

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

1.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ 15 ΜΑΡΤΙΟΥ 1927

Προεδρία Δ. Καλιτσουνάκι

Θέμα: 'Ελληνικαὶ συμβολαὶ εἰς τὰς Κοινωνικὰς 'Επιστήμας (Καλιτσουνάκι: Θεωρία τοῦ χρήματος. Κανελλοπούλου Evolution und Fortschritt. Ζολώτα: Ἡ Ἑλλάς εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκβιομηχανίσεως.)

'Ομιλήτης Δ. Βεζανῆς.

Δ. Βεζανῆς: Θὰ προσπαθῶ νὰ ἀναλύσω κριτικῶς μερικὰς ἀπὸ τὰς τελευταίας ἐμφανίσεις εἰς τὸν κλάδον μας. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ θὰ ἤθελα νὰ τονίσω κατ' ἀρχὴν ὠρισμένα ζητήματα ἀφορῶντα τὴν μορφήν τῆς ἐργασίας ταύτης. Ἡ κριτικὴ συνήθως θεωρεῖται παρ' ἡμῖν ὡς τι περιφρονητέον καὶ ἀνάξιον προσοχῆς, προτιμωμένης τῆς παρὰγωγῆς «δῆθεν» νέων ἐργασιῶν. Σχετικῶς νομίζω ὅτι τίποτε δὲν προάγει τὴν σκέψιν καὶ τὴν γνῶσιν περισσότερον, κυρίως εἰς τὰς Κοινων. Ἐπιστήμας, ὅπου μία λέξις ἐπιδέχεται 20 καὶ μία φράσις 60 ἐρμηνείας ἢ ὁ ὡς εἶπον τε ἐπιμελὲς καὶ ἀκριβὲς προσδιορισμὸς τοῦ «γεωμετρικοῦ τόπου» μιᾶς ἐργασίας ὡς πρὸς τὸ σύνολον τῶν γνώσεών μας καὶ ἡ ὡς ἐκ τούτου ἀποδοχὴ ἢ ἀπόρριψις αὐτῆς ἐν ὧλῃ ἢ ἐν μέρει. Καὶ νομίζω ὅτι τίποτε δὲν πρέπει νὰ ἐνθουσιάζῃ τόσο πολὺ ἕνα ἐπιστήμονα ὅσον ἡ δημοσίαια κρίσις τῆς ἐργασίας του, ἣτις εἰδὼς αὐτῷ τὴν βεβαίωσιν οὐ μόνον ὅτι τὸ ἔργον του δὲν παρῆλθεν ἀπαρτηρήτον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκαρποφόρησε. Διότι, τί ἄλλο εἶναι: καὶ αὐτὴ ἡ ἀντίκρουσις ἢ καρποφορία;

Μὲ αὐτὰ φυσικὰ δὲν θέλω εὖτε κατὰ κεραίαν νὰ μειώσω τὴν ἀξίαν τοῦ «νέου» ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, δεδομένου ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ κορωνὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Ἦθελα μόνον νὰ εἶπω ὅτι ἐπιστημονικῶς προτιμώτερον εἶναι ἡ μετὰ πάσης ἐπιμελείας κατανόησις καὶ κριτικὴ ἐνὸς ἔργου ἢ ἡ ῥηξικέλευθος καὶ ἐπιπολαία προσπάθεια παρουσιάσεως «νέου».

Καὶ νῦν εἰσέρχομαι εἰς τὸ κύριον θέμα μου. Ἡ πρώτη ἐργασία ἦν θὰ παρουσιάσω ἐνώπιον ὑμῶν εἶναι μία ἐργασία τοῦ Καλιτσουνάκι. «Θεωρία τοῦ Χρήματος καὶ Πολιτικὴ τῆς Νομισματικῆς ἐξυγιάνσεως» 1926.

Ὁ συγγραφεὺς θέλει ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ του νὰ δώσῃ μίαν εἰκόνα τῆς κατστάσεως τῆς ἐρεῦνης τῆς Θεωρίας τοῦ Χρήματος ἐν σχέσει μὲ τὴν Πολιτικὴν τῆς Νομισματικῆς Ἐξυγιάνσεως.

«Προσεπάθησα, λέγει μεταξύ άλλων ἐν τῇ προλόγῳ τοῦ ὁ Συγγραφεύς, νὰ ἐπιτύχω τὸν κύριον σκοπὸν μου, νὰ διαφωτίσω δηλαδὴ τὸ ζήτημα καθ' ὅλας τὰς ἀπόψεις τοῦ καὶ νὰ καταστήσω τοῦτο ἐν τινὶ μέτρῳ προσιτόν (κατὰ τὴν εὐχὴν τοῦ List) καὶ εἰς ὅλους τοὺς μορφωμένους».

Ἡ μελέτη διαίρεται εἰς τέσσαρα μέρη. Τὸ πρῶτον διαλαμβάνει Γενικά περὶ Χρήματος. Τὸ Δεύτερον περὶ Πληθώρας. Τὸ Τρίτον περὶ Μεθόδων Νομισματικῆς Ἐξυγιάνσεως, καὶ τὸ Τέταρτον ἐπιγράφεται «Ἡ μέχρι σήμερον πείρα».

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἀναλύει ὁ συγγραφεὺς τὴν ἔννοιαν τοῦ Χρήματος ὑπὸ τὴν διττὴν αὐτοῦ ιδιότητα ὡς *Μέτρου* Ἄξιων καὶ *Μέσου* Πληρωμῶν.—Ἐπίσης ἀναλύει τὰς δύο θεωρίας περὶ Ἀξίας τοῦ Χρήματος, τὸν Μεταλλισμὸν καὶ Νομισαλισμὸν.

Ἐπιστημονικῶς ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Καλιτσουνάκι ὁρθῶς ἀποκρουσμένη γνώμη τοῦ Laun καθ' ἣν τὰ διάφορα εἶδη τοῦ Χρήματος ὀφείλουσιν τὴν ὑπαρξίν των εἰς θρησκευτικὰς δοξασίας ἐξ ὧν ἀπέρρεε ἡ πρὸς αὐτὰς συγγενεῖς μορφαὶ τοῦ χρήματος, μὴ λαμβανομένων ὅπ' ὅψει τῶν πεζῶν ἀναγκῶν αἰτίνας κατὰ τὸν Καλιτσουνάκιν εἶναι πρωτεύουσαι εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐκάστοτε μορφῆς αὐτοῦ.

Εἰς τὸ Δεύτερον μέρος ἐκτίθενται μὲ μεγάλην σαφήνειαν καὶ περιεκτικότητα αἱ περὶ Πληθώρας θεωρίαι, ἥτοι ἡ Θεωρία τοῦ Ἰσοζυγίου Πληρωμῶν, ἡ Θεωρία τῆς Πληθωρικῆς Κυκλοφορίας ἢ ἡ Θεωρία περὶ Ἰσοτιμίας τῆς Κτητικῆς Δυνάμεως, ἡ Θεωρία ἣτις παραδέχεται ἐπίδρασιν τῶν δύο παραγόντων, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ Θεωρία τῆς Πιστωτικῆς Πληθώρας.

Εἰς τὸ Τρίτον μέρος ἐκθέτει ὁ Συγγραφεὺς τὰς Μεθόδους τῆς Νομισματικῆς Ἐξυγιάνσεως, ἀναλύων συγχρόνως τὰ οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα ἐκάστης ἐξ αὐτῶν. Διαιρεῖ αὐτὰς εἰς τὰς ἐξῆς τέσσαρας:

Α' Τὴν Ἀποκατάστασιν συνισταμένην εἰς τὴν ἐπάνοδοσιν εἰς τὴν προηγουμένην κανονικὴν κατάστασιν τοῦ Χρήματος (σελ. 54).

Β' Εἰς τὴν Σταθεροποίησιν ἣτις συνίσταται εἰς τὴν σταθεροποίησιν τῆς τιμῆς τοῦ Χρήματος, εἰς ἐν οἷονδήποτε σημείον (σελ. 57).

Γ' Εἰς τὸν Ἀντιπληθωρισμὸν (Deflation) ὅστις συνίσταται εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας (σελ. 59). Οὗτος ὑποδιαιρεῖται εἰς τρεῖς πάλιν μεθόδους.

1. Τὴν Ἀπόσυσιν (Kontraktion).

2. Τὴν Κατάργησιν τοῦ Νομίσματος (Demonetisation).

3. Τὴν Ὑποτίμησιν (Devaluation, Valorisation, Aufwertung.)

Δ'. Τὴν Μέθοδον Ὑποβιβασμοῦ συνισταμένην εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς χρυσοῦς βάσεως, τοῦ τίτλου, τῆς νομισματικῆς μονάδος.

Ἡ εἰς τὸ τμήμα ὁμοῦ τοῦτο ἀνάμειξις τῶν Γαλλικῶν ὀρων μετὰ τῶν Γερμανικῶν τὸ καθιστᾷ κατὰ τι ἀσαφές. Ὁ ὅρος δὲ μεταχειρίζεται ὁ Καλιτσουνάκις Dévaluation εἶναι γαλλικὸς ἀντιθέτως μὲ τὴν Devaluation ὅστις εἶναι γερμανικὸς καὶ ἐναλλάσσεται μὲ τὸν πρῶτον χωρὶς νὰ ὑποδεικνύεται πὺς ὅτι οἱ δύο οὗτοι ὅροι εἶναι ταυτόσημοι. Ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικώτερα θὰ ἡδυνάτο τις νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὸ μέρος αὐτό.

Ὁ ἀντιπληθωρισμὸς Déflation καὶ ἡ ἀποκατάστασις Restauration εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό. Παρίργον δὲ πῶς ὁ Καλιτσουνάκις ὅστις ἐπανειλημμένως ἐν τῇ ἔργῳ του τανίζει ὅτι «σκοπὸς τῆς Ἐπιστήμης εἶναι ἡ συνένωσις τῶν ὁμοίων ὑπὸ τὸν αὐτὸν τύπον» δὲν ἤνωσε ἐνταῦθα τὰς δύο ταύτας ἐννοίας.

Ἡ ὑπαγωγὴ τῆς Devaluation ὑποτιμήσεως ὑπὸ τὸν Ἀντιπληθωρισμὸν Déflation δὲν εἶναι ὀρθή. Ὁ ἀντιπληθωρισμὸς συνίσταται εἰς τὴν ἄρσιν τοῦ Πληθωρισμοῦ: τὴν ἐπάγοντον δηλ. εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν, ἡ ὑποτίμησις συνίσταται εἰς τὸν ὑποβιβασμὸν τῆς ἀξίας τοῦ Νομίσματος εἴτε εἰς τὸ σημερινὸν ἐπίπεδον εἴτε εἰς ἄλλο τι.

Ἐπίσης δὲν μοῦ φαίνεται ὀρθὸς ὁ χωρισμὸς ὑποβιβασμοῦ καὶ ὑποτιμήσεως, διότι καὶ τὰ δύο εἶναι μέθοδοι ἔχουσαι τὸ κοινὸν τῆς σταθεροποιήσεως τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος εἰς ὠρισμένον ἐπίπεδον. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Καλιτσουνάκις ὅτι ἡ ὑποτίμησις φέρει πτώσιν τῶν τιμῶν, ὁ δὲ ὑποβιβασμὸς ὅχι δὲν μοῦ φαίνεται ὑποστηρίξιμον.

Οὕτε ὁ ὑποβιβασμὸς οὕτε ἡ ὑποτίμησις καθ' ἑαυτὰ ἐπιφέρουν διατάραξιν τῶν τιμῶν ἀφοῦ ἡ οὐσία των ἔγκειται ἐν τῇ σταθεροποίησει.

Πολλάκις ὁμοῦ ἐν χρονικῷ συνδυασμῷ μὲ τὴν ὑποτίμησιν τὸ Κράτος δύναται νὰ θέλῃ νὰ ἐπιτείνῃ τὴν πληθῶραν ἢ νὰ περιορίσῃ ταύτην καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν σταθεροποίησιν εἰς ἄλλο ἐπίπεδον τιμῶν ἀπὸ τὸ σημερινόν. Τὸ ὅτι ὁ ὑποβιβασμὸς δὲν φέρει (ποτέ) διατάραξιν τῶν τιμῶν εἶναι ἐπίσης σφαλερόν. Εἶναι δυνατόν δι' χρονικῷ συνδυασμῷ μὲ τὸν ὑποβιβασμὸν νὰ ἐπέλθῃ μία ὑψώσις ἢ πτώσις τοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν ἀκριδῶς ὅπως καὶ ἐπὶ ὑποτιμήσεως Ὑποθέσωμεν π. χ. ὅτι ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος εἶναι τὸ 1)100 τῆς κανονικῆς ὁ δὲ ὑποβιβασμὸς γίνῃ εἰς τὸ 1)150 τοῦ τίτλου τῆς νομισματικῆς Μονάδος. Ἀποτέλεσμα τότε θὰ εἶναι ἡ κατὰ 50)οο ἀκόμῃ πτώσις τῶν τιμῶν, ἧτις ὁμοῦ ὡς ἐξετέθη ὀφείλεται εἰς τὴν ἐξακολουθήσαν πληθῶραν οὐχὶ δὲ εἰς τὸν ὑποβιβασμὸν καθ' ἑαυτόν.

Τὴν διατάραξιν ταύτην δὲν νομίζομεν ὀρθὸν νὰ ὑπαγάγωμεν ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὑποτίμησιν ἢ ὑποβιβασμὸν. Νομίζομεν ὅτι εἶναι λογικώτερον νὰ εἴπωμεν ὅτι, ἀναλόγως τοῦ ἂν ὀφώθῃ ἢ ἐπιέσθῃ τὸ ἐπίπεδον τῶν

τιμών, εξηκολούθησε ἡ Πληθώρα ἡ ἐφημερόσθη Ἀντιπληθωρισμός μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου εἰς ὃ λαμβάνει χώραν ἡ σταθεροποίησις.

Μία βραχὺ διαφορά ὥς πρὸς τὰ οικονομικὰ ἀποτελέσματα δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο μεθόδων. Ἡ διαφορά των ἔγκειται εἰς τὸ ἐξῆς μόνον: Ἐνθ' ἐπὶ τοῦ ὑποβιβασμοῦ ἡ τιμὴ ἐξακολουθεῖ νὰ ὀνομάζεται μὲ τὴν ὑποτιμημένην Νομισματικὴν Μονάδα μὲ 200 Δραχ. αἰτνες ἔχουν χρυσοῦν τίτλον $\frac{1}{100}$ τῶν κανονικῶν δραχμῶν π. χ. ἐν τῇ ὑποτιμήσει ἀντὶ 200 Δραχ. ἡ τιμὴ θὰ ὀνομάζεται 2 Δρ. νέαι αἰτνες ἰσοδυναμοῦν πρὸς 200 παλαιὰς ἢ 2 κανονικὰς (χρυσᾶς) δραχ. πρόκειται δηλ. περὶ μεταλλαγῆς τῆς ὀνομασίας.

Ἐπίσης ἡ χρησιμοποίησις ἡ μᾶλλον ἡ ταυτοποίησις τῆς λέξεως Aufwertung μὲ τὴν ὑποτίμησιν (Devaluation) δὲν ἐνδείκνυται δεδομένου ὅτι Aufwertung εἶναι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐν μέτρῳ ληφθὲν πρὸ ὁρέλος ὁρισμένης κατηγορίας τῶν ἐκ τῆς κολοσσιαίας Πληθώρας ἐν Γερμανίᾳ πενομένων δανειστῶν. Ὑπὸ τινων συγχέεται τὸ ἡμέτερον ἀνυχαστικὸν δάνειον τοῦ 1922 καθὼς καὶ τὸ τοῦ 1926 μὲ μίαν ἐξυγίανσιν ἢ τοῦλάχιστον ἱπόπειραν ἐξυγιάνσεως νομισματικῆς. Οὐδὲν τοῦτου σφαλερώτερον. Εἰς τὰ δύο δάνεια ἡλαττώθη ἡ ποσότης τοῦ κυκλοφοροῦντος νομίσματος οὐχὶ πραγματικῶς δεδομένου ὅτι ἡ αὐτὴ ποσότης εἰσέρχεται εἰς τὰ θυλάκια τοῦ Κράτους. Βεβαίως θὰ ἦτο θεωρητικῶς δυνατόν ἐν τοιοῦτο δάνειον νὰ εἶχε πρόσκαιρα ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν μέσων πληρωμῶν διὰ πιθανῆς προσφοράς ἐμπορευμάτων καὶ ἀκινήτων λόγῳ τῆς δημιουργηθείσης σιτινότητος.

Ἐν τούτοις ὁ χαρακτήρ τοῦ μέτρου παρμένει περυσιακός καὶ οὐχὶ νομισματικός, δὲν θίγεται ἡ νομισματικὴ μονὰς ἀλλὰ ἡ περιουσία τῶν ἀτόμων, ἀδιάφορον ἂν δύναται νὰ ἔχῃ ὁρισμένα νομισματικὰ παρεπόμενα.

Νομίζομεν ὅτι δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν μίαν συντομωτέραν καὶ σαφέστεραν συστηματοποίησιν τῶν μεθόδων ἐξυγιάνσεως ἐὰν λάβωμεν ὡς βάσιν τὴν ἐννοιαν τῆς πληθώρας (').

Πληθώρα εἶναι ἡ πτώσις τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος.

Ἀντιπληθωρισμός εἶναι ἡ ὑψωσις τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος.

Καὶ αἱ δύο καταστάσεις εἶναι καταστάσεις δυναμικαὶ δηλ. περιέχουν κίνησιν (').

1) Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς πληθώρας ἴδε μελέτην μου ἐν τῷ «Ἀρχεῖφ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν ἐπιστημῶν», Τόμος β', τεύχος Γ' «Ὁρισμός καὶ οὐσία τῆς πληθώρας».

2) Ἰδε ἰδίαν μελέτην.

Σταθεροποίησις λέγεται ἡ ἐπὶ ὥρισμένον διάστημα ἐπιτευχθεῖσα σταθερότης εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ χρήματος.

Τί ἐννοοῦμεν λέγοντες ὥρισμένον χρονικὸν διάστημα ἐδῶ, ἔχομεν δρῖσαι εἰς τὴν ἀνω μνησθεῖσιν μελέτην μας ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ ἐνταῦθα ἀναπτυσσομένη ὁρολογία καὶ ἀνευ τῆς ὁποίας ἡ κατανόησις τοῦ παρόντος εἶναι δυσχερής. Περιοριζόμεθα ἐνταῦθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὥρισμένον χρονικὸν διάστημα εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἀνάλογον ὑψώσιν τῶν τιμῶν εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς παραγωγῆς. Ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει δυσαναλογία τῆς ὑψώσεως σημαίνει ὅτι ἡ ἀξία τοῦ χρήματος δὲν ἔμεινεν ἐπὶ τὸ «ὥρισμένον χρονικὸν διάστημα» εἰς ἐν σημείον· δὲν δυνάμεθα νὰ ὀμιλήσωμεν ἐκεῖ περὶ σταθεροποιήσεως. Ἡ σταθεροποίησις δύναται νὰ χωρισθῇ εἰς χρονίαν ἢ μὴ. Ἐπίσης ὡς εἶδη σταθεροποιήσεως δύνανται νὰ λογισθοῦν ἡ Πληθωρική καὶ Ἀντιπληθωρική κατὰστασις. Αὗται ἔχουν τὸ ἐξῆς γινώρισμα τὸ διακρίνον αὐτάς ἀπὸ τὰς ἄλλας μορφὰς σταθεροποιήσεως ὅτι διατηροῦν ἀκόμῃ ὡς ἐν τῇ μελέτῃ μας, ἀναλύομεν, ὥρισμένα χαρακτηριστικὰ τῆς πληθώρας ὡς π. χ. τὴν ὑψώσιν τῶν τόκων, τὴν ἐλάττωσιν τῶν καταθέσεων καὶ ὅλα τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἀντλοῦνται τὴν ὑπαρξίν των ἀπὸ τὴν μεγάλην πιθανότητα τῆς ἐπαναλήψεως τῆς διαταραχῆς εἴτε πρὸς τὰ ἀνω εἴτε πρὸς τὰ κάτω.

Εἰς τὴν σταθεροποίησιν ὑπὸ τὴν εὐρείαν τῆς λέξεως σημασίαν ὑπάγεται ἡ ἀπλὴ Σταθεροποίησις καὶ ἡ Ἀνεγνωρισμένη Σταθεροποίησις.

Ἡ ἀπλὴ Σταθεροποίησις εἶναι ἐκείνη ἣν συνήθως νοοῦμεν λέγοντες Σταθεροποίησιν. Εἶναι ἐκείνη ἣτις διαφέρει τῆς ἄλλης καθ' ὅσον ἐπ' αὐτῆς δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐπάνοδος τοῦ νομίσματος εἰς τὴν προτέραν κανονικὴν τοῦ ἀξίαν.

Ἐνῶ ἡ ἀνεγνωρισμένη σταθεροποίησις ἀποτελεῖ ὁμολογίαν τοῦ κράτους ὅτι δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰς χρῆμα τὴν πρότερον τῆς ἀξίαν.

Ἡ ἀνεγνωρισμένη σταθεροποίησις διαιρεῖται εἰς τὴν ὑποτίμησιν καὶ τὴν ὑποβιβασμόν.

Ἡ ὑποτίμησις συνίσταται εἰς τὴν σταθεροποίησιν τοῦ νομίσματος εἰς ὥρισμένον ἐπίπεδον, δι' ἀλλαγῆς εἰς ὥρισμένην ἀναλογίαν τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ χαρτονομίσματος πρὸς ἄλλο οὐ ἡ ἀξία ἰσοῦται μὲ τὴν κανονικὴν τῆς Νομ. Μονάδος.

Ὁ ὑποβιβασμὸς οὐκ ἰσχύει εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ χρυσοῦ τίτλου τῆς Νομισματικῆς Μονάδος (').

1) Ὁ ὑποβιβασμὸς λέγεται γερμανιστὶ *Kurzwertung* Devaluation ὅρα Obst Geld Bank und Börsenwesen 1924 S. 37, ἐπίσης Wagemann Allgemeine Geldlehre 1923 S. 346. Ἀργότερον ἐτεξετάθη ἡ ἐννοια καὶ ἐπὶ τῆς ὑποτιμῆσεως.

Τοιουτοτρόπως νομίζομεν ὅτι φθάνομεν εἰς σαφεστέραν συστηματοποίησιν τῶν ἐννοιῶν ἀπὸ ἐκείνην ἣν δίδει ὁ Καλιτσουνάκις.

Εἰς τὸ Δ' μέρος ἐκθέτει ὁ συγγραφεὺς τὰ διάφορα σχέδια τὰ γενόμενα πρὸς ἐξυγίανσιν τοῦ Νομίσματος εἰς διαφόρους χώρας. Ἴσως θὰ ἠδύνατό τις νὰ σημειώσῃ ἐνταῦθα παράλειψιν, ὅτι δὲν μᾶς ἀναφέρει τίποτε περὶ Γερμανίας ἥτις ἀπὸ ἀπόψεως νομισματικῆς ἐξυγιάνσεως παρουσιάζει πολὺ μεγάλο ἐνδιαφέρον. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης θὰ ἦτο νὰ ἐγνώρίζῃ τις τὴν θέσιν τοῦ Καλιτσουνάκι ἀπέναντι τῆς νέας Banking Schule τῆς ὑποστηρικτρίας, τῆς ἐκδόσεως χαρτονομίσματος ἥτις εὗρε τὸν μεγαλύτερον θεωρητικὸν τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐν Φραγκφούρτῃ Διευθυντοῦ τῆς Deutsche Bank Albert Hahn (Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredits 1924 Geld und Kredit 1924).

Αὐτὰ εἶχον γὰρ παρατηρήσω κρίνων ἐν λεπτομερείᾳ τὴν μελέτην ταύτην. Ὡς σύνολον ὁμῶς κρινομένη καὶ ὥς τοιοῦτο δεόν νὰ κριθῇ ἀποτελεῖ αὕτη ἀπόκτημα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Οἰκονομικὴν Ἐπιστήμην φέρουσα ὡς καὶ ὅλαι αἱ μελέται τοῦ Καλιτσουνάκι τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιστημονικῆς εὐσυνειδησίας καὶ σοβαρότητος ἥτις τὴν κάμνει νὰ διαφέρῃ τόσον ριζικῶς ἀπὸ τὸ πλεῖστον τῶν ἄλλων τῶν προσερχομένων ἀπὸ τὸν λυμαινόμενον τὰς Κοινωνικὰς Ἐπιστήμας ἐν Ἑλλάδι Ἐρ α ο ι τ ε χ ν ι σ μ ό ν.

..

Ἡ ἄλλη ἐργασία ἥτις θὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα εἶναι μίᾳ μελέτῃ τοῦ Καγελλοπούλου.

Ὁ Πανάγιώτης Κανελλόπουλος, νῦν Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας, ἐμφανισθεὶς ἀπὸ διαιτίας εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἐπιστημονικὸν ὀρίζοντα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πληθεὺς ἄλλων ἐνδιαφερουσθῶν καὶ ἐν πολλοῖς καλῶν ἐργασιῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρω «Ἡ Κοινωνία τῶν Ἑθνῶν» «Αἱ Θρησκείαι ὡς προσδιοριστικοὶ παράγοντες τῶν πολιτισμῶν». «Ἡ ἐννοια τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ἀπὸ Κριτικοφιλοσοφικῆς ἀπόψεως» 1926. Ἡ ἐργασία του «Evolution und Fortschritt» (Ἐξέλιξις καὶ Πρόοδος) τυπωθεῖσα γερμανιστὶ ἐν Ἀθήναις θὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα κριτικῶς.

Ὁ Συγγραφεὺς ἀπὸ καθώρισε εὐρύτητα ἐξισωματικῶς, ὅτι πᾶν ὅτι ὀφίσταται εἶναι συμφῶνως μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ Bergson ἀλλὰ γὰρ ἑτοιμῶς ἐκθέτει ἀμέσως ὅτι ἡ ἀλλαγὴ αὕτη παρουσιάζεται ὑπὸ δύο μορφάς· α') ὡς Ἐξέλιξις β') ὡς Πρόοδος. Σκοπὸς τῆς ἐργασίας του εἶναι νὰ δείξῃ ὅτι ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ πρόοδος δὲν εἶναι δύο παράγοντες οἵτινες συμβαδίζουν ἢ ἐπιδρῶσι ἐπ' ἀλλήλων ἀλλὰ δύο ἀντίθετα πράγματα καὶ ὅτι ἡ γένεσις τῆς τελευταίας ἀνέκαψε ἀκριβῶς τὴν πορείαν τῆς πρώτης. Ἦδη δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὴν Μπεργκσόνειον

ρήσιν, ἣν δανείζεται ὁ Κανελλόπουλος, ὅτι εἶναι δυνατόν μὲν τὸ ὑπάρχον νὰ ἀλλάσῃ, ἀποκλείεται ὅμως ἀπολύτως τὸ ὑπάρχον νὰ εἶναι ἀλλαγὴ. Ὑπάρχον σημαίνει ὅτι ὑπέπεσε εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, ἄρα δι' ὀρισμένον χρονικὸν διάστημα ἤλλαξε. Ἡ ἀλλαγὴ εἴτε ὡς ἐξέλιξις εἴτε ὡς πρόοδος, δεόν νὰ νοηθῇ ὡς ἀναλλαγὴ (στατικῶν) καταστάσεων καὶ ὡς τοιαύτη εἶναι ἀπολύτως λαμβανομένη, φαινόμενον. Περὶ τοσοῦτον περιλαμβάνον ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ φαινόμενα. Κοινῶς, μεταχειριζόμεθα τὴν λέξιν ἀλλαγὴ ὅταν ἀκριβῶς ἡ ἀναλλαγὴ τῶν στατικῶν καταστάσεων ὑπερβῇ ἐν ὀρισμένον ὅριον ταχύτητος.

Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον διδὼν ὁ Κανελλόπουλος εἰς γενικὰς γραμμάς τὴν γνώμην του περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ εἰδους εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἀτόμου. Ὁ Κανελλόπουλος ἀναπτύσσει ἐνταῦθα τὴν γνώμην ἣν ἔχει ἀναπτύξει καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν του «περὶ Μεθόδων τῆς Κοινωνιολογίας» συμφώνως μὲ τὴν ὁποίαν ἡ πρώτη Κοινωνικὴ περίοδος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν κατ'ἐσχυσιν κοινωνικῶν ἐνστικτῶν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀτόμου. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ κοινωνικὰ ὑπεχώρουν πρὸ τῶν Ἀξιών τὰς ὁποίας τὸ ἐλεύθερον ἄτομον ἔθετε μόνον του (1). Ἡ γένεσις αὕτη τῆς Ἀτομικότητος, ἀνέκοψε τὸν δρόμον τῆς τυφλῆς ἐξελίξεως ἣτις ὑπῆρξε ἐφ' ὅσον τὸ ἄτομον ἦτο ἀπλῶς μέλος ἐνὸς Κοινωνικοῦ σώματος, καὶ ἤνοιξε τὸν δρόμον εἰς τὴν Πρόοδον τὴν ὑπὸ τοῦ ἀτόμου μόνον ἐφαρτωμένην.

Ἡ γνώμη αὕτη περὶ βαθμιαίας κατευθύνσεως πρὸς τὴν Ἀτομικότητα καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν κοινωνικῶν ἐνστικτωδῶν ἐπιδράσεων εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν.

Ὁ Franz W. Jerusalem ἐδημοσίευσεν τῷ 1922 εἰς τὰ Kölner Vierteljahrshäfte für Sozialwissenschaften, Soziologische Reihe μίαν μελέτην Ueber den Begriff der Kollektivität und seine Stellung im ganzen der Soziologie (Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς Συνολότητος καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἐν τῇ Κοινωνιολογίᾳ). Ἐν αὐτῇ ἀναπτύσσει ἀκριβῶς τὴν γνώμην ἣν ὑποστηρίζει καὶ ὁ Κανελλόπουλος. Ἐν γένει δὲ φαίνεται ἡ Κοινωνιολογικὴ ἐρευνα παραδεχομένη κατὰ πλειονότητα τὴν ἀντίληψιν ταύτην.

Ἐγὼ νομίζω ἐν τῷ προκειμένῳ ὅτι γίνεται σύγχυσις δύο διαφόρων κατηγοριῶν: τῆς Γενετικῆς καὶ τῆς Ἠθικῆς (περὶ τῆς συγχύσεως τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν ἴδε καὶ ἡμετέραν ἀντίκρουσιν κατὰ Ἐλευθερο-

1) Ὁ Π. Ζήσης ἐν τῇ κρίσει περὶ «Μεθόδων Κοινωνιολογίας» τοῦ Κανελλόπουλου παρεξηγεῖ τὴν ἐννοίαν τῶν ὑπὸ τοῦ Κανελλόπουλου λεγομένων καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ἀντίφασιν εἰς τὴν ὑπαγωγὴν του «προκοινωνικοῦ τμήματος» τῆς Ἱστορίας εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν.

πούλου προηγηθέντι ταύχει τοῦ Ἀρχαίου Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν).

Ἐάν ὁ Jerusalem, ὁ Κανελλόπουλος καὶ οἱ λοιποὶ νομίζουσιν ὅτι ὁ πρωτογενὴς ἄνθρωπος ἐξηρτάτο εἰς τὰς Ἀξίας του ἀπὸ τὴν Κοινωνίαν τότε ἀσφαλῶς ἔχουν κατὰ τι τοῦλάχιστον δίκαιον εἰότι καὶ ἐξω δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι πρὸ τῆς Κοινωνίας ἡ Φύσις εἶναι ἐκείνη ἣτις ὑπαγορεύει εἰς αὐτοὺς τὰς ἀξίας (ἀνάγκας των). Ἐάν ὁμως ἐννοοῦν τὴν ἡθικὴν σχέσιν καὶ λέγοντες ὅτι ἡ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει ὑπήγχετο εἰς τὸ εἶδος ἐννοοῦν ὅτι ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος ἐπραττε μὲ σκοπὸν τὸ Ἀνθρώπινον Γένος τότε ἀσφαλῶς εὐρίσκονται ἐν ἀδίκῃ. Παρὰ τῷ Κανελόπουλῳ δὲν ὑπάρχει τι ἐξ οὗ σαφῶς νὰ ἐπαρνηται πόλιν σχέσιν ἔχει οὗτος ὅπ' ὅψιν. Ὁ Jerusalem ὁμως ὅταν λέγῃ ὅτι ὁ πρωτογενὴς μεταβαίνει πρὸς τὸν θάνατον μετὰ τῆς μεγίστης περιφρονήσεως πρὸς τὴν ζῶντα ἔχει ὅπ' ὅψιν τοῦ τὴν ἡθικὴν σχέσιν. Περιττὸν ὁμως νὰ εἰπῶμεν πόσον ἔχει ἀδίκον ὅταν ἐκθέτει ταῦτα. Ἡ ἀρνήσις τοῦ ἐγὼ (καθ' ἡμᾶς ἡ ἀνύψωσις εἰς ἀνωτέρας ἀξίας) ἔχει ἀνάγκην ψυχικῆς ἰκανότητος πρὸς ἀνωτέρας μεταφυσικῆς σφαίρας ἣν δὲν δύναται νὰ ἔχει ἡ ἀπλὴ τοῦ πρωτογενεὸς ψυχὴ. Ὅταν ὁ Jerusalem μᾶς λέγει ὅτι ὁ πρωτογενὴς μεταβαίνει πρὸς τὸν θάνατον καὶ παραινεί ἴσως καὶ τὰ τέκνα του νὰ πράξουν τὸ ἴδιον ἔχει ὅπ' ὅψιν τοῦ ἀνθρώπου ἔχοντας θρησκευτὴν ἔχοντας μίαν ὀρισμένην μεταφυσικὴν. Νομίζομεν δέ, ὅτι εὐρισκόμεθα πολὺ πλησιέστερον πρὸς τὴν πραγματικότητα παριστάνοντες τὸν πρωτογενὴ ὠρυόμενον διὰ τροφὴν καὶ οὐρλιάζοντα ἀπὸ πόνους παρὰ θιγόμενον ἐν ἡρεμίᾳ καὶ μὲ περιφρόνησιν πρὸς τὴν ζῶντα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι γεγονὸς ὅτι καὶ παρὰ τοῖς δύο συγγραφεῖσι (Κανελλόπουλῳ καὶ Jerusalem) γίνεται σύγχυσις τῶν δύο κατηγοριῶν.

Ἐκεῖνο ὁμως τὸ ὁποῖον θέον νὰ τονισθῇ καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει σημασίαν διὰ τὸν σκοπὸν ὃν ἔθετο αὐτῷ ὁ Κανελλόπουλος εἶναι ὅτι ἔσθ' καὶ ἀν' ἐπεχόμεθα ὅτι ἡ Ἀτομικότης ὑποκαθίσταται εἰς τὴν Κοινωνικοποιημένην συνειδήσιν τοῦτο δὲν θὰ ἐσθίμινε παντάπασιν ὅτι ἡ ἐξέλιξις ἡ ἀναγκαῖα διεκδόπη ἀντικατασταθείσης αὐτῆς ὑπὲρ τῆς προόδου τῆς ἐκ τῆς βουλήσεως ἐξαρτωμένης. Διότι δυνατόν ἡ βούλησις τῆς ἀτομικότητος νὰ ἡ ἐξ ἴσου ὑπακειμένη εἰς τὴν τυφλὴν ἐξέλιξιν ὅσον καὶ ἡ μὴ βούλησις. Τοῦτο τὸ πρόβλημα ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ἀμφισβήτησεως μεταξὺ Determinismus καὶ Indeterminismus καὶ μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον ὁ Κανελλόπουλος δὲν ἔλυσε αὐτό.

Εἰς τὸ II κεφάλαιον τῆς μελέτης του στρέφεται ὁ Κανελλόπουλος καθ' ὀρισμένων θεωριῶν αἰτίας βλαπόμεναι ἐπὶ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Ἀσυνειδήτου (Philosophie des Unbewussten) τοῦ Hartmann ὑποστηρίζουν

ὅτι ἡ ἐξέλιξις εἶναι ἀνσυνείδητος ἢ δὲ πρόοδος ὑπηρετεῖ τὸ ἀσυνείδητον.

«Πῶς λέγει ὁ Κανελλόπουλος, εἶναι δυνατόν νὰ ὑπηρετῇ ἡ πρόοδος ἣτις ἔχει ἀντιβιολογικὸν χαρακτῆρα τυφλῶς τὸ Ἀσυνείδητον ἀφ' οὗ τὰ ἐνστικτὰ τοῦ ἀνθρώπου (καὶ ἐνταῦθα ὁ Κανελλόπουλος ἔννοει πᾶν ὅτι εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἀναγκαστικὸν διὰ τὴν ἀνθρωπίνον) ἐξυπηρετοῦν πάντοτε τὴν ἐξέλιξιν, τὰς βιολογικὰς του τάσεις; Κατὰ τὸν Κανελλόπουλον ἀσυνείδητος συμφώνως ἀκόμη καὶ μὲ τὴν ἀαρβίνειον θεωρίαν (ἣτις τοῦ εἶναι κοσμοθεωρικῶς τόσον ἐχθρική) εἶναι μόνον ἡ ἀναζήτησις τῶν μέσων κατὰ τὴν ἐξέλιξιν. Ὁ Σκοπὸς παραμένει καὶ εἰς τὰ ζῶα ἀκόμη ἀσυνείδητος. Ἐνσυνείδητον Σκοπὸν ἔχουν μόνον οἱ ἀνθρώποι εἴτινες ἐλευθέρως δύνανται νὰ ἐκλέγῃσι τοὺς σκοποὺς των».

Ἡδὲ εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ἀρχίζει νὰ ἀναφαίνεται ἡ τάσις τοῦ Κανελλόπουλου πρὸς διακρίσιν τῆς ἐξελιξεως ἀπὸ τῆς προόδου ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ δευτέρα στηρίζεται εἰς τὴν ἐλευθέραν θέλῃσιν καὶ δὲν δύναται νὰ γνωρισθῇ ἐκ τῶν προτέρων.

Ἡ φράσις τοῦ Κ. ἣν προηγουμένως ἀναφέραμεν ἀποτελεῖ προσπάθειαν ἀποδείξεως ἣτις ὑποπίπτει εἰς τὸ λογικὸν σφάλμα τῆς γενικοποιήσεως τοῦ εἰδους: Β εἶναι. Α δὲν σημαίνει ὅτι Α εἶναι Β καὶ ὅτι συνεπῶς μὴ Β εἶναι μὴ Α. Ὁ Κανελλόπουλος σκέπτεται ὡς ἐξῆς: Αἱ βιολογικαὶ Ἀξίαι εἶναι ἀναγκαστικαὶ ὑπακούουσιν εἰς νόμους, ἄρα εἰς νόμους ὑπακούουν μόνον αἱ βιολογικαὶ Ἀξίαι ἄρα αἱ ἀντιβιολογικαὶ ἐφαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν θέλῃσιν. Ἡ πρώτη, θέσις ὅτι αἱ βιολογικαὶ ἀξίαι ὑπακούουσιν εἰς νόμους δὲν ἔχει ὡς ἐπακόλουθον ὅτι μόνον αἱ βιολογικαὶ εἶναι αἱ ὑπακούουσαι εἰς νόμους. Λογικῶς ἄρα εἶναι δυνατόν καὶ ἡ πρόοδος νὰ ὑπόκειται εἰς νόμους, νὰ ᾤ κα θ ω ρ ι σ μ ῆ ν (determiniert) ὅπως καὶ ἡ ἐξέλιξις, διότι ἡ προσπάθεια ἀποδείξεως τοῦ Κ εἶναι σφαλερὰ. Εἰς αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν ἐσφαλμένον συλλογισμόν στηρίζει ὁ Κ. ὁλόκληρον τὴν ἐργασίαν του. Ἐκτὸς τούτου τελείως ὑποκειμενικὴ εἶναι ἡ δογματικὴς διὰ παρὰ τῆς ἐξελιξεως ὑπηρετοῦνται Βιολογικαὶ Ἀξίαι παρὰ δὲ τῆς Προόδου ἀντιβιολογικαί. Πρῶτον μὲν διότι μέγα μέρος τῆς Προόδου συνίσταται εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς ἐξελιξεως (Ἰατρική, Μηχανική), ἐπιστήμαι σκοποῦσαι τὴν καλυτέραν ἐκμετάλλευσιν τῶν βιολογικῶν δυνατοτήτων καὶ ὑπηρετεῖσθαι καθαρῶς βιολογικὰς Ἀξίας. Ἀφ' ἑτέρου αἱ ἄλλαι δύνανται ἄριστα νὰ θεωρηθῶν ὡς ἀποτελοῦσαι πλουτισμὸν τῆς Ζωῆς καὶ οὐχὶ ἄρησιν αὐτῆς. Ἐν γένει διαφέρει ἡ Πρόοδος τῆς μὴ Προόδου ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ πλουτισμοῦ τῶν ὑπαρχουσῶν ἁξιών καὶ φυσικὰ τῆς προσθέσεως καὶ ἄλλων εἰς τὰς πρωτογενεῖς βιολογικὰς.

Εἰς τὸ ΙΙΙ κεφάλαιον ἀναγινώσκονται τὰ ἐξῆς: «Ἡ πρόοδος ἤρχισε λοιπὸν μὲ τὴν παρὰ κώλυσιν τῆς ἐξελιξεως». «Ἡ Ἀτομικότης εἶναι

πλάσμα του Ἀνθρώπου». «Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν Φύσιν τὴν Δημιουργίαν ἐκείνου ὅπερ ἦτο προωρισμένον νὰ τὴν φανεύσῃ». Διατί δὲν εἶναι δυνατόν δύναται τις νὰ ἐρωτήσῃ; Ἀποκλείεται λογικῶς ἐν πᾶσι A νὰ παραγάγῃ ἄλλο B ὅπερ νὰ καταστρέφῃ τὸ πρῶτον; φυσικᾶ ὀχι. Ἀλλ' ἂν μὴ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὰ ἀξιώματα τοῦ K. Περαιτέρω ἀναγινώσκωμεν· «Ἐνῶ ὑποκείμενον τῆς Ἐξελίξεως εἶναι ἡ Φύσις, εἶναι τὸ Ἀτομον τὸ ὑποκείμενον τῆς Προόδου».

Ἐνταῦθα δύναται νὰ προβληθῇ ἡ ἀντίρρησης ὅτι τὸ «Ἀτομον» ἀποτελεῖ μέρος τῆς «Φύσεως» ἣν οὐδαμοῦ ὥρισεν ὁ K.

Εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ δὲν γίνεται τίποτε ἄλλο ἢ νὰ ἐξαγγέλονται ἀποφθέγματα τὰ ὅποια ρίπτονται ἀσυστηματοποιήτως τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου.

Εἰς τὸ IV κεφάλαιον ἀναπτύσσει ὁ K. τὴν θεωρίαν του ὅτι πρόοδος σημαίνει τὴν ὅσον τὸ δυνατόν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν Φύσιν, ὑποστηρίζει δὲ ὅτι αὕτη εἶναι τελείως ἀντικειμενικὴ καθὼς μὴ περιέχουσα οὐδὲν στοιχεῖον «κρίσεως» (θεοντολογικόν). Ἐὰν πρίγματι δὲν περιεῖχε τοιοῦτον στοιχεῖον τότε διατί νὰ ὀνομασθῇ «πρόοδος» ἥτις πάντοτε ἔχει τὴν ἐννοίαν τοῦ ζέοντος γένεσθαι. Ἐὰν ὅμως ὁ K. ἔχει ὑπ' ὄψει του ὅτι ἡ «Πρόοδος» ἔχει στοιχεῖον τὸ «Πρέπει» τότε τὰ ἐπιχειρήματά του τὰ τείνοντα νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἡ ἀντίληψις του περὶ πρόοδου εἶναι ἀντικειμενικὴ θέον νὰ ἀπορριφθῇ ὡς σαθρά. Καὶ πάλιν θέον νὰ τονισθῇ μὲ πᾶσαν δύναμιν τὸ ἐσφαλμένον τῆς γνώμης τοῦ K. ὅτι ἡ Πρόοδος συνίσταται εἰς τὴν Ἀρνήσιν τῆς Ζωῆς· ἐνῶ ἡ Φύσις ἡ διεπομένη ὑπὸ τῆς Ἐξελίξεως σημαίνει κατὰφασιν αὐτῆς. Ἡ νέα αὕτη φάσις εἰς τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ K. ὀφείλεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν σκέψεων ἣν προηγουμένως ἤδη ἀπεδείξαμεν σαθράν. Διότι καὶ ἐὰν Πρόοδος ἐσήμαινε Ἀρνήσιν τῶν Βιολογικῶν Ἀξιών, τοῦτο δὲν θὰ ἀπεδείκνυε ὅτι αὕτη δὲν ὑπάγεται εἰς νόμους.

Εἰς τὸ V κεφάλαιον τῆς μελέτης του προσπαθεῖ ὁ Κανελλόπουλος νὰ συμφιδάσῃ τὴν θεωρίαν τοῦ Ὑπερπληθυσμοῦ τοῦ Μάλθου μὲ τὴν ἱδικήν του περὶ ἀντιδιλογικῶν τάσεων τῆς Προόδου. Τὸ πρόβλημα ὅπερ θέτει αὐτῷ ὁ K. εἶναι· τὸ ἐξῆς· Πῶς ἀπὸ ἡ Πρόοδος ἔχει ἀντιδιλογικὰς τάσεις δύναται νὰ ἰσχύσῃ εἰς πεπολιτισμένα, προωδευμένα ἔθνη ὁ Νόμος τοῦ Μάλθου ὅστις στηρίζεται, ἐπὶ τῆς παραδοχῆς τῆς ἀμειώτου γεννητικῆς δυνάμεως. Τελείως ἀσχετὰ μὲ τὸ θέμα ὅπερ ἔθετε αὐτῷ, φέρει ὁ K. πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς θεωρίας τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ τοῦ Μάλθου τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ βίου τῶν Preventive and Repressive Checks. Ἐπίσης φέρει τὴν θεωρίαν τοῦ Spencer περὶ προϊούσης ἐλαττώσεως τῆς γεννητικῆς ἱκανότητος τῶν προηγμένων κοινωνιῶν.

Εἰς τὸ πρόβλημα πῶς συμβιδάζονται αἱ ἀντιβιολογικαὶ τάσεις τῆς Προόδου μὲ τὴν παρατηρηθεῖσαν κολοσσιαίαν αὐξησιν τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰ πεπολιτισμένα κράτη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου ἀπαντᾷ ὁ Κ. εἰς τοὺς ἀφελεῖς ὡς λέγει οἱ κινεσ θὰ συνήγαγον κακὰ περὶ τῆς γνώμης του συμπεράσματα ὅτι ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ δὲν ὀφείλεται εἰς αὐξησιν τῆς γεννητικῆς ἱκανότητος, ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς θνησιμότητος, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰς μεταναστεύσεις πρὸς τὰ βιομηχανικὰ κέντρα Ἀλλωστε προσθέτει ὁ Κ. ἡ τοιαύτη αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ ὀφείλεται εἰς αὐξησιν τῶν γεννήσεων εἰς τὰς τάξεις ἐκαίνας τοῦ πληθυσμοῦ ἃς δὲν ἤγγισεν ἡ μαγικὴ ράβδος τῆς προόδου. Φυσικὰ ὁ περιορισμὸς τῆς θνησιμότητος εἶναι εἰς ἓκ τῶν μεγαλυτέρων λόγων τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ Κ. Ἀλλ' αὐτὸς εὖτος ὁ περιορισμὸς τῆς θνησιμότητος ὀφείλεται εἰς τὰς φροντίδας τοῦ Ἀνθρώπου τὰ μέσα ὑγιεινῆς τὴν πρόδον τῆς θεραπευτικῆς καὶ τῆς ἱατρικῆς ἥτις σκοπὸν ἔχει τὴν ἐνίσχυσιν τῶν βιολογικῶν Ἀξιῶν, Ζῶης καὶ Μακροζωίας. Τρανὴ καὶ τοῦτο ἀπόδειξις ὅτι πρόοδος δὲν σημαίνει πάντοτε Ἀρνήσιν τῶν Βιολογικῶν Ἀξιῶν ὡς ἀφελῶς νομίζει ὁ Κ.

Εἰς τὸ VI κεφάλαιον τῆς μελέτης του προσπαθεῖ ὁ Κ. νὰ δείξῃ πῶς ἐν τῇ Οἰκονομικῇ Ἱστορίᾳ ἐπέληθεύεται ὁ νόμος τῆς Ἀτομικοποιήσεως. Ὁ Κ. ἐκφέρει τὴν ὀρθὴν γνώμην ὅτι ὁ Σοσιαλισμὸς εἶναι ἐτι περισσώτερον τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ ἀτομικιστῆς. Παραλείπει ὅμως νὰ ἀναφέρῃ τοὺς πρὸ αὐτοῦ ὑποστηρίζαντας τὴν αὐτὴν ἀποψιν, ἥτις σήμερον ἐπικρατεῖ ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ. Δυστυχῶς καὶ εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ὁ Κ. περιπίπτει εἰς σύγχυσιν λέγων ὅτι οἱ τρόποι τῆς Οἰκονομίας ἀτομικοποιοῦνται (Individualisierung der Wirtschaftsformen). Οὐδὲν τοῦτου ψευδέστερον. Οἱ τρόποι τῆς Οἰκονομίας εὐρίσκονται ἐν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ προοῦσῃ κοινωνικοποιήσῃ, ἐν ἐξαρτήσῃ δηλ. τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἀδιάφορον ἂν, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Κ. ὀρθῶς τονίζει, οἱ κοινωνικοποιημένοι τρόποι Οἰκονομίας καὶ ὁ Σοσιαλισμὸς ἐξυπηρετοῦν τὴν Ἰδέαν τοῦ Ἀτόμου.

Ἐπίσης τελείως ἀστήρικτος εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Κ. ἀνευ ἄλλου τινὸς δογμάτισις ὅτι ὁ Σοσιαλισμὸς εἶναι Ἀναρχισμὸς.

Εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τῆς μελέτης του ὁ Κ. ἀνακεφαλαιῶνων τὰ τῆς μελέτης του ἀπαριθμεῖ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεῦνης του.

Πρῶτον λέγει προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα διέπονται ὑφ' ἑνὸς ἐνιαίου νόμου καὶ ὅτι αὐτὰ τὰ φαινόμενα εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὰ φυσικὰ διότι ἔχουν ὡς ὑποκειμενον τὸ Ἀτομον καὶ ὄχι τὴν Φύσιν ὅπως τὰ Φυσικά.

Δεύτερον ἀπέδειξε ὅτι τὸ Παρωμένον τοῦ Ἀνθρώπου εἶναι ἀντιβιο-

λογικόν και ὅτι ἡ τελεία κυριαρχία τοῦ Ἐγῶ, τῆς ἀτομικότητος θά εἴδῃ τὴν ἐκφάνειν τῆς εἰς τὴν ἀρνήσιν τοῦ ἀτόμου.

Τέλος ἀπέδειξε διατι δέον νὰ χωρισθοῦν αἱ Ἐπιστῆμαι εἰς Φυσικὰς καὶ Πνευματικὰς. Ἐνθ' καὶ αἱ δύο κατηγορίαι τῶν Ἐπιστημῶν ἀκολουθοῦν τὴν αὐτὴν μέθοδον ἐν τῇ Στατικῇ, ἐν τῇ Δυναμικῇ των ὁμοῦς αἱ μὲν πρῶται ὑπακούουν εἰς Φυσικοὺς Νόμους ἐνθ' τῶν δευτέρων τὸ Γίγνεσθαι εἶναι ἐγωτροπικὸν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ Ἐγῶ.

Εἰς τὰ «πορίσματα» τοῦ Κ. δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν ὡς ἑξῆς:

Εἰς τὸ πρῶτον πόρισμα ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐξετάζουν τὴν φύσιν αἱ δὲ ἱστορικαὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς πνευματικὸν ὄν., τοῦτο εἶναι γνωστόν. Οὐδαμοῦ ὁμοῦς ἀπέδειξεν ὅτι τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα διαφέρουν βασικῶς τῶν φυσικῶν.

Εἰς τὸ δεύτερον πόρισμα: Οὐδαμοῦ ἀπέδειξεν ὅτι τὸ Περπωμένον τοῦ Ἀνθρώπου εἶναι ἀντιδιολογικόν οὐδὲ ὅτι ἡ τελευταία κυριαρχία τοῦ Ἐγῶ εἶναι ἡ ἀρνήσις τῆς Ζωῆς.

Ἐνταῦθα ὁ Κ. ὑποπίπτει εἰς τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα τῶν κοινωνιολόγων νὰ παριστάνῃ δηλαδὴ ὡς ὄντως οὕτως τὰς εὐσεβεῖς ἐπιθυμίας του.

Εἰς τὸ τρίτον πόρισμα ὅτι Φυσικαὶ καὶ Πνευματικαὶ Ἐπιστῆμαι χωρίζονται διότι αἱ πρῶται ὑπακούουν εἰς φυσικοὺς νόμους αἱ δευτεραί δὲ ἔχῃ οὐδαμοῦ ἀπέδειξε τοιοῦτο τι.

Μία ἀπόπειρα ἀποδείξεως ἀπεδείχθη ὡς βασικῶς ἐσφαλμένη. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι τὸ τρίτον «πόρισμα» ἔπερ πραγματεύεται τὸ ζήτημα διὰ τὸ ὅποσον ὡς ἐν ἀρχῇ τονίξει ὁ Κ. ἔγινε ἡ μελέτη εἶναι ἐσφαλμένον. Ἡ Πρόδοξος καὶ ἡ ἐξέλιξις δὲν ἀπεδείχθησαν ὡς ἀλλήλας ἀντιμαχόμεναι δυνάμεις. Περιττὸν ἄλλωστε νὰ προστεθῇ ὅτι τὰ δύο ἄλλα πορίσματα ὑπάρχουν μόνον ὡς ἐπιδοθητικὰ τοῦ πρώτου.

Τὸ πρόβλημα ἄρα τοῦ μεθοδολογικοῦ χωρισμοῦ τῶν Ἐπιστημῶν εἰς Φυσικὰς καὶ πνευματικὰς παραμένει παρὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ Κ. ἄλυτον. Μεγάλοι φορεῖς τοῦ χωρισμοῦ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὁ Windelband (Geschichte und Naturwissenschaft, Idiographische und Nomothetische Wissenschaften) ὁ Rickert (Natur und Kulturwissenschaften, die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung) Ἀντιθέτως ὁ Eulenburg (Sind historische gesetze möglich? Festgabe für Max Weber) ὑποστηρίζει τὸ δυνατόν τῆς ὑπάρξεως ἱστορικῶν νόμων.

Κατὰ τὴν γνώμην μου τὸ ζήτημα τοῦ μεθοδολογικοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐπιστημῶν εἰς ὑπακουούσας εἰς νόμους καὶ μὴ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ παρὰ ὡς μέρος τοῦ προβλήματος Determinismus — Indeterminismus,

και θα λυθῇ μόνον λυομένου οὗτοῦ. Διότι ἡ ὑπαρξ- αἰτιότητος ἢ μη — αἰτιότητος τῆς θελήσεως θα καταστήσῃ δυνατὴν ἢ θα ἀποκλείσῃ τὴν ὑπαρξίν νόμων τῆς θελήσεως. Διότι Νόμος δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ μίαν ἐπαναλαμβανομένην Αἰτιότητα. Ἰσχύον- τος τοῦ Ντετερμινισμοῦ Θὰ ᾖ δυνατὴ ἡ ὑπαρξίς νόμων τῆς θελήσεως καὶ συνεπῶς ἡ ταυτοποίησις ἀπὸ ἀπόψεως μεθοδολογικῆς τῶν Φυσικῶν μετὰ τῶν Πνευματικῶν Ἐπιστημῶν. Ἀντιθέτως, ἰσχύοντος τοῦ Ἰντερερμινισμοῦ τῆς ἀδυναμίας δηλ. τῆς πλήρους αἰτιολογήσεως τῆς θε- λήσεως δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπαρξίς Νόμων καὶ συνεπῶς ἐνδείκνυται ὁ χωρισμὸς τῶν Ἐπιστημῶν τῶν ἔχουσιν ἀπεριόριστον στάδιον ἀνευρέσε- ως Αἰτιότητος, τῶν Φυσικῶν ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν ἔχουσιν ὡς ὅριον τῆς εὐρέσεως τῆς αἰτιότητος τὴν θέλησιν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἐμποιεῖ καλὴν ἐντύπωσιν τὸ γεγονός· ὅτι ὁ Κ. ἐξετάζων τὸ πρόβλημα τοῦτο οὐδὲ λέξιν κἀν ἀναφέρει περὶ ἐκείνων τῶν φιλοσόφων εἰτινες πρὸ αὐτοῦ τὰ αὐτὰ εἰπον.

Συμπέρασμα ἄρα τῆς κριτικῆς αὐτῆς εἶναι ὅτι ὁ Κ. δὲν ἠδυνήθην ἀποδείξῃ μίαν «βασικὴν διαφορὰν» ὡς ἤθελε μεταξὺ Προόδου καὶ Ἐ- ξελιξεως.

Ὁ Ferd. Tönnies εἰς μίαν ἀνακοίνωσιν του πρὸ τοῦ Ἰταλικοῦ Ἰν- σtitούτου διὰ κοινωνιολογίαν καὶ κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν κατ' Ἀ- πρίλιον τοῦ 1924 (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 53Bd. I Heft 1924) τονίζει ὅτι Πρόοδος δὲν σημαίνει εἰμὴ ἀπομάκρυν- σιν ἀπὸ τῆς κ τ η ν ὡ δ ο υ ς καταστάσεως. Διὰ τὸν Tönnies δὲν ὑπάρ- χει μία βασικὴ διαφορὰ μεταξὺ Ἐξελιξεως καὶ Προόδου ἥτις δι' ὅρισμέ- νην σχολὴν ὡς καὶ ἐγὼ ἀνωτέρω ἔλεγον, ἔγκειται εἰς δρᾶσιν πρὸς βιο- λογικὸν σκοπὸν.

Ὁ Τ. δὲν νομίζει ὅτι δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ παρούσα κατάστασις τοῦ πολιτισμοῦ ὡς πρόοδος ἐν συγκρίσει μετ' ἄλλας προηγηθείσας διότι ὁ ἐπικρατῶν καπιταλισμὸς γεννᾷ ἐλαττώματα προπαντὸς ἐπὶ ἡθικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ ἐπιπέδου. Δὲν ἀποκλείει Νόμους διὰ τὴν Πρόοδον. «Διὰ τῆς Προόδου γνῶσεως δίδονται οἱ νόμοι τῆς Προόδου» (A. f. S. u. S. Bd. 53 I Heft S. 10).

Ὁ Tönnies ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Πρόοδος διὰ νὰ ᾖ πραγματικὴ πρέ- πει νὰ γίνεταί ὀργανικῶς καὶ οὐχὶ ἀποτόμως. Ἐν τέλει δέχεται ὅτι θὰ ᾖ δυνατόν μετὰ πάροδον πολλῶν χιλιάδων ἐτῶν νὰ φθάσῃ ἡ Ἀνθρωπό- της εἰς τὴν τελειότητα «τὴν κατάστασιν δηλ. ἐκείνην ὅπου δὲν θὰ ὑπάρ- χει ἴχνος κτηνωδίας» «Ἡ κτηνωδία» δεόν νὰ θεωρηθῇ ἐνταῦθα ὡς ὀρι- σμένον εἶδος βιολογικῆς Ἐξελιξεως. Τοῦτο διὰ νὰ μὴ νομισθῇ ὅτι ὁ Tönnies διαβλέπει τὴν Π ρ ό δ ο ν ἐν τῇ ἀντιβιολογικῇ τάσει.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅπως ἔχουν τὰ πράγματα ἡ γνώμη τοῦ Tönnies ὅτι πρόοδος σημαίνει ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς κτηνωδίας δὲν μοῦ φαίνεται ὀρθή, καὶ τοῦτο διότι πρόοδος ἐνέχει πάντοτε ψυχολογικῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ «δέοντος γενέσθαι» καὶ τὸ «δέον γενέσθαι» τὸ «πρακτέον» εἶναι πάντοτε σχετικόν. Κατ' ἐμὲ ἔπρεπε νὰ ἀφεθῇ ἡ ἔννοια τῆς Προόδου ἀνοικτῇ, διότι κάθε ἀπόπειρα πληρώσεως αὐτῆς φέρει τὸ δράστην ἀντιμέτωπον πρὸς τὴν μέχρι σήμερον ἀκλόνητον Ἀλήθειαν τοῦ Σχετικισμοῦ ἐν τῇ Πρακτικῇ Φιλοσοφίᾳ. Σχετικῶς μὲ τὸν Κανελλόπουλον ἔχω νὰ εἰπῶ τὰ ἑξῆς: Ἀντὶ τοῦ περιορισμοῦ καὶ τῆς συγκεντρώσεως ἐπὶ ὀρισμένου θέματος προτιμᾷ ὁ Κ. ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἰπὸ τὰς ἄλλας ἐργασίας του τὴν ὑψιπετὴ πτῆσιν πρὸς περὶ ἀπάτητα ἄτινα προσπαθεῖ νὰ δεσμεύσῃ διὰ τῆς σκέψεως ἡ μᾶλλον διὰ τοῦ συναισθηματός του.

Ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας οὗτος λέγεται *essai* δοκίμιον, ἀλλ' οὔτε δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ πάντοτε διότι ὑποπίπτει τις εἰς αὐθαίρεσας οὔτε ἐνδείκνυται πρὸ μιᾶς πραγματικῆς ἐπιστ. ἐργασίας.

Τὸν Κανελλόπουλον ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν δύναται τις εἰμὴ νὰ συγχαρῇ διὰ τὴν ἐνασχόλησιν του μὲ τόσον δυσπρόσιτα καὶ σοβαρὰ ζητήματα Ἡ τοιαύτη καλλιέργεια γεννᾷ τὴν ἐλπίδα ὅτι δὲν θὰ ἀργήσῃ ὁ καιρὸς καθ' ὃν θὰ ἀνθίσῃ καὶ πάλιν ἡ Φιλοσοφία εἰς τὴν Πατρίδα τῆς.

* *

Ἡ ἄλλη ἐργασία ἣν θὰ ἐξετάσω ἐνταῦθα εἶναι μία ἐργασία τοῦ Ζολῆτα.

Ὁ Ε. Ζολώτας Διδάκτωρ τῶν Πολιτ. Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας εἶναι εἰς ἕκ τῶν νέων ἐπιστημόνων καὶ δὲν ἔχει καθόσον γνωρίζω παρουσιάσει ἄλλο τι μέχρι σήμερον πλὴν τῆς ἐργασίας του περὶ «Ἑλλάδος εἰς τὸ Στάδιον τῆς ἐκβιομηχανίσεως» ἐκδοθεῖσαν ἐν εἰ 1926 ἣτις θὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον τῆς σημερινῆς ἐξετάσεως.

Ὁ Συγγραφεὺς δίδει εἰς τὸ ἔργον του αὐτὸ μίαν πλήρη εἰκόνα τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας διαφωτίζων τὸ θέμα του καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῆς καὶ μὲ πολλὰς κριτικὰς παρατηρήσεις ὡς πρὸς τὴν τοιαύτην διαμόρφωσιν τῆς βιομηχανίας μας. Ἀξίος ἰδιαίτερων συγχαρητηρίων εἶναι ὁ συγγραφεὺς διότι νατῶρθωσεν ἕκ τῆς ἀνυπάρχοντος Στατιστικῆς νὰ συλλέξῃ μερικὰς στατιστικὰς πληροφορίας ἃς καὶ ὁ ἴδιος δὲν θεωρεῖ ἀπολύτως βεβαίως ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν τελείαν οἰκονομικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ θέματός του. Νομίζω ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη δύναται νὰ συστηθῇ ὡς τελείως πρωτότυπος παρουσιάζουσα τὴν ἑλληνικὴν βιομηχανίαν ἐν τῇ συνόλῳ τῆς καὶ διεπερμένη ἀπὸ λεπτὴν οἰκονομολογικὴν διαίθεσιν καὶ ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῶν φαινομένων. Ἡ στατιστικὴ φύσις τοῦ ζητήματος δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀνακρινώσω ἐκ λεπτο-

μερείας τὸ περιεχόμενον του. Τὸν διὰ πλείονα ὁραγόμενον παραπέμπω εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ βιβλίον. Ἐνταῦθα θὰ δώσω μόνον γενικὴν εἰκόνα τοῦ θέματος προσθέτον ἄμμα ὅπου νομίζω κατάλληλον καὶ τὰς ἐμὰς κρίσεις.

Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου « Ἡ Ἑλλάς εἰς τὸ Στάδιον τῆς Ἐκβιομηχανίσεως » (γερμ. Griechenland auf dem Wege zur Industrialisierung) δὲν ἀποδίδει ὀρθῶς τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου.

Ἐκβιομηχανίσις σημαίνει τὴν προϊέουσαν ἀντικατάστασιν τῆς γεωργικῆς διὰ βιομηχανικῆς παραγωγῆς καὶ τὴν ὑπερίσχυσιν ἢ τὴν τάσιν ὑπερίσχυσεως τῆς δευτέρας ἀπέναντι τῆς πρώτης.

Περὶ τῆς ἐννοίας ἄλλωστε τοῦ ὅρου συμφωνεῖ καὶ ὁ Ζολώτας.

Τοῦτο οὐδαμοῦ ἀπέδειξεν ὁ Ζ., καὶ τὰ ἐλάχιστα μέρη τῆς ὁλης ἐργασίας ὅπου εὐνᾶται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι προσπαθεῖ νὰ τὸ ἀποδείξῃ νομίζω ὅτι πάσχουν ἐξ ἐξαιρετικῆς ἀτροφίας. Ὑποθέτουν θὰ ἦτο ἂν ἡ μελέτη αὐτὴ ἔφερε τὸν τίτλον « ἡ ἐξέλιξις τῆς Ἑλλην. Βιομηχανίας » ἢ οὕτω πως.

Ἦδη εἰς τὸν πρόλογον λέγει ὁ συγγραφεύς: « Ἐν τῇ ἐρεύῃ ἡμῶν ἐπιζητούμεν νὰ ἀναλύσωμεν τὸ βιομηχανικὸν πρόβλημα ἐν λεπτομερείᾳ καθ' ὅσας αὐτοῦ τὰς μορφὰς καὶ σχετικῶς πρὸς τοὺς συναφεῖς κλάδους τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας ». Ἐκ τοῦ ὅλου ἔργου μόνον εἰς μίαν παράγραφουσαν τὸν τίτλον « ἡ ἐκβιομηχανίσις τῆς Ἑλλάδος καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Διεθνή Οἰκονομίαν » γίνεται λόγος περὶ Ἐκβιομηχανίσεως,

Τὰ ὑπὸ τοῦ Ζ. περόμενα ἐπιχειρήματα ὡς πρὸς τὴν ἐκβιομηχανίσιν εἶναι δύο.

Πρῶτον ἡ παρατηρουμένη αὐξήσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βιοτεχνῶν ἥτις ἀπὸ 13,87 % τοῦ πληθυσμοῦ ἐν ἔτει 1861 ἀνῆλθον εἰς 25,6 % ἀπὸ ἔτος 1907 (2).

Δεύτερον ἡ αὐξήσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων. Ἐνῶ ἔτει 1853 ὑπῆρχον τρεῖς μόνον πόλεις, Ἀθῆναι, Πάτραι, Σόρος μὲ πληθυσμὸν ἄνω τῶν 10,000 κατοίκων καὶ μὲ ὅλινον πληθυσμὸν 66,425 ὑπῆρχον ἐν ἔτει 1920 28 πόλεις μὲ πληθυσμὸν ἄνω τῶν 10,000 κατοίκων καὶ μὲ ὅλινον πληθυσμὸν 1.062.000 ἥτοι τὰ 21 ο)ο τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ. Φυσικὰ ἡ κατάστασις αὐτὴ ἡλλαξε ὅφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς εἰσορῆς ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἑκατομυρίων Προσφύγων ἀφ' ἑτέρου λόγῳ τῆς ἀπωλείας πολλῶν ἐδαφῶν ἐν οἷς καὶ μεγάλαι πόλεις.

Εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα τοῦ Ζολώτα δύνανται νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἑξῆς:

Μία σχετικὴ ἀνάπτυξις τῆς βιοτεχνίας, ὡς τὴν ὀνομάζει, εἶναι φυσικὴ εἰς κάθε ἀγροτικὴν χώραν. Ἀλλοίμονον ἀν αἱ ἀγροτικαὶ χώραι δὲν

δὲν εἶχον οὐτε πεταλωτάς οὐτε ξυλουργούς. Πολὺ δὲ φυσικὸν νὰ παρατηρηθῇ μία αὐξησις δεδομένου ὅτι ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Ζολώτας ἀνομολογεῖ (3) εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπεκράτει ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία ἡ κάλυψις δηλ. τῶν ἀναγκῶν τοῦ καταναλωτοῦ ὑπὸ τοῦ ἰδίου.

Φυσικὸν λοιπὸν σὺν τῷ χρόνῳ νὰ παρατηρηθῇ μία αὐξησις τῶν βιοτεχνῶν ἥτις ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ προτόντος καταμερισμοῦ τῶν ἔργων. Ἐπειτα καὶ ἄλλο τι. Ἐκβιομηχανίσις δὲν σημαίνει αὐξησιν τῶν βιοτεχνῶν ἀλλ' αὐξησιν τῆς βιομηχανίας ἥτις συνίσταται εἰς ἐργασίαν μὲ πολλὰ κεφάλαια, μηχανικὰς ἐγκαταστάσεις καὶ πολλοὺς ἐργάτας· καὶ τοῦτο δὲν ἀπέδειξε ὁ Ζολώτας. Τοῦναντίον εἰς ἄλλο μέρος τῆς ἐργασίας τοῦ ὅπου θίγει τὸ ζήτημα τοῦτο ὁμολογεῖ ὅτι πραγματικὴ βιομηχανία ἀποτελεῖ μόνον ἐλάχιστον ποσοστὸν τῆς βιομηχανίας. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον ἐπιχείρημα τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθές. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ ἰσχύουν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα προηγουμένως εἰπόμεν. Σχετικῶς μὲ τὴν αὐξησιν τῶν βιοτεχνῶν θὰ ἤθελα νὰ τονίσω καὶ τὰ ἑξῆς. Ἡ βιοτεχνία μας ἠδύνησε καὶ θὰ αὐξήσῃ ἀκόμη λόγῳ τῶν ἐπιδιορθωτικῶν βιομηχανιῶν αἵτινες ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰς καθαρῶς γεωργικὰς χώρας. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν παρατηρηθεῖσαν αὐξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αὕτη ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν Νομισματικὴν πληθώραν ἥτις ἀνατρέψασα τὴν δάσιν συγκρίσεως ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἐπέφερε μίαν παθολογικὴν κατάστασιν ζήτησεως ἀγαθῶν ἥτις θὰ διαλυθῇ εὐθὺς ὡς σταθεροποιηθῇ ὁρσιτικῶς ἡ δρχμὴ μας.

Ἄν θεωρήσωμεν νῦν τὴν ἐργασίαν ὡς σκοπὸν ἔχουσαν τὴν ἔρευναν τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ συμφωνήσωμεν ἐφ' ὧν τῶν σημείων μὲ τὸν συγγραφέα.

Καὶ πρῶτον ὅσον ἀφορᾷ τὰ αἷτια τῆς καθυστέρήσεως τῆς βιομηχανίας μας καθὼς καὶ τὰς προϋποθέσεις τῆς ἀναπτύξεώς της. Ὁ Ζολώτας ὀρθότατα ἀποβλέπει τὴν καθυστέρησιν εἰς τὴν βιομηχανικὴν μας ἐξέλιξιν ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν στενότητα τῶν κεφαλαίων (4) εἰς τὴν ἑλλειψιν τεχνικῇ μορφώσεως ἐργατῶν καὶ βιομηχάνων ἀφ' ἑτέρου (5).

Πρώτας ὅλας καὶ κυρίως κινητηρίους ἔχομεν ἐν οἷς λιγνίτην ἀφθονον. Ἡ βιομηχανία ὁμως μεταχειρίζεται ἀκριβώτερον ἀγγλικὸν ἀνθρακκα διότι δὲν θέλει νὰ μετατρέψῃ τὰς ἐγκαταστάσεις της (6). Αἱ συγχωινωνίας

3) Σελ. 8

4) Πρόλογος, Σελίς 15.

5) Σελ. 61, 72, 73.

6) Σελ. 45.

μας ἐκτὸς τῶν θαλασσίων εἶναι χειρότεροι καὶ ἀπὸ τὰς βουλγαρικὰς: 1,7 χιλιομ. σιδηρ. γραμμῆς ἐπὶ 100 τετραγ. χιλιομέτρων ἐνῶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἡ ἀναλογία εἶναι 2,5 εἰς δὲ τὴν Ρουμανίαν καὶ Σερβίαν 3,5.

Τὸ ὁδικόν μας δίκτυον εἶναι ἐπίσης κακόν. (') Τὸ ἐργατικόν μας ὕλκον εἶναι πολυπληθὲς ἀλλ' ἀμόρφωτον τελείως: ἀπόδειξις τοῦτου ἡ μεγάλη διαφορὰ ἡμερομισθίων μεταξὺ ἀμόρφωτων καὶ μορφωμένων ἐργατῶν. Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ ἐργάται ἢ δὲν δύνανται ἐλλείψει σχολείων ἢ δὲν θέλουν νὰ μορφωθοῦν τεχνικῶς διακρίπτοντες τὴν φοίτησιν τῶν πρὶν ἢ καταρτισθοῦν τελείως. (')

Τὸ ἐπιχείρημα τῆς φυσιοδύτικῃς οὕτως εἶπεν μικροτέρας ἀποδόσεως τοῦ Ἑλλήνος ἐργάτου ἀπορρίπτει ὁ Ζολ. ἀναφερόμενος εἰς τὸ γαγονὸς εἶναι ὁ Ἕλλην μετανάστης ἔχει μόνον φθάνει ἀλλὰ συχνάκις ὑπερβάλλει τὸν Εὐρωπαῖον εἰς ἀπόδοσιν. Ἐν τούτοις δὲν ἀποκρούει τὴν κακὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τὴν ἀπόδοσιν.

Ἡ στενότης κεφαλαίου προέρχεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὸν μέχρι πρὸ ἐλπίγον κρατοῦντα θησαυρισμὸν τοῦ Ἑλλήνος χωρικοῦ ὅστις ἐθησαύριζε τὰς οἰκονομίας ἀντὶ νὰ τὰς χρησιμοποιοῖ ἐπιφανῶς διὰ τὴν ἐθνικὴν παραγωγὴν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὴν μὴ εἰσροὴν ξένων κεφαλαίων εἰς τὸν τόπον ἐλλείψει ἀσφαλείας ἢ ὀρθότατα ἀποδίδει ὁ Ζολώτας εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀβεβαιότητα καὶ τὴν πολιτικὴν ἀστάθειαν. Ἐκτὸς τοῦτου καὶ ἡ ἄμεσος ὑπὸ τοῦ κράτους ἐπίταξις κεφαλαίου συνήργησε πολὺ εἰς τὴν στενότητα τοῦ κεφαλαίου. (") Τέλος ἡ βιομηχανικὴ πολιτικὴ διὰ τῆς ὑπερμέτρου αὐξήσεως τῶν δασμῶν οὗς ἐπέβριλλε εἰς τὰ ἐξωθεν εἰσαγόμενα εἶδη μᾶλλον ἐδράμει ἢ ὠφέλησε διότι ἐβλάπησε τὴν γένεσιν βιομηχανίας φυτοζωούτης καὶ ἀνεπίδεκτου διαπαιδαγωγήσεως. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου περιώρισε τὸν συναγωνισμὸν τὴν αἰτίαν ταύτην πάσης προόδου.

Εἰς αὐτὰ προσθέτομεν ἡμεῖς καὶ τὴν ἀστάθειαν τοῦ νομισματός ἣν φαίνεται ἁπλῶς νὰ ὑποτιμᾷ ὁ Ζολώτας, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐλλείψεως τοῦ κεφαλαίου, καὶ ἣτις ἐνήργησε πρὸ πάντων εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν μακροπροθέμων πιστώσεων τῆς δάσεως ταύτης τῆς βιομηχανίας. Ἐκτὸς ὠρισμένων μέτρων πρὸς ὑποστήριξιν τῆς βιομηχανίας (ἀτέλεια, ὠρισμένων πρώτων ὑλῶν, προτίμησις τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας κατὰ τὰς πλειοδοσίας) τὸ Κράτος μόνον ἀδιαφορίαν ἐπέδειξε ἀπέναντι τῆς βιομηχανίας ἀφ' οὗ μέχρι πρὸ τινος οὐδὲ διὰ τὴν εἰσροὴν ξένων κεφαλαίων ἐφρόντιζε.

(7) Σελ. 62

(8) Σελ. 61 - 65

(9) Σελ. 97, 98, 100.

Δέν δύναται τις εἰμὴ νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὰς σκέψεις ταύτας τοῦ Ζολώτα. Ἡμεῖς νομίζομεν ὅμως ὅτι ἐκτός τῆς στενότητος Κεφαλαίων ἐν ἣ διαβλέπει οὗτος τὴν πρωτεύουσαν αἰτίαν τῆς καθυστέρησεως τῆς βιομηχανίας καὶ ἐν γένει τῆς οἰκονομίας ὑπάρχει καὶ ἄλλο σπουδαιότερον καὶ βαθύτερον ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν τούτου.

Ἐάν παρατηρήσωμεν τοὺς λόγους ὀρθοτάτους ἄλλωστε εἰς φέρει ὁ Ζολώτας διὰ τὴν καθυστέρησιν τῆς Οἰκονομίας μας καθόλου βλέπομεν ὅτι τὸ Κράτος παίζει μεγάλον ρόλον ἐν αὐτῇ. Αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δὲν ὀργανώνει οὐχόλας, αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον διὰ τῆς παραπαιούσης πολιτικῆς του ἀπεμακρύνει τὸ Κεφάλαιον καὶ διὰ τῶν ὑψηλῶν του δασμῶν γεννᾷ θνησιγενεῖς βιομηχανίας· αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον καταστρέφει τὸ νόμισμα καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Ἀσμέν τὴν βάσιν πάσης Οἰκονομίας.

Τέλος αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον κατασκευάζει ἀεροπλάνα ἐνῷ καταδιεργάσκει τὰ κεφάλαια τοῦ τάλαινος Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Τὸ κράτος λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶναι ἡ βαθύτερα αἰτία ὧν τῶν κακῶν καὶ ἂν ἀναλύσωμεν βαθύτερον θὰ εὗρωμεν ὀπισθεν τοῦ κράτους τὸν ἑαυτὸν μας, διότι Κράτος εἴμεθα ἡμεῖς. Καὶ ἐάν οἱ διάφοροι στρατηγίσκοι καὶ στόλαρχοι προσήνεγκον κολοσσίατα δεινὰ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Οἰκονομίαν ἄλλα τόσα προσήνεγκον οἱ οἰκονομεθύντες Ἕλληνες ὡς κεφαλαιοῦχοι καὶ ὡς ἐργάται. Οἱ μὲν προσπαθοῦντες νὰ ἐπιτύχουν ὑψηλοὺς δασμοὺς καὶ οὐδόλως φροντίζοντες διὰ τὴν καλλιτέρευσιν τῆς παραγωγῆς οἱ δὲ διὰ τῆς ἀποδεδειγμένης των ἐλάσσοнос παραγωγικότητος. Ἡ ἀσθένεια ἦν διατρέχουσα εἶναι· γενικὴ καὶ ἡ θεραπεία τῆς εἶναι ἡ ἐμπέδωσις τοῦ ὀσημέραι ἀπολείποντος ἡμᾶς ἰδεαλισμοῦ. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ παράδειγμα θὰ δώσουν πρῶτοι οἱ κυβερνηταί. Μόνον οὕτω θὰ δαδίσωμεν ἐμπρὸς τὸν τραχὺν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν ἄλλοτε.

Εἰς τὸ τέλος τῆς μελέτης του δίδει ὁ Ζολώτας μερικὰς στατιστικὰς πληροφορίας ὡς πρὸς διαφόρους κλάδους τῆς βιομηχανίας μας ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς ἀξίας τῆς παραγωγῆς τῆς ὁποίας ἐξάγει εὐλόγωνα συμπεράσματα.

Εἰς τὰ αἰσιόδοξα συμπεράσματα τοῦ Ζ. δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ αὐξήσις ἐν πολλοῖς εἶναι μόνον φαινομενικὴ λόγῳ τῆς πτώσεως τῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς. Εἰς πολλοὺς κλάδους παρουσιάζεται ἐλάττωσις τῆς παραγωγῆς. Ἐν γένει δὲ νομίζω ὅτι δὲν ὑπερβάλλει κανεὶς ἂν λάβῃ ὅπ' ὄψιν του ὅτι τὰ καπνά μας καὶ ἡ σταφίς μας εὐρίσκουν ἰσχυροὺς συναγωνιστὰς εἰς τὴν παγκόσμιον ἀγορὰν ἂν τονίσῃ ὅτι χρειάζεται ἐργασία συστηματοικὴ καὶ ἐπίμονος καὶ ἐφαρμογὴ τῶν νεωτάτων μεθόδων

παραγωγής διὰ νὰ μὴ καταντήσωμεν λαὸς πενομένων καὶ κυρίως ἀέργων προλεταρίων.

Ἡ ἐκδιομηχανίσις τῆς Ἑλλάδος μοῦ φαίνεται ἀπίθανος. Βάσις τῆς παραγωγῆς μας θὰ παραμείνῃ πάντοτε ἡ σταφίς καὶ ὁ καπνὸς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀναπτύξωμεν ὅσον δυνάμεθα διὰ νὰ διεκδικώμεν μίαν θέσιν εἰς τὴν Διεθνῇ Οἰκονομίαν. Μία βιομηχανία ὑποστηριζομένη ἀπὸ ὑψηλοῦς δασμοὺς βλάπτει τρομερὰ τὴν ἀγροτικὴν παραγωγὴν διότι ἀδξάνει τὸ κόστος τῆς ζωῆς.

Εἰς τὸ τέλος ἐπιθυμῶ ἴσως ὀλίγον ξένα πρὸς τὸ θέμα νὰ τονίσω τὴν ἀδυναμίαν παντὸς εἴδους ἐρεύνης ἐπὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως λόγῳ ἁλλείψεως Στατιστικῆς. Ὑπερβολικῶς ὀργανωμένης. Ἄνευ Στατιστικῆς καὶ κατὰ πρῶτον λόγον Στατιστικῆς πληθυσμοῦ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ γνωρίσωμεν τὴν κατάστασιν ὅπως εἶναι. Λαὸς ἄνευ Στατιστικῆς σημαίνει ἀνθρώπον στερούμενον ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν αἰσθητηρίων καὶ μόνον παρακρούσεις δύνανται τις νὰ ἀναμείνῃ ἀπὸ ἑνα πολιτικὸν ἀέμματος. Διὰ τοῦτο μίαν εὐχὴν θὰ ἀπηύθυνα ἐγὼ καὶ δι' ἐμοῦ νομίζω ὀλόκληρος ἡ Ἐταιρία τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν ὅπως ἐν τάχει ὀργανωθῇ μία Κεντρικὴ Στατιστικὴ ὑπηρεσία ἀνεξάρτητος ἀπὸ παντὸς Ὑπουργείου καὶ βραδύμενη πρὸ παντὸς ἐπ' ἑμῆς Στατιστικῆς πληθυσμοῦ. Ἰσως τότε θὰ ἐβλεπέ τις ὅτι σπουδαιότεραν σημασίαν ἔχει ὁ περιορισμὸς τῆς μαστιζούσης τὸν λαὸν φυματιώσεως ἀπὸ τὰ πολυδόλα καὶ τὰς ξιφοδόγγας τῶν στρατοκρατῶν, διότι καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους νομίζω πρὸ τῶν πολυδόλων χρειάζονται ἄνθρωποι διὰ νὰ τὰ χειρίζωνται.

Ἐπαναλαμβανομένης τῆς συνεδριάσεως μετὰ δεκάλεπτον διακοπὴν ὁ κ. Καλιτσουνάκις κηρύσσει τὴν ἐναρξιν τῆς συζητήσεως ἐπὶ τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Κανελλοπούλου.

Π. Κανελλόπουλος λέγει ὅτι παρενοήθη ὑπὸ τοῦ κ. Βεζανη λέγοντος ὅτι κατ' αὐτὸν ἡ Πρόοδος ἔγκειται εἰς τὴν διακοπὴν τῆς ἐξελίξεως. Εἰς τὴν μελέτην τοῦ λέγει ὅτι Πρόοδος σημαίνει ἀνακοπὴν καὶ ὄχι διακοπὴν τῆς ἐξελίξεως. Προχωρῶν λέγει ὅτι κατ' αὐτὸν διαφέρει ἡ ἐξέλιξις τῆς προόδου διότι παρὰ τῇ πρώτῃ δὲν ὑπάρχει συνείδησις σκοπῶν. Τέλος τονίζει ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ προόδου καὶ ἐξελίξεως ἔγκειται εἰς τὴν ἀντιβιολογικὴν τάσιν τῆς πρώτης. Ἀναγινώσκει δὲ καὶ σχετικὸν τμήμα ἐκ τοῦ νέου βιβλίου τοῦ «Κοινωνικὴ Πρόοδος καὶ Κοινωνικὴ Πολιτικὴ». Παρατηρεῖ ἐπίσης ὅτι δὲν ἐταυτοποίησε τὸν Ἀναρχισμόν μὲ τὸν Σοσιαλισμόν.

Δ. Βεζανης: Δὲν εἶπε ὅτι ὁ κ. Κανελλόπουλος ἐν τῇ προόδῳ

διαβλέπει διακοπὴν τῆς ἐξελέξεως. Ἀναφέρει τμήμα τῆς ἀνακοινώσεώς του ὅπου γίνεται λόγος περὶ ἀνακοπῆς. Εἰς τὸ ἐνσυνέδριον τῶν Σκοπῶν παρὰ τῇ Προόδῳ ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν Ἐξέλιξιν δὲν ἔχει καμμίαν ἀντίρρησην οὐδ' ἄλλως παρέστησε τὸ πρᾶγμα. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν παρὰ τοῦ κ. Κανελλοπούλου τονισμόν τῶν ἀντιβιολογικῶν τάσεων ὡς ἰδιάζοντος τῇ προόδῳ ἐπαναλαμβάνει ὅσα εἶπε ὅτι δηλ. ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ ἀντιβιολογικὴ τάσις τῆς Προόδου εἶναι πρεβληματικὴ τοῦτο δὲν εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὑποστηρίζει ὁ κ. Κανελλόπουλος. Ὁ κ. Κανελλόπουλος χρησιμοποιοῦν τὰς ἀντιβιολογικὰς ιδιότητας τῆς Προόδου ἥθελε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ Πρόοδος δὲν ὑπακούει εἰς νόμους καὶ νὰ ἐξαγάγῃ συνεπῶς τὴν ἀνάγκην τοῦ μεθοδολογικοῦ χωρισμοῦ τῶν Ἐπιστημῶν. Αὐτὸς εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ κ. Κανελλοπούλου καὶ εἰς αὐτὸ ἀπέτυχε. Ἐν τέλει ἀναγινώσκει τμήμα τῆς μελέτης τοῦ κ. Κανελλοπούλου διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ κ. Κανελλόπουλος θεωρεῖ τὸν Ἀναρχισμόν Σοσιαλισμόν.

Ὁ κ. Καλιτσουνάκις κηρύσσει τὴν ἑναρξιν τῆς συζητήσεως ἐπὶ τῆς ἐργασίας Ζολώτα.

Οἱ κ. κ. Καλιτσουνάκις καὶ Κανελλόπουλος ἐν τῇ ἰδιότητί του ὡς Γεν. Γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας παρέχουν μερικὰς πληροφορίας ὡς πρὸς τὴν διακοπὴν καὶ ἐπανάληψιν τῆς λειτουργίας τῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας. Ὁ κ. Βεζανῆς τονίζει τὴν ἔλλειψιν κυρίως Στατιστικῆς Πληθυσμοῦ.

Δ. Καλιτσουνάκις : Ἐπαινεῖ κατ' ἀρχὴν τὴν ὑπὸ Ἑλλήνων ἐπιστημόνων ἔρουναν τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων τῆς ἰδίας χώρας μας. Δὲν νομίζει ὅτι ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος πρέπει νὰ κριθῇ τόσον αὐστηρῶς. Φέρει παρὰδειγμα τὰ καπνὰ μας τὰ ὅποια διὰ τοῦ νομοθετ. Διατάγμ. τοῦ 1925 περὶ ἐξαγωγῆς ἀνεπεξεργάστων ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ καταλαμβάνουν τὴν θέσιν των ἐν τῇ διεθνεί ἄγορᾳ, θέσιν ἣν εἶχον κάπως χάσει μετὰ τὸν νόμον 2869 τοῦ 1922.

Ὁ κ. Καλιτσουνάκις κηρύσσει τὴν ἑναρξιν τῆς συζητήσεως ἐπὶ τῆς ἐργασίας Καλιτσουνάκι.

Δ. Καλιτσουνάκις : Ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ὑποτίμησις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν ἀντιπληθωρικῶν πάντως ἀποτελεσμάτων τῆς δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὸν ἀντιπληθωρισμόν διαφωνεῖ δὲ πάντως πρὸς τὸν κ. Βεζανῆ ὡς πρὸς τὴν ταυτοποίησιν ὑποτιμήσεως καὶ ὑποβιβάσμου ἀναφορικῶς πρὸς τὰ οἰκονομικά των ἀποτελέσματα Ἡ ὑποτίμησις ὡς λέγει καὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ του φέρει πτωσίαν τῶν τιμῶν καὶ βλάβην συνεπῶς τῶν ὀφειλετῶν ἐνῶ ὁ ὑποβιβάσμος ὄχι.

Ὁ κ. Καλιτσουνάκις κηρύσσει τὴν λύσιν τῆς συνεδριάσεως.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ 29 ΜΑΡΤΙΟΥ 1927

Προεδρία Δ. Καλισσουνάκι

Θέμα: Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα.

Ὁμιλήτης Δημ. Γληνός

(Περὶ ληψις). Ὁ κ. Γληνός πρῶτον μὲν ἀνέλυσε τὸν βίον τοῦ Σπινόζα ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, εἰς τὸ ὅποιον ἔζησε. Ἐτόνισε δὲ πρὸ παντὸς τὸ ψυχικὸν μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀδιατάρακτον γαλήνην, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀντιμετώπισε τοὺς κοινωνικοὺς διωγμοὺς καὶ τὸν κοινωνικὸν σχεδὸν θάνατον, εἰς τὸν ὅποιον τὸν εἶχον καταδικάσει οἱ σύγχρονοί του.

Ἐισερχόμενος ἔπειτα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς Φιλοσοφίας του, διέγραψε τὴν γενικὴν προβληματικὴν τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἔξης: Ἡ δημιουργουμένη τότε ἀστική τάξις καταπολεμοῦσα τὴν μεσαιωνικὴν παράδοσιν ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ δώσῃ ἰδικήν τῆς ἀπάντησιν εἰς ὅλα τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ προβλήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ θρησκεία καὶ ἡ μεσαιωνικὴ φιλοσοφία ἀπῆντα κατὰ τρόπον, τὸν ὅποιον ἡ νέα τάξις ἠσθάνετο ὡς δέσμευσιν. Τὰ προβλήματα αὐτὰ ἦσαν τὸ γνωσιολογικόν, τὸ κοσμολογικόν, τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ γνωσιολογικὸν ὁ νέος ἄνθρωπος, τὸ ἄτομον, πρὸ ἀνέκτα τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ τὴν αὐταπερίγνωσιν, ἐστηρίχθη ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἐμπειρίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ τὴν ἐκ τῶν προτέρων μέθοδον τῶν μαθηματικῶν. Ὁ Bacon εἶναι ὁ τυπικὸς ἐκπρόσωπος τῆς πρώτης μεθόδου, ὁ Descartes τῆς δευτέρας.

Ὁ Spinoza στηρίζεται ἀπολύτως εἰς τὴν μαθηματικὴν μέθοδον, τὴν γεωμετρικὴν καὶ διατυπώνει καὶ ἐξωτερικῶς ἀκόμη τὰς ἰδέας του εἰς μαθηματικὰ θεωρήματα.

Ἐπὶ τῇ ἐάσει τῆς μεθόδου ταύτης εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἐρευναν τῶν κυρίων φιλοσοφικῶν προβλημάτων, εἶδει ἀπάντησιν ἀξιοθαυμάστου ἀκολουθίας καὶ καθαροῦ λογικοῦ εἰρμοῦ.

Τὸ κοσμολογικὸν πρόβλημα τὸ ἐρευνᾷ διὰ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας, ἣτις ἀγεί αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀποδεχθῇ, ὅτι ἡ οὐσία ἀπολύτως αὐτάρκτης οὕσα ἀποκλείει τὴν ὕπαρξιν ἐξωτερικοῦ δημιουργοῦ. Ἄρα οὐσία καὶ θεὸς καὶ φύσις εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό. Ἡ αὕτη ἀκόμη ἀνάλυσις τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας τὸν ὁδηγεῖ εἰς τὸ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν ὕπαρξιν ἀπείρων κατηγορημάτων αὐτῆς, ἐξ ὧν ὅμως ὁ ἄνθρωπος δύο μόνον ἀντιλαμβάνεται: τὴν ἑκτασιν καὶ τὴν νόησιν. Οὕτως ἡ ἑκτασις καὶ ἡ νόησις, ὁ φυσικὸς κόσμος καὶ ὁ πνευματικὸς κόσμος, εἶναι δύο ἀπόψεις τῆς μιᾶς καὶ ἐνιαίας καὶ ἀπολύτου οὐσίας, αἱ δὲ καθ' ἑκάστον ἐμφα-

νίσεις και ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ κόσμου εἶναι τρόποι (modi) τῶν δύο κατηγορημάτων. Μεταξὺ τῶν δύο γενικῶν κατηγορημάτων τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς νοήσεως ὑφίσταται παραλληλισμὸς τοιοῦτος, ὥστε ἡ τάξις καὶ ἡ ἀλληλουχία τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἀντιστοιχεῖ ἀπολύτως πρὸς τὴν τάξιν καὶ ἀλληλουχίαν τοῦ πνευματικοῦ.

Ἡ κατὰ τοιοῦτον τρόπον λύσις τοῦ κοσμολογικοῦ προβλήματος παρέχει ταυτοχρόνως καὶ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀτομικὴ ψυχὴ εἶναι τρόπος τοῦ κατηγορήματος τῆς νοήσεως, ὑποκαίμενος εἰς τὴν καθολογικὴν ἀναγκαιότητα, ἥτις διέπει σύμπαν τὸ γίνεσθαι. Διότι ἡ φύσις ἐνεργεῖ κατ' ἀναγκαιότητα. Οὐτε ἔξωθεν καθορίζεται οὔτε λύσις τῆς ἀπείρου συνεχείας αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ ὑπάρχει. Πᾶν ὅ,τι φαίνεται εἰς ἡμᾶς ὡς τυχαῖον, ὀφείλεται εἰς τὴν ἀγνοίαν ἢ τὴν ἀδυναμίαν μας νὰ ἀποκαλύψωμεν ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν αἰτίων, τὰ ὅποια τὸ καθορίζουν. Ἀλλ' οὕτω λύεται δι' ἀπολύτου ἀρνήσεως καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἡ βούλησις εἶναι καθωρισμένη. Ἐλευθερία εἶναι ἡ συμμόρφωσις πρὸς τὸν καθορισμόν.

Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ ἀτομικὴ ψυχὴ εἶναι ἀπλῶς τρόπος τοῦ κατηγορήματος τῆς νοήσεως, ἡ ἀθανασία πρέπει νὰ νοηθῇ μόνον ὡς παραιτέρω ὑπαρξίς μέσα εἰς τὴν ὁλότητα καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων τοῦ καθολικοῦ γίνεσθαι. Ἡ ἀτομικὴ ἀθανασία ἀποκλείεται.

(Ὡς τὼς ὁ Spinoza ἀπαντᾷ εἰς ὅλα τὰ μεγάλα φιλοσοφικά προβλήματα κατὰ τρόπον ἄκρως ἀντίθετον πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν παράδοσιν. Δι' αὐτὸ δύναται τις νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν φιλοσοφίαν του ὡς τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ ἐπαναστατικοῦ ὀρθολογισμοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Αἱ δὲ ἀπαντήσεις τοῦ Σπινόζα ἀνεξαρτήτως τῆς μεθολογικῆς μονομερείας του, διατηροῦν πάντοτε ἀξίαν ἐξαιρετικὴν καὶ ἔχουν μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν, ἢ ὅποια θὰ ἀποπειραθῇ νὰ δώσῃ συνθετικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ παγκόσμια φιλοσοφικά προβλήματα ἐπὶ τῇ δάσει τῶν συγχρόνων δεδομένων τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου κατὰ τὴν νέαν ἐπαναστατικὴν περίοδον, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπὸ ὀγδοῆκοντα περίπου ἐτῶν ἔχει εἰσελθεῖ ἡ σύγχρονος πολιτισμένη ἀνθρωπότης.

Ὁ κ. Κ α λ ι τ σ ο υ ν ἄ κ ι ε κηρύσσει τὴν λύσιν τῆς συνεδριάσεως.

Π. Ζήσης

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ 5 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1927

Προεδρία Δ. Καλιτσονάκη

Θέμα: Αἱ περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας θεωρίαι τοῦ Σπινόζα

Ὁμιλήτης: Ἡλ. Γ. Κυριακόπουλος

Πρέπει νὰ σημειώσω εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ὁ Spinoza ὁπῆρξεν ὁ πρῶτος, σχεδόν, φιλόσοφος, ὅστις ἀπὸ καθαρὰς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως ἠσχολήθη ἔχων ὡς ἀντικείμενον ἐρεύνης τὸ Δίκαιον καὶ τὴν Πολιτείαν. Ὅλοι σχεδόν οἱ προηγηθέντες αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Hammurabi μέχρι τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Κικέρωνος καὶ ἀπὸ τοῦ Αὐγουστίνου μέχρι τοῦ Μίλτωνος ἀνελίχθησαν—ἀδιάφορον ἂν ὁ μὲν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον τοῦ ἄλλου—εἰς τὴν πολιτικὴν, ὡς ἐκ τούτου δὲ εἰς τὰ ἔργα των ἀνεφάνησαν θιασῶται ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ἀντεπεκρίνοντο μᾶλλον εἰς τὰς κομματικὰς πολιτικὰς αὐτῶν ἀντιλήψεις καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀπατέλουν συμπεράσματα ἀντικειμενικῆς—ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Ἀντιθέτως συμβαίνει μὲ τὸν Spinoza. Ὅταν εἰσέλθῃ τις εἰς τὸ οἰκοδόμημα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Spinoza δὲν πρέπει ν' ἀναζητήσῃ ἀρχὰς τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος. Τοιαύτας δὲν θὰ συναντήσῃ διότι ὁ Spinoza δὲν συγκατέβη εἰς τὰς τάξεις πολιτικοῦ τινος κόμματος, οὔτε συμτέσχε ποτὲ ἐνεργῶς εἰς τὴν πραγματικὴν πολιτικὴν—ὁπῆρξεν ἐντελὲς ξένος πρὸς αὐτήν. Τὸ περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας σύστημα τοῦ Spinoza εἶνε ἀποκλειστικῶς δημιοῦργημα τοῦ σπουδαστηρίου του, τὸ ὅποion ἔστησεν ὑπὸ τὸ φιλελεύθερον πολίτευμα τῆς Ὁλλανδικῆς Δημοκρατίας.

Πρὶν δὲ εἰσελθῶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν θεωριῶν τοῦ Spinoza, ὀφείλω ν' ἀποκρούσω τὴν συσχέτισιν τὴν ὅποیان τινες ἐπιχειρήσαν νὰ κάμουν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ φιλοσόφου Locke, συσχέτισιν ἐγκειμένην εἰς τὸ ὅτι: ὅπως ὁ Locke εἰς τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἀπέτύπωσε τὸ πολίτευμα τῆς Ἀγγλίας, οὕτω καὶ ὁ Spinoza εἰς τὰ ὡς ἄνω ἔργα ἀπηχόνησε τὰς ἀρχὰς καὶ τὸ σύστημα τοῦ ἰσχύσαντος τότε πολιτεύματος εἰς τὴν θετὴν του πατρίδα Ὁλλανδίαν. Διὰ τῆς συσχέτισεως ζητοῦν ν' ἀποδείξουν ὅτι ὁ Spinoza, κατ' ἀνάλογον τρόπον ὅπως καὶ ὁ Locke ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς χώρας ἐν ἣ ἔζησε καὶ εἰς τὴν ὅποیان συνέγραψεν. Ἄν ὅμως διὰ τὸν Locke τοῦτο εἶνε δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ ἀληθές, ἐν τούτοις δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ μὲ τὸν Spinoza, τὸν κοσμοπολιτικὸν Ἰουδαῖον καὶ πανθεϊστὴν φιλόσοφον, εἰς τὰ ἔργα τοῦ ὁποίου κυριαρχεῖ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον πνεῦμα γενικώτερον καὶ ἰδεολογι-

καὶ ἀντίληψις ἀκόμη εὐρύτερα. Χωρὶς νὰ θέλω ν' ἀρνηθῶ ἐντελῶς τὴν πιθανὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Spinoza, ἐντούτοις δὲν δύναμει ἢ ν' ἀποκρούσω τὴν ἀπεψιν ὅτι ὁλόκληρος ἡ θεωρία του ἀπηχέι τὴν κρατοῦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Ὑλλανδίᾳ πολιτικὴν πραγματικότητά· εἶσιτι ἀπλῇ ἀνάγνωσις σελλῶν τινῶν τῶν ἔργων τοῦ Spinoza, ἀποκαλύπτει εὐθὺς θεωρίαν τῆς ὁποίας τὴν ἐκτασιν δὲν δυνάμεθα νὰ προσμετρήσωμεν πρὸς ἐκείνην τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν ἡσθάνθη τὸ αἶσθημα τοῦ φιλοξενουμένου, θεωρίαν καθαρῶς κοσμοπολιτικὴν, σύμφωνον ἄλλως τε πρὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ τὴν γενικωτέραν κοσμοθεωρίαν του, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἡμποροῦμεν, εὐδ' ἐπιτρέπεται νὰ προσδώσωμεν ἐπακριδῶς ὠρισμένα ἔρια.

Τὰς περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας θεωρίας τοῦ Spinoza ἀνυπόσχομεν κυρίως εἰς δύο βιβλία του, τὸ «Tractatus theologico—politikus» τὸ ἀνωμόμως ἐκδοθὲν τὸ 1670 καὶ εἰς τὸ ἕτερον ἡμιτελὲς ἀναπομένειν ἔργον του «Tractatus politikus» δημοσιευθὲν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως.

Διὰ τὸν Spinoza, ὅπως καὶ διὰ τοὺς προηγούμενους καὶ συγχρόνους αὐτοῦ φιλοσόφους, ἀφειρητὴν τοῦ περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας συστήματος του, ἀποτελεῖ ἡ ἀρχέτυπος κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ἐκ φύσεως θεωρεῖ ἐχθρὸν τοῦ συναθρώπου του. Ἐν τῇ τριαύτῃ δὲ πρωτογενεῖ καταστάσει ἐκαστος φροντίζει μόνον περὶ τοῦ ἑαυτοῦ συμφέροντος, καὶ ὅπως πᾶν ἄλλο ζῶον εἶτω καὶ ὁ ἀνθρώπος, ὅστις μάλιστα ἐμπορεῖται ἀπὸ ἐλευθέραν βούλησιν, ἔχει ἀνυψώσει εἰς ἀντικείμενον ὑπερτάτης ἀξίας τὴν ὑπαρξίν του, τὸ δὲ δίκαιον ἐκάστου ἡρτηται ἐκ τῆς εὐρύτητος, τοῦ μεγέθους τῆς δυνάμεως τὴν ὁποίαν εὐτος διαθέτει. Τὸ Δίκαιον καὶ ἡ Τάξις τῆς Φύσεως, ἐντὸς τῆς ὁποίας πάντες γενῶνται καὶ ζεσθὲν δὲν ἀπαγορεύει ἢ μὴ εἶναι εὐδεις ἐπιθυμεῖ καὶ εὐδεις θέλει. Διὰ τὸν ἀνθρώπον φραγμὸς ὑπάρχει ἐκεῖ ὅπου καὶ ὅταν αὐτὸς θέλει νὰ ὑπακούσῃ εἰς ἑαυτὸν, εἶσιτι εἰς εὐθεὶν ἄλλου τὴν θέλησιν ἢ τὴν διαταγὴν ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ συμμορφωθῇ. Ὅστω πως, ἐν ἡμποροῦμεν νὰ διακρίνωμεν ἀγαθὸν ἢ κακόν, δίκαιον ἢ ἀδίκον· ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸν Spinoza δὲν εἶναι εὐτε ὅπως τὸν παριτά· ὁ Rousseau ἀγαθός, εὐτε ταυτοχρόνως ὅπως τὸν φαντάζεται ὁ Hobbes κακός. Καὶ δὲν εἶναι διότι εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν αὐτοῦ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ, τοῦ δικαίου ἢ τοῦ ἀδίκου εἶναι ἄγνωστος καὶ μόνον εἰς τὴν Πολιτείαν ἀπατάται.

Ἡ δύναμις ἐκείνη πρὸς τὴν ὁποίαν, ὡς ἐλέγχθη, προσμετράται τὸ δίκαιον ἐκάστου—ἦτις εἶναι ὑπερτάτης διὰ τὴν ὑπαρξίν καὶ καλλίτερα διὰ νὰ ἀρχίσῃ ἡ ὑπαρξίς ἐνός προσώπου (ὅπως καὶ διὰ τὴν ὑπαρξίν

παντὸς φυσικοῦ ὄντος) εἶνε ἐπίσης ἀπαραίτητος ὅπως ἐξακολουθήσῃ ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ. Ἐκ τούτου συμπεραίνει ὁ Spinoza, ὅτι ἡ δύναμις ἐκείνη τῶν φυσικῶν ὄντων χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ταῦτα ὑπάρχουν καὶ χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ταῦτα ὀρῶσι, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ἄλλη ἢ ἡ αἰωνία τοῦ Θεοῦ δύναμις. Ἐπὶ τῇ δάσει τούτου εὐκολον εἶνε νὰ συμπεράνῃ τις τί εἶνε Φυσικὸν δίκαιον. «Διότι — συνεχίζει ὁ Ἰουδαῖος φιλόσοφος — ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἔχει ἐπὶ παντὸς δικαίωμα καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δικαίωμα δὲν εἶνε ἢ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἔπεται ὅτι πᾶν φυσικὸν ὄν ἔχει τοσοῦτον ἐκ φύσεως δικαίωμα, ὅσον καὶ δύναμιν διὰ νὰ ὑπάρξῃ καὶ δράσῃ καὶ τοῦτο ζῷοτι ἢ δύναμις ἐκάστου φυσικοῦ ὄντος, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν τοῦτο ὑπάρχει καὶ ὁρᾷ δὲν εἶνε ἢ αὐτὴ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἥτις εἶνε ἐντελῶς ἐλευθέρα» (Τ. Φ. II.).

Διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις τὸ οὕτω πως ἰδρυόμενον σύστημα τοῦ Spinoza ὀφείλει ν' ἀναλογισθῇ ὅτι οὗτος ζητήσας εἰς μάτην κατ' ἀρχὰς μὲ τὸν φακὸν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Καρτεσιου ν' ἀνακαλύψῃ εἰς τὸ Σύμπαν τὸν Θεὸν τῆς Γραφῆς, μὴ δυνάμενος δὲ ἐκ τῶν θρησκευτικῶν του παροιθήσεων νὰ τολμήσῃ ν' ἀρνήσῃ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ, προέβη εἰς συνταύτισιν τοῦ κατὰ τέπον καὶ χρόνον ἀπροσδιορίτου Σόμπαντος πρὸς τὸν Θεόν. Οὕτω δὲ πῶς ἀποκαλύπτεται ὁ πανθεϊστῆς φιλόσοφος, τοῦ ἑποίου ὁ Θεὸς κατέχεται ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τὴν ἐπείαν ὁ Spinoza ἀρέσκειται ν' ἀποκαλεῖ «φιλαυτίαν» ὑπὲρ τὴν ὁποίαν κατέχονται ἐπίσης καὶ οἱ ἄνθρωποι, δι' οὗς ἀποτελεῖ ὑπέρτατον νόμον καὶ τῶν ἐπείων ἡ εὐτυχία ἔγκειται εἰς τὸ νὰ ζοῦν συμφῶνως πρὸς τὸν νόμον αὐτόν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ζητεῖ κατόπιν ὁ Spinoza νὰ στηρίξῃ τὴν ἐννοίαν τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου, τὸ ὁποῖον δι' αὐτὸν εἶνε αὐτεὶ οἱ φυσικοὶ νόμοι ἢ οἱ κανόνες καθ' οὓς τὰ πάντα τελεσιουργοῦνται, ἤτοι αὐτὴ αὐτὴ ἡ Δύναμις τῆς Φύσεως. Διὰ τοῦτο πᾶν ὅτι πράττει ὁ ἄνθρωπος κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως αὐτοῦ, πράττει συμφῶνως πρὸς τὸ Φυσικὸν Δίκαιον; ἔχων τοσοῦτον ἐκ τῆς φύσεως τὸ δικαίωμα ἐφόσον ἐκτείνεται ἡ δύναμις αὐτοῦ. Τὸ Φυσικὸν Δίκαιον ἐγκλείει ἐκείνους τοὺς κανόνες τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, οἵτινες καθορίζουν τὸ πῶς νὰ εἶνε καὶ νὰ ὀρᾷ τοῦτο. Καὶ εἰς ἐπεξηγήσιν τοῦ συλλογισμοῦ τούτου ὁ Spinoza φέρει τὸ παράδειγμα τῶν ἰχθύων, οἱ ὅποιοι ἐκ φύσεως εἶνε προορισμένοι νὰ κολυμβοῦν καὶ οἱ μεγάλοι νὰ κατατρώγουν τοὺς μικροὺς. Διότι «ἡ δύναμις τῆς φύσεως εἶνε αὕτη αὕτη ἢ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἔχει τὸ ἀνώτατον ἐφ' ὧν δικαίωμα». (Ὡς πῶς παρατηροῦμεν ὅτι διὰ τὸν Spinoza ὑπέρτατος νόμος εἶνε ὅπως ἕκαστον ὄν τείνει νὰ ἐκστηρίχῃ εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ κατάστασιν πάντοτε χάριν ἑαυτοῦ καὶ μόνον· τὸ δικαίωμα δὲ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας ἀπαντᾷται εἰς ἕκαστον ἢ ἐφ' ὅσον ἡ φύ-

σις τοῦ προώρισε τοῦτο. (Τ. Φ. Τ. XVI). Ὡστε τὸ Φυσικὸν Δίκαιον ἐκάστου ἀνθρώπου δὲν προστατεύεται ἀπὸ τὸ λογικὸν ἀλλ' ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, τὰ δρια τῆς ὁποίας συμπίπτουν μὲ τὰ ἔρια τοῦ δικαίωματος. Ἡ φύσις δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους τοῦ ἀνθρώπου λογικοῦ, ἀλλ' ὑπὸ διαφόρους ἄλλου; νόμους, οἵτινες ἀφοροῦν τὴν αἰωνίαν τάξιν ὁλοκλήρου τῆς φύσεως, τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἐλάχιστον μέρος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Φύσις οὔτε φροντίζει, οὔτε εἶνε δυνατόν νὰ φροντίῃ διὰ τὸ καλὸν τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἔχουν περισσότερον συμφέρον νὰ ἐνεργοῦν καὶ νὰ ζῶσι συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ λογικοῦ, τὸ ὅποion σκοπεῖ πράγματι νὰ ὠφελήσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν καὶ ἡ, ὁ ἄνθρωπος δρᾷ καὶ ἐνεργεῖ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ λογικοῦ, ὅπως καὶ ὅταν ἐνεργεῖ κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, τοῦτο ἀποδεικνύει ἐνέργειαν τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, τὴν φυσικὴν δύναμιν αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν λαμβάνει χώραν πάντοτε ὅ,τι πράττει ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἐνεργεῖ κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἥτοι κατὰ τὸ Φυσικὸν Δίκαιον.

Ὁ ἄνθρωπος ὅστις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐνεργῇ συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως αὐτοῦ — αὐτὸς μόνον δύναται νὰ κληθῇ ἐλεύθερος. Ἐφόσον, τοῦτέστιν, ὑφίσταται δύναμις ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας σύμφωνος πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὑφίσταται καὶ ἐλευθερία. Ὅσον δὲ περισσότερον ἐλεύθερον φανταζόμεθα τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τοιοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι οὗτος δὲν δύναται νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ λογικοῦ καὶ νὰ προτιμήσῃ τὸ κακὸν τοῦ καλοῦ. «Ἀποκαλῶ τὸν ἄνθρωπον ἐντελῶς ἐλεύθερον λέγει ὁ Spinoza, ἐφόσον οὗτος καθοδηγεῖται ὑπὸ τῆς λογικῆς» (Τ. Φ. II, 11). Ὁ Θεὸς ὅστις εἶνε ἐντελῶς ἐλεύθερος σκέπτεται καὶ ἐνεργεῖ καὶ ὑπάρχει συμφώνως πρὸς τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως αὐτοῦ, οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ἐπιτρέπεται εἰς τὸ ὅτι ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐλευθερίας μεθ' ἧς καὶ ὑπάρχει. Ἐκ τούτου, κατ' ἀναλογίαν, δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡμπορεῖ νὰ διατελῇ τις ὑπὸ τὸ δικαίωμα ἄλλου τινος ἐφόσον ὑπόκειται εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ἑτέρου — ὅ,τι δὲν ἀπαντᾷται εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν, ἐκάστου ὑποκειμένου μόνον εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ δικαίωμα, ἐφόσον ἡμπορεῖ νὰ προστατευθῇ ἀπὸ τὴν καταδυνάστευσιν τοῦ ἄλλου. Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἐμφανίζονται οἱ ἄνθρωποι ἔχοντες κοινὰ δικαίωματα, ἕκαστος τούτων ἔχει πολὺ ὀλιγώτερα δικαίωματα τῶν ὅσων εἶχεν ἄλλοτε — τόσα μόνον ὅσα ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν τὸ κοινὸν δικαίωμα, τόσα δηλαδὴ ὅσα τοῦ ἐπιτρέπει ἢ συγκέντρωσις τῶν δικαιωμάτων τούτων εἰς τὴν ὁλότητα, ὡς ὑποχρεωμένος κατὰ τὰ λοιπὰ νὰ ἐνεργήσῃ ὅ,τι προτάσσεται αὐτῷ ὑπὸ τῆς κοινότητος, δυνάμενος ἐν ἀνάγκῃ καὶ νὰ ἐξαναγκασθῇ πρὸς τούτοις ὑπὸ τοῦ

Δίκαιου. Τό έν λόγφ Δίκαιον, άποτελει κατά τόν Spinoza την δύνάμιν τής πλειοψηφίας, ήτις συνήθως καλεϊται Κυβέρνησις.

Ός έξάγεται έκ τών άνωτέρων ό άνθρωπος έν τη φυσική του καταστάσει εϊνε άναμάρτητος, καθόσον δέν άποτελει άμαρτίαν τό άμαρτάνειν κατά τοϋ ίδιου έαυτοϋ του. Άμαρτία ύπάρχει μόνον εις την Πολιτείαν, όπου τό σύνολον άποφαίνεται τί εϊνε καλόν και τί κακόν και όπου οϋδεις πράττει τι δικαιοματικώς, άλλ' ό,τι τοϋ έπιτρέπεται νά πράξη συμφώνως πρός την κοινήν άπόφασιν ή την γενικήν συμφωνίαν. Μόνον εις την Πολιτείαν, συνεπώς, ύπάρχει άμαρτία και εις τόϋτο προϋποτίθεται ή ύπαρξις ύπακούς, ό,τι έπίσης δέν γνωρίζει ό άνθρωπος έν τη φυσική αύτοϋ καταστάσει, την όποιαν ζητεί ν' άποβάλλη, ήτοι ν' άποβάλλη την δυνατότητα νά καθοδηγείται μόνον ύπό τής δυνάμεως και τής επιθυμίας αύτοϋ, όπως τοϋ λοιποϋ καθοδηγείται ύπό τής δυνάμεως και τής βουλήσεως όλων. Πρός έπίτευξιν τούτου άνάγκη συμφωνίας όπως τά πάντα διέπονται άπό τάς έπιταγάς τής λογικής, άλλά και άκόμη άνάγκη καταδάσεως τής επιθυμίας έκάστου ήτις εϊνε έντελώς διάφορος τοϋ άλλου και φέρει εις την έχθρότητα και τό μίσος μεταξύ τών ανθρώπων, άνάγκη δέ τέλος ν' άναγνωρισθ ή δέν έπιτρέπεται νά πράξη τις τι εις βλάβην άλλου δηλ. έκείνο τό όποιον αύτός πρώτος δέν επιθυμεί νά ύποστ ή. Οϋτω δέ πως δημιουργείται ή Πολιτεία δυνάμει γενικής συμφωνίας, έρεϊδομένη επί συνθήκης.

Συγκεφαλαιοϋντες τ' άνωτέρω παρατηρούμεν ότι ό Spinoza ζητεί νά διακρίνη τό Δίκαιον εις Δίκαιον τών παθών και Δίκαιον τής λογικής. Κατά τό πρώτον έκαστος πράττει ό,τι άρέσκει εις αύτόν—εϊνε ή πρωτόγονος ανθρωπίνη κατάστασις. Έπειδή όμως οϋτω πως θα έπρεπε πάντοτε ό άσθενέστερος νά ύποχωρή πρό τοϋ ισχυροτέρου, άνεφάνη ή άνάγκη τής ύποταγής όλων εις κανόνες ύποχρεοϋντας πάντας—έκείθεν δέ έκαμε την εμφάνισίν του τό Δίκαιον τής Λογικής, συνοδευόμενον ύπό έξουσίας δυνάμενης νά έξαναγκάση τόν μή στέργοντα νά συμμορφωθ ή πρός τάς έπιταγάς αύτοϋ. Και τόϋτο έπραγματοποιήθη διά τής συνθήκης εις την όποιαν συμμετέσχον πάντες. Κατ' αύτόν δέ τόν τρόπον έκαστος μεταδίδασε την δυνάμιν του εις την κοινωνίαν, ήτις συνεκέντρωσε τόν ύπερτατον φυσικόν Δίκαιον επί πάντων, εις την όποιαν ύπακούει ό άνθρωπος είτε έξ έλευθέρης βουλήσεως, είτε εκ φόβου. Τό οϋτω δέ πως εις την Πολιτείαν μεταδιδάζόμενον δικαίωμα εϊνε άπόλυτον, είσοδήποτε δέ και άν εϊνε ό συγκεντρών εις χείρας τοϋ την ύπερτάτην άρχήν (εις, πλείονες, τό σύνολον τοϋ λαοϋ) δικαιούται νά διατάσση κατ' άπόλυτον άρέσκειαν. Ό πολίτης—και τοιοϋτος εϊνε ό άνθρωπος όστις άπολαύει κατά τό Δίκαιον τής Πολιτείας όλα τά προτερήματα αύτης, κατ' άντίθεσιν πρός

τὸν «ἐπὶ πᾶσι», ὅστις εἶνε ὁ εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς προσταγὰς τῆς Πολιτείας ὑποχρεούμενος νὰ ὑπακούῃ (Τ.Φ. III, 1)—δὲν ὑπόκειται εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ δικαίωμα ἀλλ' εἰς ἐκεῖνο τῆς Πολιτείας, ἡ θέλησις τῆς ὁποίας ἐμφανίζεται ὡς θέλησις ὅλων, ὑποχρεούμενος ν' ἀποδέχεται, ὅτι αὕτη διατάσσει. Ἡ τοιαύτη ὑπακοή τοῦ ἀτόμου—πρέπει νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως—εἰς τὸ Κράτος δὲν σημαίνει ὅτι ἐναντὶς τις ἐναντίον τῶν ἐπιταγῶν τοῦ ἰδίου τοῦ λογικοῦ.

Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τοῦ Spinoza εἶναι σύμφωνος πρὸς ὅλην τὴν θεωρίαν τοῦ. Ἄν μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἀκολουθῇ τὴν ἀνάλογον θεωρίαν τοῦ Hobbes, ἀπ' ἐξῆς χωρίζεται ὅμως ἀπ' αὐτοῦ διὰ παντός. Τὸ Κράτος διὰ τὸν Spinoza δὲν εἶνε ὁ παμφάγος Λεβιάθαν τοῦ Hobbes, τὸ κρατικὸν μεγαθύριον, τὸ ὅποιον ἀδηφάγως ζῆτεῖ ν' ἀπορροφήσῃ τὰ πάντα, εἰς τὸ ὅποιον ἀπόλλυται πᾶν ἴχνος αὐτονόμου ζωῆς καὶ δράσεως τοῦ ἀτόμου, ἡ κάμινος εἰς τὴν ὁποίαν τὸ πᾶν διαλύεται καὶ ἀποσυντίθεται ἀπὸ τὸν κρατικὸν μηχανισμόν. Διότι ὁ Spinoza δὲν θάπτει τὸ Φυσικὸν Δίκαιον ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ κρατικοῦ κτίσματος, ὅπως πράττει ὁ Hobbes, ἡ δὲ παρεχώρησις τοῦ Φ.Δ. ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν εἰς τὸν Ἄρχοντα γίνεται πάλιν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἂν κατέφυγεν εἰς τὴν συμφωνίαν δημιουργίας Δικαίου Λογικῆς, ἐπραξε τοῦτο ὅχι βεβαίως ὅπως μεταπηδήσῃ ἐκ τοῦ φόβου εἰς τὴν ἀσφάλειαν, ὅπως ἀπὸ ἐλευθέρου καταστήσῃ res, ἄθρμα ἐμπρὸς εἰς τὴν πρώτην στροφὴν τοῦ κρατικοῦ τροχοῦ, ὅπως τὸν ἠθέλησεν ὁ Hobbes, ἀλλὰ κατήρτισε τὴν συνθήκην ὅπως καὶ ὑπὸ τὸ πολιτειακὸν στέγασμα ἐξασφάλισῃ ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἐλευθερίαν τοῦ, ἢς ἀπὸ τῆς καὶ ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει. Ἡ ἀπόστασις, συνεπῶς, ἣτις χωρίζει τὸν S. ἀπὸ τὸν H. εἶνε πλέον ἢ ἐκδηλός. Ὁ μὲν ἐξακολουθεῖ νὰ θυσιάζῃ εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Φ.Δ. δικαιώματά τινα τῆς Πολιτείας, ἐνῶ ὁ H. ἀθυσιάσεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀνάγκης τοῦ Κράτους, κάθε φυσικὸν δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου. «Ὅ,τι διακρίνει τὴν πολιτειακὴν μου θεωρίαν ἐκείνης τοῦ H. ἔγραψεν ὁ S, εἶνα' ὅτι καὶ ἐν τῇ κοινωνικῇ καταστάσει διατηρῶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Φ.Δ. καὶ μόνον κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰσχύος τοῦ κυριάρχου παραχωρῶ εἰς αὐτὸν τὸ Φ.Δ. ἐπὶ τῶν ὑπάρχων του». Ὑπέρτατος σκοπὸς τῆς Πολιτείας κατὰ τὸν S. εἶνε ἡ ἐλευθερία διὰ τῆς εἰρήνης τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅχι ἡ εἰρήνη, ὅπως κατὰ τὸν H. διὰ τῆς δουλείας, καὶ τῆς ὠμῆς βίας». Ὁ ὑστάτος τῆς Πολιτείας σκοπός, λέγει ὁ S., δὲν εἶνε ἡ δεσποτία τῶν ἀνθρώπων, ἡ συντήρησις αὐτῶν διὰ τοῦ φόβου, ἡ ὑποταγὴ αὐτῶν εἰς τὴν βούλησιν τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ ἐξασφάλισις ἐκάστω νὰ ζῇ ἐν ἀσφαλείᾳ ὅσον τὸ δυνατόν, ἥτοι νὰ τηρῇ ἀθικτὸν τὸ Φ.Δ. χωρὶς νὰ βλάπτῃ οὔτε ἑαυτὸν, οὔτε ἄλλον τινά. Σκοπὸς τῆς Πολιτείας δὲν εἶνε ἡ με-

ταμόρφωσις τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ λογικὰ ὄντα εἰς ζῶα ἢ αὐτόματα ἀντικείμενα, ἀλλ' ἡ τάσις ὅπως οἱ πολῖται ἀναπτύξωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐλευθέρως χρησιμοποιήσωσι τὸ λογικὸν αὐτῶν. Ὁ ἀληθής, συνεπὲς, σκοπὸς τῆς Πολιτείας εἶνε ἡ ἐλευθερία».

Τὰ πολιτεύματα ὁ Spinoza διαίρει εἰς Μοναρχίαν, Ἀριστοκρατίαν καὶ Δημοκρατίαν, ἕκαστον τῶν ὁποίων διακρίνει ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προσώπων τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν «Κυβέρνησιν». Τὸ φυσικώτερον καὶ τὸ ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ συνειδήσεως ὑπαγορευόμενον πολίτευμα, εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζει ἐλεύθερον πληθυσμόν, ὅστις διὰ τὸν Ἀρχοντα ἀποτελεῖ μᾶλλον ἀντικείμενον ἐπιβλῆδος ἢ φόβου καὶ ἐφ' οὗ οὗτος δὲν ἀρχει διὰ τῆς βίβας τῶν ὧλων καὶ τοιοῦτον τὸ δημοκρατικὸν ὡς παρέχον μεγαλειτέραν ἐγγύησιν ἐλευθερίας. Εἰς τὴν ἐξέτασιν ὅμως τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος δὲν εἰσέρχεται ὁ S. ἵδιότι ὁ θάνατος προέλασεν αὐτὸν ἐγκυαταλείψαντα οὕτω ἡμιτελὲς τὸ Politicus Tractatus. Πάντως, εἶνε γεγονός, ὅτι διὰ τὸν πανθεϊστὴν καὶ κοσμοπολίτην φιλόσοφον ἡ Δημοκρατία ἀποτελεῖ τὸ πολίτευμα εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος ἔκρινεν ἄξιον ν' ἀπονείμῃ τὸ γέρας τῆς φιλοσοφικῆς του ἐκτιμήσεως καὶ ἐπιστημονικῆς του συμπαθείας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Μοναρχίαν ἀναγνωρίζει ὁ S. ὅτι ὡς πολίτευμα ἐξυληρέτησε περισσότερο τὴν εἰρήνην, λόγῳ τῆς παρατηρηθείσης σταθερότητος καὶ διαρκείας αὐτοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Δημοκρατίαν τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς κατὰ κανόνα ὑπῆρξεν ἐφήμερος, πλὴν ὅμως θεωρεῖ πλάνην τὸ νὰ νομίξῃ τις ὅτι ἐν αὐτῇ εἰς μόνον κατέχει τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, καθόσον τὸ δικαίωμα ὀρίζεται ἐν σχέσει πρὸς τὴν δύναμιν, ἐφ' ἣ δύναμις παντὸς ἀνθρώπου δὲν εἶνε ἀρχούτως ἀνεπτυγμένη ὅπως φέρῃ τοιοῦτον βῆρος. Ὁ Βασιλεὺς, τὸν ὁποῖον ἐξέλεξεν ὁ Λαὸς διορίζει εὐθὺς τοὺς στρατηγούς ἢ συμβούλους ἢ φίλους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναθέτει τὴν ἰδίαν εὐτυχίαν ὡς καὶ ἐκείνην τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο, τὸ θεωρούμενον ὡς μοναρχικὸν πολίτευμα, πράγματι εἶνε ἀριστοκρατικὸν καὶ διὰ τοῦτο τὸ χεῖριστον. Ἐν τούτοις, ἂν καὶ ὁ S. κηρύσσεται πολέμιος τῆς Μοναρχίας, δὲν ἀρνείται τὴν δυνατότητα ὑπάρξεως καλῶς ὁργανωμένης Μοναρχίας, οὕτω πως ὥστε διὰ τῆς εἰς ἐν ἄτομον μεταδιβίσεως τῆς ὅλης ἐξουσίας, οὔτε ἡ θέσις τοῦ Βασιλέως νὰ καθίσταται ἀπόλυτος, οὔτε ταυτοχρόνως ἡ θέσις τῶν πολιτῶν νὰ ἐρμηνεύεται ὡς κατάστασις δούλων, ὑποδεικνύων τοὺς κατ' αὐτὸν ἀναγκαιοῦντες φραγμοὺς ὅπως ἐπιτευχθῇ τοῦτο. Αἱ ὅπ' αὐτοῦ γερόμεναι ὑποδείξεις φανερόνουν καὶ αὐθις τὸ κοσμοπολιτικὸν πνεῦμα τοῦ φιλοσόφου, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας ἀποτελεῖ τὴν ὁλοκλήρῳσιν παντὸς σκοποῦ καὶ τῆς ὅλης ἀποστολῆς τῆς Πολιτείας, ἔστω καὶ ὑπὸ μοναρχικὸν πολίτευμα.

'Αριστοκρατικὸν πολίτευμα διὰ τὸν S. εἶνε ἐκεῖνο καθ' ὃ τὴν ἐξουσίαν δὲν ἔσκει εἰς, ἀλλ' ὀρισμένοι ἄνθρωποι ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ Λαοῦ, οἱ «πατρίκιοι», ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς Πολιτείας, ἐὰν θέλωμεν τὸ τοιοῦτον πολίτευμα νὰ εἶνε διαρκὲς καὶ ὄχι ἐφήμερον (Φ.Τ. VIII, 1). Καὶ διαφέρει ἡ 'Αριστοκρατία τῆς Μοναρχίας ἐκ τοῦ ὅτι ἡ συγκέντρωσις τῆς ὅλης ἐξουσίας εἰς ἓν πρόσωπον, ὅπως ἐπὶ Μοναρχίας, τὸ ὁποῖον εἶνε ἀπαραίτητον νὰ περιστοιχίζεται ἀπὸ Συμβουλία, ὅπως ἡ ἐξουσία μὴ ἀποτελεῖ δυσανάλογον βᾶρος δι' αὐτόν, δὲν ἀπαντᾷται εἰς τὴν 'Αριστοκρατίαν, ὅπου ὁ μικρότερος ἢ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν πατρικίων ἀποτελεῖ ἀφ' ἐαυτοῦ συμβούλιον, μὴ ὑπαρχούσης ἀνάγκης ὑπάρξεως ἄλλου. 'Επὶ πλέον εἰς τὴν Μοναρχίαν ὁ Βασιλεὺς ἀποθνήσκει κἀποτε, ἐνφ' τὸ Συμβούλιον τῶν πατρικίων εἶνε ἀθάνατον. Διὰ νὰ ἐννοηθῇ ὁμως 'Αριστοκρατία, ἀνάγκη ὅπως, ὑπὸ ὑπὸ τὸ Συμβούλιον τῶν πατρικίων λειτουργῇ ἕτερον, τὸ Συμβούλιον τῶν «Συνδίκων» ἔργον τοῦ ὁποίου εἶνε μετὰ ἄλλων, καὶ τὸ νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν δικαιωμάτων τῆς Πολιτείας, ἀπέναντι τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων. 'Αλλὰ καὶ ὑπὸ τὸ Συμβούλιον τῶν Συνδίκων πρέπει νὰ λειτουργῇ ἡ Γερουσία, ἥτις ὡς ἔργον θὰ ἔχῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δημοσίων ὑποθέσεων, τὴν ἐπιβολὴν τῶν φέρων καὶ θ' ἀποφασίζῃ περὶ εἰρήνης καὶ πολέμου.

Τὸ συμπέρασμα εἰς ὃ καταλήγει ὁ S. ἐκ τῆς συγκρούσεως τῆς Μοναρχίας πρὸς τὴν 'Αριστοκρατίαν εἶνε ὅτι τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα εἶνε περισσότερον αὐθαίρετον τοῦ Μοναρχικοῦ. 'Εν τούτοις καὶ αὐτοῦ δὲν θέλει γὰ ὑποτιμῆσιν ἐντελὼς τὴν ἀξίαν του, παραδεχόμενος ὅτι κατὰλληλοι θεσμοὶ δύνανται νὰ περιορίσουν τὸ «αὐθαίρετον» τῆς 'Αριστοκρατίας. Τοῦτο δὲ ὅπως ἐπιτευχθῇ ἀνάγκη κυρίως ὅπως ὁ Λαὸς συμμετέχει εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν Ἀρχόντων.

'Εκ τοῦ συμπεράσματος εἰς ὃ φθάνει ὁ S. συγκρίνων τοὺς τρεῖς ἀνωτέρω τύπους πολιτευμάτων, καταξηλοῦται ἡ μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ H. ἐνυπάρχουσα διαφορὰ. Ἀμφότεροι ἐκκινουῦντες ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρετῆρας, ἐκ τῆς πρωτογενοῦς φυσικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου βαίνουν μέχρι τινος ἐκ παρᾶλληλου, ὅπως διασπασθεὶν ὀριστικῶς ὅτε προσέλθῃ εἰς ἕκαστον τὸ ἐρώτημα : ποῖος δέον νὰ εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς ἐν τῇ Πολιτείᾳ συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων. Μετὰ ταῦτα δὲ ἐνθ' ὁ H. χάριν τῆς εἰρήνης ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας, ἀντιθέτως ὁ S. θέλων νὰ κατοχυρώῃ πρὸ παντὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐκηρύχθη ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας. 'Εξ ἄλλου ἐνφ' ὁ H. δημιουργεῖ τὴν Πολιτείαν διὰ συνθήκης ὡς ἀπορροφητικὸν μηχανήμα πάσης ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀντιθέτως ὁ S. ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως ἐρειδόμενος δημι-

συργεί τὴν Πολιτείαν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐπιτρέπει ὅπως τὸ ἄτομον καταπατάται καὶ στενάζει ὑπὸ τὸ κρατικὸν πέλμα, ζητῶν πρὸς τοῦτοις καὶ εἰς τὰ πολιτεύματα ἑκείνα τὰ ὅπεια δι' αὐτὸν δὲν ἀποτελοῦν τὸν ἀριστον τύπον πολιτεύματος νὰ δημιουργήσῃ φράγμας ἐκνεύς ὅπως περιστέλλουσιν τὴν κρατικὴν παντοδυναμίαν, ν' ἀναγνωρίσῃ εἰς τὸν Λαὸν δυνατότητας δράσεως καὶ κινήσεως, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀνάμειξιν αὐτοῦ εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν. Οὕτω, ἐνῶ πολλῆς τῆς Πολιτείας εἶαν τὴν ἐσχεδίσαν ὁ Η. εἶνε ὁ θεολογὸς τῆς ἀρχαίας Ρώμης, ἀντιθέτως πολλῆς τῆς Πολιτείας εἶαν ἐφαντάσθῃ αὐτὴν ὁ Σ. εἶνε ὁ ἐλεύθερος πολίτης τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ συνθήκης θεωρία τοῦ Σ. διαφέρει ἐν πολλοῖς ἐκείνης τοῦ Rousseau. Διὰ τὸν πολίτην τῆς Γενεύης ἡ συνθήκη εἶνε ἄθυρμα εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἐκάστοτε κρατούσης πλειοψηφίας, ἥτις δικαιεῖται ὁποτεδήποτε νὰ μετασχηματίσῃ αὐτήν. ἐνῶ ὁ Σ. θεωρεῖ τὴν συνθήκην ὡς τὸ ἀποτέλεσμα ἐργώδους μὲν ἀλλ' ἀσφαλούς ἐργασίας, ἥτις εἰνεδήποτε τύπον πολιτεύματος καὶ ἂν προσδώσῃ εἰς τὴν Πολιτείαν, πρέπει νὰ διατηρηθῇ καὶ στερεωθῇ ἐπὶ βάσεων ἀδιασείστων.

Ὀλόκληρον τὸ περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας σύστημα τοῦ Σ., κρινόμενον γενικώτερον, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην καὶ ὀριστικὴν καμπὴν τὴν ὁποίαν ἐστειλώσεν ἡ ἱστορία τῶν πολιτειακῶν θεωριῶν. Διότι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πάντες οἱ προηγθέντες αὐτοῦ, ἂν ἐξαίρεση τις τὸν Μακιαβέλλη, τὰς περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας θεωρίας των ἐστήριζαν ἐπάνω εἰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, ἐπάνω εἰς τὴν θεολογικὴν παράδοσιν. Πρῶτος ὁ Σ. εἶνε ἐκεῖνος ὅστις διὰ τὸν μελετητὴν τῆς ἱστορίας τῶν πολιτειακῶν θεωριῶν, θραύει τὰ δεσμὰ τὰ ὅπεια τοὺς προηγθέντας αὐτοῦ καθήλωνεν ἐπάνω εἰς τὴν θεολογικὴν ἰδεολογίαν καὶ ἐπαναστατῶν κατὰ μιᾶς παραδόσεως, ἐὰν δὲν ἐπέτυχεν ν' ἀποτινάξῃ καὶ νὰ θέσῃ ἐντελὲς κατὰ μέρος τὰς θρησκευτικὰς του πεποιθήσεις, κατῴρθωσεν ἐν τοῦτοις νὰ τάμῃ νέαν ὁδὸν εἰς τὰς περὶ Πολιτείας θεωρίας καὶ ν' ἀποβῇ ἀπόστολος τῆς Νατουραλιστικῆς Σχολῆς. Συνταυτίζων ὁ Σ. τὸν Θεὸν μὲ τὴν Φύσιν, διακρίνων κάτω καὶ ἀπὸ τὰς δύο ἐννοίας τὴν αὐτὴν Ἀνωτέραν Δύναμιν, ἐπέτυχεν νὰ μεταμορφώσῃ τὴν θεοκρατικὴν ἀντίληψιν εἰς νατουραλιστικὴν, ν' ἀπελευθερώσῃ τὴν Πολιτειολογίαν τῆς θεολογικῆς σχολαστικότητος καὶ νὰ προβλεῖν τὸ ἔδαφος διὰ τὴν περὶ Πολιτείας Φυσικοδιδασκαλίαν (Naturlehre des Staates). Ὁ πανθεϊστής, ὡς ἐκλαμβάνεται, ἀπέβη κατ' ὁδοίαν ὁ νεωτεριστικώτερος Μονιστής, ὁποστηρίζων ὅτι οἱ νόμοι καὶ οἱ κανόνες τῆς Φύσεως καθ' ὅς τὰ πάντα λαμβάνουν χώραν «πάντοτε καὶ ἀείποτε εἶνε οἱ αὐτοί». Καὶ διὰ τοῦτο δικαίως θεωρεῖται σήμερον ὁ Σ. ὡς ὁ πρόδρομος τῶν κοινωνιολόγων καὶ μονιστῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ Gumplovitz καὶ περισσότερον ὁ Ratzenhofen καὶ τῶν πολιτικοανθρωπολόγων ὅπως λ.χ. ὁ Woltmann καὶ ἄλλοι.

Μολοταῦτα ὅμως, τὸ σύστημα τοῦ Σ. οὐδεὶς ἠκολούθησε καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πολιτειακῶν θεωριῶν ἴσως εἶνε ὁ μόνος ὅστις δὲν ἠτύχησε — ἢ δὲν ἀτύχησε — νὰ γνωρίσῃ ὁπαδόν. Ἀλλὰ καὶ ἀκόμη περισσότερον : ἡ θεωρία τοῦ οὐδόλως ἀπέβη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἀντικεί-

μενον ἐρεῦνης καὶ κριτικῆς· εἰς τὰ Πανεπιστήμια ἡγήθη σχεδὸν καὶ μετὰ κόπου θάδυνθη τις γ' ἀνέστη τις ἀσχοληθέντας ἢ γράφοντας πρὸ τῶν τελευταίων δεκαετιρίδων διὰ τὸ σύστημα καὶ τὰς θεωρίας τοῦ S. Μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος, ἢ ἀνάδειξις τῆς Νατουραλιστικῆς Σχολῆς, ὑπενθύνιστον ὑπαρξεν τοῦ πρὸ 2 καὶ 1)2 ἑκατονταετηρίδος ἀποθανόντος ἀρχαίου «Πανθαΐστου». Εἰς τὸν 20 δὲ αἰῶνα τέλος ἐπεφύλασεν ἡ μοῖρα τοῦ S. ὅπως ἡ θεωρία τοῦ ἀποτελέσῃ τὴν βάσιν ἄλλης εὐρυτέρας καὶ προσηρμοσμένης πρὸς τὴν μέχρι τότε ἐξέλιξιν τῆς Νατουραλιστικῆς Σχολῆς, τῆς θεωρίας τοῦ Gustav Ratzenhofer, μετὰ τὴν πρώτην ἀπόπειραν τὴν ὁποία ἐπεχείρησεν ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Gumplovitz.

*
* *

Μετὰ δεκάλεπτον διακοπὴν ὁ Προεδρεύων κ. Καλιτσουνάκης ἀγγέλει τὴν ἐναρξιν τῆς συζητήσεως.

Ἀ γ γ. Τσιτσεκλῆς. Φρονεῖ ὅτι εἶναι ἄριστος ἢ ὑπὸ τοῦ κ. Κυριακοπούλου γενομένη διάκρισις τῆς θεωρίας περὶ κοινωνικῆς Συνθήκης τοῦ Σπινόζα ἀπὸ ἐκείνης τοῦ Ῥουσσώ. Καὶ αἱ δύο ἀνήκουν εἰς τὴν Ἀτομικιστικὴν θεωρίαν ἣν θεωρεῖ σφαλερὰν διότι ἀναχωρεῖ αὕτη ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν περὶ μεμονωμένου ἀτόμου. Μεμονωμένος ἄνθρωπος οὐδέποτε ὄντησεν.

Δ. Βεζαντής. Νομίζει ὅτι ἐγεννήθη παρὰ τῷ ἀκροτηρίῳ κἄπως ἢ ἐντύπως διὰ τὸν τρόπον τοῦ πολ. τεύματος εὐρίσκειται εἰς σχέσιν ἀναγκαστικὴν μὲ τὰς ἀξίας τὰς ὁποίας ἐκάτοτε ἐπιδιώκει τοῦτο. Ὡς π. γ. διὰ τὴν μοναρχίαν ἀντίκειται πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Τοῦτο θεωρεῖ σφαλερόν. Ὡς πρὸ χειρὸν παράδειγμα φέρει τὴν Μπολσεβικικὴν Ῥωσίαν ὅπου ἡ δικτατορία ἔχει ἀξίας δημοκρατικάς.

Η. Κυριακόπουλος. Ἐπιμένει εἰς τὴν ἀποφίν του ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Σπινόζα διαφέρει ἀπὸ τὴν τοῦ Ῥουσσώ διότι ἡ πρώτη θεωρεῖ τὴν Κοινωνικὴν Συνθήκην μόνιμον ἐνῶ ἡ δευτέρα θεωρεῖ αὐτὴν ὡς τι εὐμετάβολον καὶ ἐφήμερον. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν παρατήρησιν τοῦ κ. Βεζανθὲ λέγει ὅτι οὔτε αὐτὸς οὔτε ὁ Σπινόζα εἶπον τοιοῦτόν τι.

Π. Κανελλόπουλος. Διαβλέπει τὸ λάθος τοῦ κ. Κυριακοπούλου καὶ ἰδίως τοῦ κ. Τσιτσεκλῆ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν διείδον διὰ ὑπάρχουν δικαίαι διαφοράι μεταξύ τῶν διαφόρων ἀτομικιστικῶν θεωριῶν. Οὕτω :

᾽Ο Locke καὶ ὁ Spinoza ἀντιλαμβάνονται τὴν Κοινωνικὴν Συνθήκην ὡς τι τὸ πραγματικόν. ᾽Ο Rousseau ὡς τι τὸ δεοντολογικόν. ᾽Ο δὲ Kant καὶ Hohbes ὡς τι τὸ λογικοκριτικόν.

᾽Ο κ. Καλιτσουνάκης κηρύσσει τὴν λύσιν τῆς Συνεδριάσεως

Δημήτριος Βεζανθῆς

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ 12 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1927

Προεδρία Κ. Τριανταφυλλοπούλου

Θέμα: 'Η έρευνα της συνταγματικότητας των νόμων υπό των δικαστηρίων

Ομιλήτης: Δλ. Σβώλος

(Περίληψις. *) 'Ο όμιλητής άρου έξήρε τόν νομικόν και πολιτικόν ένδιον άφέρον τοθ θέματος, τό όποιον είναι και σήμερα λίαν επίκαιρον εις πολλές χώρας της Εύρώπης, έξήτασεν έν πρώτοις άν ή άρμοδιότης των δικαστηρίων όπως εξετάζουν την έσωτερικήν (ούσιαστικήν) συνταγματικότητα των νόμων είναι, σιωπώντος τοθ Συντάγματος, λογική άπόρροια γενικών άρχών, έδέχθη δέ ότι αύτη άπορρέει κυρίως έκ της διακρίσεως μεταξύ νόμου και Συντάγματος, ήτις έχει τυπικά και άπράββτα γνωρίσματα, εις ά Κράτη ισχύουν «άυτηρά» Συντάγματα, ώς έν 'Ελλάδι. 'Ασχετως όμως πρός τοϋτο έξήτασε και άπό άπόψεως σκοπιμότητας την τριαύτην άρμοδιότητα των δικαστηρίων, έρευνήσας έν πρός έν τά όπέρ και κατά συνθήκας υπό των συγγραφέων διδόμενα επιχειρήματα, κατάληξε δέ να κρίνη ότι είναι σκόπιμος ή προκειμένη άρμοδιότης των δικαστηρίων, κυρίως διά να ύπάρχη έννομος και σοβαρά όποσδήποτε έγγύησις των άτομικών δικαιωμάτων, άναγκάσσει τόν Σύνταγμα. 'Εν συνεχεία έξήτασεν ό όμιλητής τό υπό τοϋ νέου Αύστριακού Συντάγματος έδρυθέν Ειδικόν Συνταγματικόν Δικαστήριον, εις ό κατ' άποκλεισμόν παντός άλλου δικαστηρίου ύπήχθη ή ως άνω άρμοδιότης, και αύτη δέ περιωρισμένη εις άλλας μόνον περιπτώσεις. 'Τό σύστημα τοϋ Αύστρ. Συντάγματος κατέκρινεν ό όμιλητής ώς έπίσης και τό άρκούντως όμοιον τό όποιον υιοθέτησεν έσχάτως ή Γερμανική Κυβέρνησις έν νομοσχεδία είσαχθέντι εις τό Ράιχσταγ, έκηρύχθη δέ ύπέρ της πλήρους άυτεπαγγέλτου ή κατ' ένστασιν διαδίκου άρμοδιότητος πάντων των δικαστηρίων, ήν άλλως τε έχει ήδη άποδεχθή και ή έπιστήμη και ή νομολογία έν 'Ελλάδι. 'Ιδιαίτέρως έξήτασεν ό όμιλητής τά της άρμοδιότητος ταύτης των δικαστηρίων κατά τό Δημόσιον Δίκαιον διαφόρων Εύρωπαϊκών χωρών είς ά δέ τά κρατούντα έν 'Αμερική, ένθα άσκειται αύτη εις την μέγιστην της έκτασιν, επέμεινε δέ ίδίως επί της νομολογίας τοϋ 'Ανωτ. Δικαστηρίου των 'Ην. Πολιτειών όσον άφορά τοϋς εργατικούς και κοινωνικούς νόμους, ήτις διά τό πολύ συντηρητικόν αύτης δικαίως κατε-

*) Βλ. έκτενεστέρα περίληψιν της άνακοινώσεως ταύτης εις τό περιοδικόν «Δικαιοσύνη» Τόμ. Ε' (1927) σελ. 227 έξ.

κρίθη και έξω της 'Αμερικής 'Ο όμιλητής δέν φοβείται ότι τό άμερικανικόν φαινόμενον της καταπολεμήσεως της κοινωνικής νομοθεσίας υπό τών δικαστηρίων ήμπορεί εύκόλως νά μεταφυτευθῇ εἰς εὐρωπαϊκάς χώρας και πολύ όλιγώτερον εἰς τήν 'Ελλάδα, δι' αὐτοῦ λόγους ἐν πλάτει ἀνέπτυξε.

Μετά τήν διάλεξιν τοῦ κ. Σδώλου ἐπηκολούθησε συζήτηςις.

'Ο Πρόεδρος τῆς συνεδρίας κ. Κ. Τριανταφυλλόπουλος κηρύσσει τήν ἐναρξιν τῆς συζητήσεως και ἀνακεφαλαιών τά ὑπό τοῦ κ. Σδώλου λαχθέντα τάσσεται και αὐτός μετ' τήν γνώμην ότι δεόν νά ἐρευνηται παρὰ τών δικαστηρίων ἡ συνταγματικότης τών νόμων.

Α. Τσιτσέλης. Συμφωνεῖ ἀπολύτως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ κ. Σδώλου και πρὸς ἐνίσχυσιν μάλιστα αὐτῶν προσθέτει κυρίως τά ἐξῆς ἐπιχειρήματα κατὰ τῶν θεωρούντων ότι ἡ ἐξέτασις τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων ἀντιβαίνει εἰς τήν ἀρχήν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν. Καί πρῶτον χαρακτηριστικόν λέγει εἶναι ότι εἰς χώραν ὅπως ἡ 'Αμερική, ἡ ὅποια δύναται τις νά εἴπῃ εἶναι ἡ αὐστηρότερον τηρήσασα τήν ἀρχήν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, δέν θεωρεῖται ἀντιβαίνουσα πρὸς τήν ἀρχήν ταύτην ἡ ἐρευνα τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων. 'Αφ' ἑτέρου και ἀπό θεωρητικῆς ἐπόψεως λέγει δέν εὐρίσκονται ἐν δικαίῳ οἱ ἀντιφρονούντες. Διότι ἡ ἀρχή τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν δέν σημαίνει, ότι ὑπάρχει ἀπόλυτος ἀνεξαρτησία και ἐξλείψις οἰκονόηποτε σχέσεως μεταξὺ τῶν κρατικῶν ἐξουσιῶν ἀλλά τοῦναντίον ἐν τῇ ὑπαρχούσῃ ἀλληλεξαρτήσῃ ἐλαστικῇ ἐξουσίᾳ διατηρεῖ τήν αὐτοπαρξίαν, περισσευλομένη ὅμως πάντοτε ὑπὸ τῶν ἄλλων. Αὐτὴ ἀκριδῶς εἶναι ἡ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ Montesquieu «il faut que le pouvoir arrête le pouvoir». Ὡστε ἡ παρὰ τῶν δικαστηρίων ἐρευνα τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων ὄχι μόνον δέν ἀποτελεῖ ἀρνήσιν ἀλλά τοῦναντίον εἶναι συνέπεια τῆς ἀρχῆς τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, καθ' ὅσον διὰ τῆς ἐρεῦνης ταύτης ἐπιδιώκεται ἀκριδῶς ὅ,τι ἀποτελεῖ τήν οὐσίαν τῆς ἐν λόγῳ ἀρχῆς.

'Ο κ. Τριανταφυλλόπουλος κηρύσσει τήν λήξιν τῆς συνεδρίας.

Β. Ι. Βλαβιανός

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ 19 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1927

Προεδρία 'Αν. Σπουργίτου

Θέμα: 'Η ἐξυγιάνσις τοῦ νομίσματος

'Ομιλήτης Δ. Καλιτσουνάκις

(Περίληψις *) 'Ο κ. Καλιτσουνάκις ἀνέπτυξε πρῶτον τοὺς λόγους οἱ ὅποιοι προκαλοῦν τὴν ὑποτίμησιν τοῦ νομίσματος. Οὗτοι δύνανται νὰ εἶναι δύο: 'Η παθητικότης τοῦ ἰσοζυγίου τῶν πληρωμῶν μιᾶς χώρας ἢ ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία καὶ ἡ πληθωρικὴ ἐκδοσις ἀκαλύπτου χαρτονομίσματος. Τούτου ἕνεκεν ἐξιδάχθησαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ δύο θεωρίαι περὶ τῆς ὑποτίμησης τοῦ νομίσματος: ἡ θεωρία τοῦ ἰσοζυγίου τῶν πληρωμῶν καὶ ἡ πληθωρικὴ θεωρία ἢ ὅπως τελειότερον διευτυπώθη ἡ τελευταία αὕτη, ἡ θεωρία τῆς ἰσοτιμίας τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως τοῦ νομίσματος. Ἀμφότεραι αἱ ἀνω θεωρίαι, καὶ τρίτη τις μάλιστα διάμεσος, ἀντιπροσωπεύονται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, καίτοι ἡ δευτέρα θεωρία, ἡ τῆς ἰσοτιμίας τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως τοῦ νομίσματος, φαίνεται ἡ ἀρχουσα. 'Ο καθηγητὴς Κάσσελ ἔκαμεν, διαρκούντος τοῦ πολέμου, ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης παρατηρήσεις καὶ ἐπιστοποίησεν, ὅτι τὸ συνάλλαγμα μιᾶς χώρας βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῶν τιμῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ὅτι δηλαδή τὸ συνάλλαγμα δύο χωρῶν εἶνε ἀπλὴ ἐκδήλωσις τῆς ἰσοτιμίας τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν νομισμάτων τῶν δύο χωρῶν τούτων.

Τὰ κακὰ ἐπαχλύουθα τῶν διακυμάνσεων τοῦ νομίσματος διὰ τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν ἐνός τόπου ἐξωγράφισε μετὰ ταῦτα ὁ κ. Καλιτσουνάκις εἰπὼν ὅτι καὶ ἡ ὑψώσις καὶ ἡ πτώσις τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος ἐπιδροῦν ὁλοθρῶς ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Διὰ τῶν διακυμάνσεων εἰσάγεται ἡ κυβία εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον, ἀνατρέπεται ἡ ἔλλογος οἰκονομικὴ σκέψις καὶ μαραίνεται ὁ ζήλος, τοῦ νὰ ἐξυψωθῇ τις διὰ ἐπιμελοῦς ἐργασίας, διότι ἀναμένει τὴν ἐκ τύχης ἐξύψωσιν.

Εἰδικώτερον καθώρισεν ὁ κ. Καλιτσουνάκις, ὅτι τὸ χειρότερον ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα κακὰ τῆς ὑψώσεως καὶ τῆς πτώσεως τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος εἶνε, προκειμένης μὲν διανομῆς τῶν ἀγαθῶν ἢ πτώσεως τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος, προκειμένης δὲ παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν ἢ ὑψώσεως τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος.

(*) 'Η ὁμιλία εἶχεν ὡς κύριον θέμα τὴν ἐν ἐκτάσει εἰς τὸ 'Ἀρχεῖον' δημοσιευθεῖσαν «πολιτικὴν τῆς νομισματικῆς ἐξυγιάνσεως» (βλ. 'Ἀρχεῖον τόμ. 6 [1926 σελ. 19 ἔ] συναπληρωθῇ δὲ μόνον καθόσον ἀφορᾷ τὴν ἔκτοτε πείραν τῆς νομισματικῆς ἐξυγιάνσεως εἰς τὰ σπουδαιότερα κράτη.

Τοιοῦτας νομισματικὰς διαταραχὰς γνωρίζει πολλὰς ἡ οἰκονομικὴ ἱστορία, ὅπως τὴν τῶν Assignats κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν, τὴν ἄρσιν τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν ἀγγλικῶν τραπεζογραμματίων κατὰ τὸ 1797 — 1821, τὴν ρωσικὴν πληθῶραν κατὰ τὴν αὐτὴν περίου ἐποχὴν κλπ.

Ὡς συστήματα νομισματικῆς ἐξυγιάνσεως καθώρισεν ὁ κ. Καλιτσου-νάκις τέσσαρα. Πρῶτον τὴν εἰς ἀκέραιον ἀποκατάστασιν τοῦ νομίσματος εἰς τὴν προπολεμικὴν χρυσὴν ἰσοτιμίαν τοῦ (Restauration). Δεύτερον, τὴν σταθεροποίησιν ἢ ὅποια ἀρκεῖται εἰς ἀσφαλὴ τινὰ συναλλαγματικὴν τιμὴν (Stabilisation). Τρίτον, τὴν ἐλάττωσιν τῆς ὀνομαστικῆς ἀξίας τοῦ χαρτονομίσματος (Dévaluation) καὶ τέταρτον τὴν ἐλάττωσιν τῆς χρυσοῦς βάσεως τοῦ νομίσματος (Reduktion). Τὰ τέσσαρα ὅμως συστήματα ταῦτα ἀναφαίνονται ὡς δύο εἰς τὴν συνήθη οἰκονομικὴν φιλολογίαν, δηλαδὴ ὡς ἀποκατάστασις καὶ ὡς σταθεροποίησις. (Revalorisation ou Stabilisation Deflation ou Dévaluation). Εἰς τὴν τελευταίαν ἐκ ταύτης συγχωνεύεται καὶ ἡ Dévaluation καὶ ἡ Reduktion. Ἐννοεῖται δι' πάντα ταῦτα ἔχουν τοὺς ὑπερασπιστὰς καὶ τοὺς πολέμιους των. Ἐν Γαλλίᾳ π.χ. ὁ Guyot, ὁ Raffalovich, ὁ Poincaré (ὁ ὁποῖος πάντως δὲν ἐξέφρασε σαφῶς τὴν γνώμην του, ἀλλὰ ἐν τοῖς πλείστοις συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Mussolini περὶ ἐπανάδου εἰς τὴν ἀρχικὴν ἰσοτιμίαν) εἰναι ὑπὲρ τῆς Restauration, τοῦναντίον ὁ Caillaux, ὁ Jéze, ὁ Gide ὑπὲρ τῆς Stabilisation.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν συστημάτων τούτων τῆς νομισματικῆς ἐξυγιάνσεως ἐπιδρῶν διαφοροτρόπως ἐπὶ τῶν συναλλαγματικῶν σχέσεων. Ἡ ἀποκατάστασις τῆς χρυσοῦς ἰσοτιμίας ζημιώνει τοὺς ὀφειλέτας καὶ ὠφελεῖ τοὺς δανειστάς, τοῦναντίον ἡ σταθεροποίησις εἰναι τι ἀδιάφορον. Ἀπλῶς νομιμοποιεῖ μίαν ὑπάρχουσαν κατὰστασιν. Δὲν ἐπιδιώκει δυναμικὰς μεταβολὰς εἰς τὰς παλαιὰς συναλλαγματικὰς σχέσεις.

Σχετικῶς μὲ τὸ ἐλληνικὸν νομισματικὸν πρόβλημα, ὁ κ. Καλιτσου-νάκις συνέστησε μεγάλην προσοχὴν διὰ τυχόν ἀπότομον μεταβολὴν διαμορφωθείσων ἤδη οἰκονομικῶν σχέσεων. Πρὸ πάσης νομισματικῆς ἐξυγιάνσεως ἀπήτησεν ἰσοζύγιον τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ διακανονισμὸν τοῦ κυμαινομένου χρέους. Τότε θὰ ἀποκαθίστατο οὕτως εἰπεῖν ἀφ' ἑαυτῆς de facto σταθεροποίησις τις. Τὴν δυσπιστίαν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ χαρτονόμισμα πρέπει νὰ ἔχῃ πάντοτε ἡ Κυβέρνησις ὅπ' ὅσιν της διότι ἐάν ἡ περιορισμένη παραγωγὴ τοῦ χρυσοῦ δύναται νὰ γενήσῃ διὰ τῆς πληθώρας τῆς ὑψωσιν τῶν τιμῶν, εἰς φυσικὸν νὰ φοβῆται ὁ λαὸς τὸ χαρτονόμισμα τὸ ὅποιον παράγεται ἀπεριορίστως καὶ δὲν κυκλοφορεῖ εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀπὸ τὴν de facto αὐτὴν σταθεροποίησιν θὰ ἐπρο-

χωρούσαμεν και εις την νόμιμον ἀμχ εξησφαλιζαμεν ἀρκετόν ἀπόθεμα χρυσοῦ. Εἰς τοιαύτην de facto σταθεροποίησιν. ἔχουν καταλήξει ἀπὸ πολλοῦ τὰ λοιπὰ βαλκανικὰ κράτη (Σερβία £=272—277 δηνάρια, Βουλγαρία £=665—675 λέβια, Ρουμανία £=780—785 λέι καθὼς καὶ ἡ Γαλλία £=124 φρ.). Τοιαύτην τινα de facto σταθεροποίησιν ἐπεζητήσαμεν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ β' ἑξάμηνον τοῦ 1924 καὶ κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς παρούσης οἰκουμένης κυβερνήσεως. Ἄλλα πάλιν κράτη μόνον τῶν, εἴτε ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν ἐπροχώρησαν καὶ εἰς de jure σταθεροποίησιν ὡς τὸ Βέλγιον εἰσαγαγὼν τὴν Βέλγικαν καὶ καθορίσαν τὴν £=μὲ 35 Βέλγας ἢ 175 Βελγικὰ φράγκα, ἡ Αὐστρία εἰσαγαγοῦσα τὸ Αὐστριακὸν φλωρίνιον=10.000 κορώνες καὶ καθορίσασα τὴν τιμὴν τῆς λίρας εἰς 34.58 Σελίνια, ἡ Οὐγγαρία εἰσαγαγοῦσα τὸ Πέγκο=12500 κορώνες καὶ καθορίσασα τιμὴν λίρας 27.82 Πηγκό.

Ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ αὐτοῦ τῆς σταθεροποιήσεως δὲν θὰ ἀνεχωρούσαμεν ταχέως, ἐφόσον τοῦλάχιστον δὲν διακανονίζαμεν τὸ ἐσωτερικὸν ἡμῶν δημόσιον χρῆος. Τοῦτου κανονισθέντος θὰ ἡδυνάμεθα λαμβάνοντες ὅπ' ὅψιν τὴν τότε διαμορφωμένην κατάστασιν νὰ ἀποφαινώμεθα περὶ ἐπαναστροφῆς μας εἰς τὸ ἄρτιον ἢ περὶ τῆς Dévaluation. Ἡ ἀποκατάστασις δὲν εἶναι καὶ τόσο ἐυκόλος καὶ γνωρίζομεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι οἅτινες ἀγωνιζόμεθα ἀπὸ τοῦ 1877 μέχρι τοῦ 1910 διὰ νὰ φέρωμεν τὴν χρυσοὴν ἰσοτιμίαν, ὅταν μάλιστα ἡ δραχμὴ μας οὐδὲ πόρρωθεν εἶχεν ἐκπέσει τόσο ὅσον σήμερον.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν μὲ δλα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ἀναμένωμεν τὸ πᾶν οὔτε ἀπὸ μίαν τελείαν, μεθοδικὴν καὶ συντηρητικὴν νομισματικὴν ἐξυγίανσιν. Δότι τὴν ἀνεπορκῆ παραγωγὴν καὶ τὴν ἄδικον διανομὴν δὲν δυνάμεθα νὰ θεραπεύσωμεν διὰ νομισματικῶν ἐξυγιάνσεων. Αὗται τονώνουσιν βεβαίως τὸ οἰκονομικὸν αἰσθημα καὶ ὠθοῦν πρὸς ὄργανισμὸν τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν δὲν μετατρέπουν ὁμως πτωχὸν καὶ ἄδικον κόσμον εἰς πλούσιον καὶ δίκαιον. Τὸ κύριον σημεῖον τῆς οἰκονομικῆς ἀνθήσεως μιᾶς χώρας δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ χρῆμα, τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν νομοθετικὴν ἐξυγίανσιν ἀλλ' εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, δηλ. εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὴν ἀποταμίευσιν.

* *

Κατόπιν δεκαλέπτου διακοπῆς ὁ πρσεδρεύων κ. Σπουργίτης κηρύσσει τὴν ἐναρξιν τῆς συζητήσεως.

Σωτήριος Βεζανγίς. Τονίζει ὅτι ὁ τρόπος τῆς θεραπείας τῆς κατεστάσεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν αἰτίαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχεται ἡ ἀσθένεια, ὁ πληθωρισμός. Ἀπὸ τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν θὰ λάβωμεν ὡς

πρὸς τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου ἐξαρτάται ἡ κρίσις μας περὶ τῶν κατὰ καιροὺς ληφθέντων κυβερνητικῶν μέτρων πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ, τὰ ὅποια στηρίζονται ὅλα ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ ἰσοζυγίου τῶν πληρωμῶν. Πραιτέρω στρέφεται κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ ἰσοζυγίου τῶν πληρωμῶν φέρων τὰ ἐξῆς ἐπιχειρήματα ἐναντίον της.

α) Δὲν ὑπάρχει ἰσως καὶ μία περίπτωσις πληθωρισμοῦ ἀνευ ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας. β) Ἡ ἀξία τῶν εἰσαγομένων ἀναγκαστικῶς θὰ ἰσοφαρίσῃ τὴν ἀξίαν τῶν ἐξαγομένων. Ἡ θεωρία λοιπὸν τοῦ ἰσοζυγίου τῶν πληρωμῶν ἢ ὅποια βασίζει τὴν πτώσιν τῆς νομισματικῆς Ἀξίας ἐπὶ τῆς ἀνισοκαλείας εἰσαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν ὑποπίπτει εἰς σφάλμα. Μόνον μικραὶ καὶ ἀσήμεντοι διακυμάνσεις δύνανται νὰ δικαιολογηθῶσι δι' αὐτῆς. Ἡ Ἀξία τοῦ Νομίσματος τότε πίπτει ὅταν ἐπὶ ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας αὐξήσῃ ἢ πο σ ό τ η ς τοῦ χρήματος χωρὶς νὰ αὐξήσῃ ἀναλόγως ὁ κύκλος τῶν ἐργασιῶν. Ὑπαρχούσης ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας ἢ κατάστασις τοῦ Προϋπολογισμοῦ παίζει μεγάλον ρόλον. Ἐξαίρεσιν εἰς αὐτὸ κάπως ἀποτελεῖ ἡ Ἑλλάς λόγῳ τοῦ Ἐλέγχου. Ἐπίσης τὰ δύο ἀναγκαστικὰ δάνεια μᾶς ἔσωσαν ἀπὸ πληθωρισμόν. Ἐν τέλει τονίζει ὅτι τὰ ψυχολογικὰ αἰτια παίζουν μεγάλον ρόλον καὶ ὅτι ἡ πληθώρα ὡς ἐξετέθη ἤδη εἰς ἄλλην συνεδρίασιν τῆς Ἐταιρείας εἶναι κα τ ά σ τ α σ ι ς δυναμικὴ καὶ ὄχι στατικὴ.

Κοιμᾶται νός. Συμφωνεῖ μετὰ τοῦ κ. Βεζανῆ ὡς πρὸς τὴν ἀνικανότητα τῆς θεωρίας τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πτώσιν τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος. Νομίζει ὅμως ὅτι καὶ ἡ παρὰ τοῦ κ. Βεζανῆ ὑποστηρικθεῖσα πο σ ό τ ι κ ῆ θεωρία ἦν διετύπωσε μαθηματικῶς ὁ Fischer ὅτι δηλ. χρήμα ἐπὶ ταχύτητα κυκλοφορίας ἴσον μὲ ἐμπόρευμα ἐπὶ τιμὴν εἶναι κατὰ τοῦτο ἐσφαλμένη διότι λαμβάνει ὅπ' ὅψιν τῆς μόνον τὸ ἐ ρ γ α ζ ό μ ε ν ο ν χρήμα. Συμφωνεῖ μὲ τὴν ψυχολογικὴν θεωρίαν τοῦ Aftalion ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη εἶναι ἡ κυρία βῆσις τῆς Ἀξίας τοῦ χρήματος καὶ ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη ὅτι τὸ χαρτονομίσμα θὰ ἀνταλλαγῇ ἀντὶ χρ ο σ ο ὦ. Πρὸ πάσης ἐξυγιάνσεως δεόν νὰ ληφθοῦν τὰ ἐξῆς μέτρα: α) Ἰσοσκελίσαις τοῦ προϋπολογισμοῦ. β) σχηματισμός ἀποθέματος χρυσοῦ. γ) αὐτονομία τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπεζῆς ἀπέναντι τοῦ Κράτους.

Ὑπενθυμίζει σχετικῶς ὅτι τὸ Κράτος ἐφείλει εἰς τὴν Τράπεζαν ποσὸν μεγαλύτερον τοῦ κυκλοφοροῦντος χαρτονομίσματος. Περὶ τοῦ τρῶπου τῆς ἐξυγιάνσεως δὲν δυνάμεθα ἀκόμη νὰ ἀποφανθῶμεν λαμβανόμενου ὅπ' ὅψιν ὅτι καὶ ἡ σταθεροποίησις ἔχει τὰς ἀδικίας της. Ἐκεῖνο τὸ ὅποσον προέχει εἶναι νὰ ληφθοῦν τὰ μνησθέντα μέτρα τὰ ὅποια μόνον τῶν δύνανται ἤδη νὰ φέρουν καὶ καλλιτέρευσιν τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος.

Σπ ο υ ρ γ ί τ η ς. Τάσσεται μὲ τὴν ψυχολογικὴν θεωρίαν ἣν ἔλαβε ὁ κ. Κουμαριανός καὶ πρὸς ἐπίρρωσιν φέρει τὸ γεγονός ὅτι ἐνὶ τὸν Μάιον τοῦ 1923 ἡ λίρα ἦτο 466.50, ἔπεσε τὸν Ἰούνιον εἰς 120 δρ., ἐνὼ ταυτοχρόνως ἡ κυκλοφορία ηὔξανε κατὰ 1050 ἑκατομμύρια.

Ὁ προεδρεύων κ. Σπουργίτης κηρύσσει τὴν λύσιν τῆς συνεδριάσεως.

Δημήτριος Βεζανῆς

ΣΥΝΕΔΡΙΑ 10 ΜΑΪΟΥ 1927

Προεδρία Δ. Καλιτσουνάκι

Θέμα : Ἡ συγκέντρωσις τοῦ κεφαλαίου καὶ ὁ Μαρξισμός.

Ὁμιλήτης Π. Γ. Ζήσης.

Τὸ πρόβλημα τῆς συγκεντρώσεως τοῦ Κεφαλαίου ἀπετέλεσεν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μάρξ καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη ν' ἀποτελῇ τὸ κυριώτερον σημεῖον, περὶ τὸ ὁποῖον στρέφεται ὁλόκληρος ἡ περὶ τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἐν γένει προβλήματος θεωρητικὴ συζήτησις. Ἡ θεωρητικὴ αὕτη συζήτησις καθίσταται ἐπὶ τοσοῦτον δευτέρα καὶ διεξάγεται μετὰ μεγαλειτέρου πείσματος, καθόσον μετὰ τοῦ προβλήματος τῆς Συγκεντρώσεως τοῦ Κεφαλαίου συνεδέθησαν καὶ ὥρismέναι πολιτικαὶ κατευθύνσεις καὶ ἐκ τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἐξηρτήθη ἡ πραγματοποιήσις μιᾶς Ἰδεολογίας. Ὁ Μαρξισμὸς εὐρὺν διαφόρους εὐτοπιστικὰς θεωρίας περὶ Σοσιαλισμοῦ, ἐκπροσωπήθεισας παρὰ τῶν φιλοσόφων τοῦ 18ου καὶ ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ αἱ ὁποῖαι εὐδὲν εἶχον ἐπιστημονικὸν στήριγμα, εἰμὴ μόνον ὅτι ἀπέρρεον ἀπὸ τῆς περὶ Ἑθικῆς διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς Θρησκείας, ὥς αὕτη τότε ἡρμηνεύετο, προσεπάθησε νὰ παράσχω εἰς ταύτας βάσιν ἐπιστημονικὴν καὶ θέσῃ οὕτω τὸν Σοσιαλισμὸν ὑπεράνω προσωπικῶν κρίσεων καὶ γνώμων. Τὴν βάσιν τῆς προσπαθείας ταύτης πρὸς ἐπιστημονικὴν θεμελίωσιν τοῦ Σοσιαλισμοῦ παρέσχεν ἀκριβῶς ἡ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ ἢ γενικώτερον καλούμενου ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, τοῦ ὁποῦ ἐφαρμογὴν ἀποτελεῖ ἡ πιστοποίησις τῆς τάσεως τῆς διαρκοῦς καὶ προοιούσης Συγκεντρώσεως τοῦ Κεφαλαίου, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας θὰ εἶναι κατὰ τὸν Μαρξισμόν ἡ μεταπήδησις ἀπὸ τῆς ἀστικῆς Κοινωνίας εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν. Ἄν ἡ θεωρία τῆς Συγκεντρώσεως δὲν εἶναι ἀληθὴς δὲν μένει διὰ τοὺς σοσιαλιστὰς τίποτ' ἄλλο εἰ μὴ ν' ἀναμείνουν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἀνθρωπότης θὰ ἔχει φθάσῃ εἰς τοιοῦτον ὕψος Πολιτισμοῦ, καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἔχουν ἀνέλθει ἐπὶ ὕψηλόν διανοητικόν ἐπιπέδον, ὥστε μόνοι των ν' ἀποτινάξουν τὴν Ἀστικὴν Κοινωνίαν καὶ ἀντ' αὐτῆς ἐγκαθιδρύσουν τὴν σοσιαλιστικὴν. Ἐντεῦθεν ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον τὸ πρόβλημα τῆς Συγκεντρώσεως ἀπέκτησε τόσον μεγάλην σημασίαν ὅχι μόνον διὰ τὸν ἐπιστήμονα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν Πολιτικὸν εἴτε ἀστὸς εἶναι εὗτος εἴτε σοσιαλιστής.

*
*
*

Περὶ τοῦ φαινομένου τῆς Συγκεντρώσεως τοῦ Κεφαλαίου, εἴτε παρὰ δεξιᾷ τις τὴν ὑπαρξίν τούτου εἴτε τὴν ἀρνήθη, γίνεται πάντοτε λόγος ἐν σχέσει πρὸς τὴν «κεφαλαιοκρατικὴν κοινωνίαν». Συγκέντρωσις κεφαλαίου ἔξω τῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνίας δὲν δύναται νὰ γνηθῇ. Ἐπομένως πρωτίστως προβάλλει ἡ ἀνάγκη τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνίας. Ἡ ὀνομασία «Κεφαλαιοκρατικὴ Κοινωνία» ἐπὶ λοιπὴν μίαν Κοινωνίαν, ἣ ὅποια οἰκονομικῶς βραβεύεται ἐπὶ ἐνὸς συστήματος, τὸ ὅποion ὀνομάζομεν «Κεφαλαιοκρατισμὸν». Τὴν ἐννοίαν ἄρα καὶ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς Κοινωνίας πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ. Ὁ Κεφαλαιοκρατισμὸς τόσον ὡς ἐννοία ὅσον καὶ ὡς κοινωνικοοικονομικὴν φαινόμενον ἀπὸσχόλησε πολλοὺς μέχρι σήμερον ὄχι μόνον οἰκονομολόγους ἀλλὰ καὶ γενικωτέρα φύσεως ἐπιστήμονας. Ἀλλὰ πάντων αἱ γνώμαι διίστανται: γὰρ νὰ καταστή δυνατὸν ἀκόμη νὰ δοθῇ εἰς τὸν Κεφαλαιοκρατισμὸν μία γενικὴ καὶ ἀπὸ πάντας παραδεκτὴ ἐννοία. Οἱ μὲν συγχέουσιν τὴν ἐννοίαν τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ γένεσιν καὶ ἐμφάνισιν, οἱ δὲ λαμβάνουν τοῦτον ὡς φαινόμενον τῶν δύο τελευταίων ἑκατονταετηρίδων, τὸ ὅποion προσπαθεῖν νὰ ἐξηγήσουν κατὰ διαφόρους τρόπους, ἄλλοι δὲ πάλιν θέλοντες νὰ συλλάβουν τὴν ἐννοίαν τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ παρασύροντα ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματά του καὶ περιλαμβάνουν ταῦτα εἰς τὴν ἐννοίαν αὐτοῦ. Τοιαῦτα εἶναι αἱ ἡ ὑπὸ τῶν Sombart, Pohle, Liefmann, Passow καὶ ἄλλων ἐξενεχθεῖσαι γνώμαι, αἱ ὅποια ὅμως δὲν στηρίζονται ἐπιστημονικῶς.

Ὁ Κεφαλαιοκρατισμὸς ὡς ἐννοία παριστᾷ φαινόμενον ἢ σύνολον φαινομένων ἐντὸς τῆς Κοινωνίας. Συνεπῶς ὁ Κεφαλαιοκρατισμὸς ὡς φαινόμενον κοινωνικὸν ἀνάγεται εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ θελήσεων. Εἰδικώτερον δὲ ὁ Κεφαλαιοκρατισμὸς ἀνάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνων τῶν πράξεων καὶ θελήσεων τῶν ἀνθρώπων, αἱ ὅποιαι σχετίζονται μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἔρᾳσιν. Ἡ οἰκονομία ὅμως καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἔρᾳς τῶν ἀτόμων λόγῳ τῆς σπάνις τῶν ἀγαθῶν εἶναι συνδεσμένη μὲ ἄλλους τόσον κατὰ τῆς φύσεως ὅσον καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Ὁ περὶ τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ ἀγὼν προσλαμβάνει ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ ἀτομιστικὸν χαρακτήρα, ὁ ὅποιος καὶ τὸν καθιστεῖται χύτερον. Ἐντεῦθεν ὁ καθεὶς ἀγωνιζόμενος περὶ τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ προσπαθεῖ ν' ἀποταμιεύσῃ δι' ἑαυτὸν μεῖζον μέρος ἀγαθῶν. Εἰς τὴν ἀντιλήψιν ταύτην τοῦ ἀτομικοῦ μεγέθους προορισμοῦ οἰκονομικῶν ἀγαθῶν, κεῖται ἡ οὐσία καὶ ἡ φύσις τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ. Ὁ Κεφαλαιοκρατισμὸς δὲν εἶναι παρὰ μία συνέληξις, ἣ ὅποια ἐξωτερικεύεται εἰς τὴν

θέλῃσιν πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ μεγίστου δυνατοῦ ἀριθμοῦ οἰκονομικῶν ἀγαθῶν. Ἡ κεφαλαιοκρατικὴ συνείδησις τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀνταλλακτικῆς οἰκονομίας καὶ τῆς διὰ χρήματος συναλλαγῆς ταυτίζεται πρὸς τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ ἀτομικοῦ μεγίστου δυνατοῦ κέρδους. Ἡ σύνθεσις τῶν κατὰ μέρος ψυχολογιῶν τῶν κοινωνικῶν ἀτόμων ἀποτελεῖ τὸν Κεφαλαιοκρατισμὸν ὡς κοινωνικοοικονομικὸν φαινόμενον καὶ τὴν κεφαλαιοκρατικὴν συνείδησιν ὡς μίαν ἰδιαιτέραν ἀξίαν τοῦ σημερινοῦ Πολιτισμοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ ἔννοια τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ θεμελιούται ἐπὶ καθαρώς ψυχολογικῶν βάσεων, ἤτοι τοῦ Ἀτομισμοῦ καὶ τῆς ἐπιδιώξεως τοῦ μεγίστου δυνατοῦ κέρδους. Μόνον ἡ ὑπαρξὶς τῶν στοιχείων τούτων χαρακτηρίζει ἕνα σύστημα ὡς κεφαλαιοκρατικὸν καὶ οὐχὶ ὁ βαθμὸς τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως καὶ τὰ ἀποτελέσματα ταύτης. Ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀτομικοῦ μεγίστου κέρδους καὶ τὴν ὡς συνέπειαν ταύτης ὑπαρξὶν ἐκμεταλλευτῶν καὶ ἐκμεταλλευομένων πάντα τὰ λοιπὰ ἀποτελοῦν συνεπείας καὶ οὐχὶ στοιχεῖα τῆς ἐννοίας τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ.

Τὸν Κεφαλαιοκρατισμὸν ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν τόσον παλαιόν, ὅσον καὶ αὐτὴν τὴν οἰκονομικὴν δράσιν, διότι πᾶσα τοιαύτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς σπάνιος τῶν ἀγαθῶν, ἐκ τῆς ὅποιας ἐγεννήθη ὁ ἀτομιστικὴ κεφαλαιοκρατικὴ συνείδησις τ. ἔ. ἡ θέλησις τῆς ἀποκτήσεως τοῦ μεγίστου ἀριθμοῦ οἰκονομικῶν ἀγαθῶν. Ἡ ἱστορικὴ ἔμως ἐμφάνισις τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ ὡς κοινωνικοοικονομικοῦ φαινομένου συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνταλλακτικῆς Οἰκονομίας καὶ δὴ τὸ στάδιον τῆς εἰσαγωγῆς καὶ καθιερώσεως ὡς μέσου ἀνταλλακτικοῦ τοῦ χρήματος. Ἐντεῦθεν ἡ δραιώθη ἡ κεφαλαιοκρατικὴ συνείδησις. Ἀνδρὶς οὐκ ὑπῆρχε τὸ χρήμα ὡς μέσον ἀνταλλαγῆς εἰναι ζήτημα ἴσως ἀνὸς Κεφαλαιοκρατισμοῦς θὰ ἐξηλίσκετο ὡς ἐξηλίχθη καὶ ἀνὰ τὴν δυνάμεθι σήμερον νὰ ἐμιλάμεν περὶ κεφαλαιοκρατισμοῦ καὶ παρεμπερῶν ἐννοιῶν. Ἡ κεφαλαιοκρατικὴ συνείδησις ἡ ἐνοικουμένη εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀτομικοῦ κέρδους, θὰ ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς εἰς πᾶσαν ἀνταλλακτικὴν Οἰκονομίαν καὶ ἀνευ χρήματος, πλὴν ἔμως ἡ πρᾶγματποίησις τῆς ἀρχῆς τοῦ μεζονος κέρδους, ἡ ἀποτελοῦσα τὴν οὐσίαν τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ ἀνὰ μὴ ὁλοσχερῶς ἔλειπε, πάντως θὰ ἦτο οὐσιωδῶς δυσχερὴς. Σήμερον ἔμως παρασυρόμεθα ἐκ τῆς κοινωνικῆς σημασίας τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ καὶ ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, τὸ ὅποιον οὕτως ἐξημιούργησε καὶ συνδέομεν εἴτε ἀσυνεδῶς εἴτε ἐνσυνειδῶς τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐμφάνισιν πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Κεφαλαιοκρατισμὸς οὐκ ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν ἀρχαϊκότητα ἐφ' ὅσον ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἀνταλλαγῆς, ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ ἀτομικοῦ

μεγίστου κέρδους ἀπετέλει τὸ μόνον κίνητρον πρὸς οἰκονομικὴν δράσιν. Ἐχομεν γεγονός, ὅτι ὀπήρχε τάξεις ἀριστοκρατῶν, εἰ ὅποιοι κατεῖχον μεγάλας ἐκτάσεις γῆς, τὰς ὁποίας ἐκαλλιέργουν δι' ἄλλων ἀνθρώπων εἴτε δοῦλων εἴτε ἐλευθέρων. Ἐντεῦθεν ἡ ὑπαρξίς τῶν δύο τάξεων τῶν κεφαλαιοκρατῶν ἐκμεταλλευτῶν καὶ τῶν ἐκμεταλλευομένων. Ἡ ὑπαρξίς τοιαύτης τάξεως ἀριστοκρατῶν ἐμφανίζεται τόσον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὅσον καὶ εἰς τὴν Ρώμην, ἐντεῦθεν δὲ καὶ εἰ συνεχεῖς ἀγῶνες τῶν τάξεων καὶ αἱ πρὸς ἐξίσωσιν τούτων προσπάθειαι. Το αὐτὸ ἀκριβῶς ἰσχύει καὶ διὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν, τόσον ἐν τῇ ἀνατολῇ ὅσον καὶ ἐν τῇ Δύσει.

Μετὰ τὴν δοθείσαν εἰς τὸν Κεφαλαιοκρατισμὸν ἔννοιαν ἂς ἴδωμεν καὶ τῆς Συγκέντρώσεως τὴν ἔννοιαν. Περὶ ταύτης ὡς κοινωνικοοικονομικοῦ φαινομένου τ. ἑ. φαινομένου οἰκονομικοῦ μετὰ κοινωνικῶν αποτελεσμάτων, ὑπὸ δύο ἐπ'ὶ φεῖς δύνανται νὰ γίνῃ λόγος. Ἀφ' ἑνὸς στατικῶς, ἀφ' ἑτέρου δυναμικῶς. Ὡς στατικὸν φαινόμενον ἡ Συγκέντρωσις παρουσιάζει τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν μιᾶς Κοινωνίας εἰς ὀρισμένον χρόνον κατὰ τὸ μέτρον τῆς κατοχῆς τῶν ἀγαθῶν. Εἰδικώτερον δὲ Συγκέντρωσις σημαίνει, ὅτι οἱ κατέχοντες οἰκονομικὰ ἀγαθὰ εἶναι ὀλιγώτεροι τῶν μὴ κατεχόντων, καὶ κατέχουσι οὗτοι εἰ ὀλιγώτεροι τὰ περισσώτερα. Ὡς δυναμικὸν φαινόμενον ἡ Συγκέντρωσις παρουσιάζει τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν μιᾶς Κοινωνίας ἐν τῇ κατὰ χρόνον κινήσει καὶ ἐξελλίξει τῆς καὶ διὰ κατὰ τὸ μέτρον καὶ τὸν βαθμὸν τῆς κατοχῆς τῶν ἀγαθῶν. Εἰδικώτερον συγκέντρωσις δυναμικῶς σημαίνει τὴν ἐν τῇ ἐξελλίξει διαρκή καὶ προϊούσαν τάσιν τῆς ἐλαττώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατεχόντων τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μὴ κατεχόντων.

Ἡ ὑπαρξίς ἢ μὴ τῆς Συγκέντρώσεως τοῦ κεφαλαίου ὡς στατικὸς φαινόμενος θὰ ἐξηκριθῇ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν παρατήρησιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων τοῦ συγχρόνου Κεφαλαιοκρατισμοῦ. Εἰς τὴν σύγχρονον κεφαλαιοκρατικὴν οἰκονομίαν ὁ ἀρχικὸς μεταξὺ τῶν ἀτόμων ἀγὼν περὶ τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ ἐξελλίσσεται καὶ διαμερφοῦται εἰς ἀγῶνα ὁμάδων καὶ τέλος ἀγῶνα τάξεων, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ σπουδαιότερον ὄπλον εἶναι ἡ ἰσχυρὰ ὀργάνωσις. Ὁ ὁμαδικὸς οὗτος ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ συγχρόνου κεφαλαιοκρατισμοῦ. Ὅχι μόνον ὁ ἐπικρατῶν ἰσχυρὸς ἐνεργεῖ καὶ δρᾷ ὁμαδικῶς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀσθενὴς ὁ κατὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ οἰκονομικῶς ἰσχυροῦ ἀμυνόμενος χρησιμοποιοῖ τὴν ὁμάδα, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκει καταφύγιον καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἀμύνεται. Ἐντεῦθεν ἀπορρέει τὸ πλῆθος τῶν ὀργανώσεων, τὰς ὁποίας ἐσώρρευεν ὁ Κε-

φαλαιοκρατισμός. Μεταξὺ τῶν ὁργανώσεων τούτων ἐξέχουσιν θέσιν κατέχουν αἱ κεφαλαιακαὶ ἑταιρίαι, δηλαδή αἱ ἀνώνυμοι καὶ αἱ ἑταιρίαι μὲ περιορισμένην εὐθύνην καὶ αἱ κεφαλαιοκρατικαὶ μονοπωλιακαὶ ὁργανώσεις, ὡς τὰ Καρτέλ καὶ τὰ Τράστ.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀνωνύμου Ἑταιρίας καὶ ἡ ἐμφάνισις διὰ τοῦ τύπου αὐτῆς τῶν μεγαλυτέρων ἐπιχειρήσεων ἐσημείωσεν εἰς τὴν χρονικὴν ἐξέλιξιν τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ ἰδίαν περίοδον, τὴν περίοδον τοῦ καλουμένου Effektenkapitalismus. Καὶ πράγματι ἡ ἀνώνυμος Ἑταιρία, ἐνῷ ἴσως θεωρητικῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μέσον κατανομῆς τοῦ πλοῦτος, ἐν τούτοις ὅμως ἐν τῇ πραγματικότητι προάγει τὴν Συγκέντρωσιν τοῦ Κεφαλαίου εἰς ὀλίγας μόνον χεῖρας. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Χρηματιστηρίου καὶ τὴν ἐξαιρετικῶς εὐκρίτητον ψυχολογίαν τούτου, τὴν ὁποίαν γνωρίζουν ἄριστα νὰ ἐκμεταλλεύωνται οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀνωνύμων ἑταιριῶν κεφαλαιοκράται πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μετοχῶν ἐκάστης ἐπιχειρήσεως.

Τὸ ἕτερον σκέλος τῶν κεφαλαιοκρατικῶν ἑταιριῶν, ἡ ἑταιρία μὲ περιορισμένην εὐθύνην κέχτηται διὰ τὴν ἔρευνάν μας πολὺ μεγαλυτέραν σημασίαν τῆς ἀνωνύμου, διότι εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ὑστάτης Συγκεντρώσεως τοῦ Κεφαλαίου καὶ τῆς τελευταίας ἐξελίξεως τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ. Ἡ ἀνώνυμος ἑταιρία διηυκόλυνε τὴν ἐξεύρεσιν μεγάλων κεφαλαίων διὰ τῆς κατανομῆς καὶ συνεισφορᾶς ἐκ μέρους πολλῶν. Σήμερον ὅμως, ὅποτε οἱ ὀλίγοι δύνανται νὰ διαθέσουν τεράστια κεφάλαια, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀνάγκη νὰ καταφύγουν εἰς συνδρομὴν ἄλλων ὁ τύπος τῆς ἀνωνύμου Ἑταιρίας δὲν εἶναι ὁ ἐνδείξιμος. Οὕτως σήμερον ἡ ἀνώνυμος Ἑταιρία ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκτοπίζεται καὶ ταύτην ἀντικαθιστᾷ ἡ Ἑταιρία μὲ περιορισμένην εὐθύνην. Ἡ προτίμησις καὶ ἡ ὑπεροχὴ αὕτη τῆς Ἑταιρίας ταύτης καθὼς καὶ ἡ προὔσχυς ἀντικατάστασις τῆς ἀνωνύμου Ἑταιρίας ἀποτελοῦν ἐν ἀπὸ τὰ μάλλον χαρακτηριστικὰ σημεῖα τοῦ συγχρόνου οἰκονομικοῦ βίου· πρέπει δὲ τοῦτο νὰ τονισθῇ ὅπως ἰδιαίτερος, διότι ἀποτελεῖ μίαν τρανωτάτην ἀπόδειξιν τοῦ ὑψίστου σημείου, εἰς τὸ ὁποῖον ἔφθασεν ἡ Συγκέντρωσις τοῦ Κεφαλαίου.

Ἀλλὰ τὸ κύριον γνῶρισμα τοῦ συγχρόνου οἰκονομικοῦ βίου καὶ τοῦ ὑστάτου Κεφαλαιοκρατισμοῦ εἶναι ἡ γένεσις καὶ ἀνάπτυξις τῶν μονοπωλιακῶν ὁργανώσεων ὡς τὰ Καρτέλ καὶ Τράστ. Ἡ γένεσις τούτων ὀφείλεται εἰς τὴν κρατήσασαν ἐν τῇ οἰκονομικῇ Πολιτικῇ τοῦ ἀστικοῦ Κράτους Ἀρχὴν τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία ἐπέτρεπεν εἰς ἐκάστην ἐπιχείρησιν νὰ μεταχειρισθῇ πάντα τὰ οἰκονομικὰ μέσα πρὸς πραγματοποιήσιν τῆς ἰδέας τοῦ μεγίστου κέρδους. Δύο ἦσαν οἱ δυνατοὶ

τρόποι πρὸς τοῦτο: ἡ αὐξησις τῶν τιμῶν καὶ ἡ αὐξησις τῆς καταναλώσεως. Ἡ αὐξησις ὅμως τόσον τῶν τιμῶν ὅσον καὶ τῆς καταναλώσεως δὲν εἰναι τι τὸ εὐχερές, καθ' ὅσον ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ τιμαὶ δὲν δύνανται νὰ ὑπερβοῦν ἔν ὠρισμένον ὅριον, κανονιζόμενον ἀπὸ τὴν προσφορὰν καὶ ζήτησιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ προσπάθεια πρὸς αὐξήσιν τῆς καταναλώσεως, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσιν καὶ ἄλλαι ἐπιχειρήσεις, θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸν Συναγωνισμόν. Ἐντεῦθεν ἀνέκυψεν ὁ Συναγωνισμός, ὥς μία εἰδικωτέρα μορφή τοῦ περὶ τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ ἀγῶνος, ὑποσχόμενος εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ οἰκονομικοῦ του ἰσώδους. Τοῦ συναγωνισμοῦ τούτου ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως καὶ ἡ παρ' αὐτῆς ἀπορρόφησις τῆς μικρᾶς. Ἀλλ' ὅσῳ ἐξηφανίζετο ἡ μικρὰ καὶ ἀσθενὴς ἐπιχείρησις ἡ δὲ συναγωνισμὸς περιωρίζετο μεταξὺ τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυρῶν, ἐπὶ τοσοῦτον καθίστατο τραχύτερος καὶ σφοδρότερος. Οὕτως ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας ἡ βλαστήσασα ἐν μέσῳ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς Κοινωνίας μετεβλήθη εἰς ἀμφιστεμον μάχαιραν, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ διατήρησις τῆς θὰ ἐσθίμηναι τὴν καταστροφὴν τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων λόγῳ τοῦ σφοδροῦ συναγωνισμοῦ, ἡ ἄρσις δ' αὐτῆς ἀφ' ἑτέρου θὰ ἰσοδυνάμει αὐτόχρημα μὲ ἄρσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος, διότι θὰ ἔθετε φραγμὸν καὶ θὰ καθίστα ἀπραγματοποιήτον τὸν σκοπὸν τοῦ μεγίστου κέρδους. Ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας οὐτε ἤρθη οὐτε διετηρήθη, ἀλλὰ ὑπερβλήθη. Ἡ ὑπερνίκησις αὕτη, ἡ ὁποία συγχρόνως ἀποτελεῖ καὶ ὑπερνίκησιν τῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν διήρχετο ὁ Κεφαλαιοκρατισμός, συνίσταται εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἰδιωτικοῦ μονοπωλίου δηλαδὴ τῶν μονοπωλικῶν ὁργανώσεων, ἤτοι τῶν Καρτέλ καὶ τῶν Τράστ διὰ τῶν ὁποίων ἐπιδιώκεται καὶ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς καθολικῆς ἐξουσιάζσεως τῆς ἀγορᾶς ἡ διαρκὴς ὑψωσις καὶ ἡ διατήρησις τιμῶν ὑψηλῶν.

Τὰ Καρτέλ καὶ τὰ Τράστ ἐπιτρέπουσιν εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας νὰ πραγματοποιήσουσιν τὸ μέγιστον δυνατὸν κέρδος. Διότι ἐκτὸς τῆς διατηρήσεως ὑψηλῶν τιμῶν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον σήμερον εἶναι δυνατόν λόγῳ τῆς ἄρσεως τοῦ Συναγωνισμοῦ, ἡ ἐλάττωσις τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων, ἡ ἐπερχομένη δι' αὐτῶν, λόγῳ τῆς συγχωνεύσεως πολλῶν ἐπιχειρήσεων εἰς μίαν, συντελεῖ κατὰ πολὺ εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ κέρδους, ἐφ' ὅσον τὴν ὠφέλειαν ταύτην δὲν καρποῦται ὁ καταναλωτὴς ἀλλ' ὁ ἐπιχειρηματίας. Ἐπίσης σπουδαῖος λόγος αὐξήσεως τοῦ κέρδους εἶναι ἡ καταπληκτικὴ ἀνάπτυξις τῆς Τεχνικῆς καὶ τῶν τεχνικῶν μέσων τῆς παραγωγῆς. Ὅχι μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐξοικονομήσεως ἐργατικῶν χειρῶν καὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν περιττῶν ἐργατῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐξοικονομήσεως καταναλισκομένων πρώτων ὑλῶν. Ἡ ἐξοι-

κονόμησης αβτη τῶν πρώτων ὧλων, ἡ ὁποία θὰ βαίνει προοίσα ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Τεχνικῆς, θὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι οἱ παραγωγοὶ ἐκαῖνοι, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται ἐγγύτερον πρὸς τοὺς καταναλωτὰς θὰ ὠφελοῦνται ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ παραγωγοὶ οἱ ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τὴν κατανάλωσιν θὰ εὐρίσκονται ζημίας λόγῳ τῆς μειώσεως τῆς παραγωγῆς των. Ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης συγκεντρωτικῆς ροπῆς τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ἡ ἐλάττωσις αβτη τῆς παραγωγῆς πρώτων ὧλων, ἡ σμίκρυνσις τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων, εἰς τὸ μέλλον θὰ ἐπέρχωνται βαθμιαίως, ἀποτέλεσμα δὲ τούτου θὰ εἶναι ἡ ἐνοποίησης τῶν ἐπιχειρήσεων παραγωγῆς ἐν γένει, ἀνεξαρτήτως πρώτων ἢ ἐπεξεργασμένων ὧλων. Οὕτω τὰ Καρτέλ καὶ τὰ Τράστ ἐπιτρέποντα εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας τὴν καταπληκτικὴν αὐξήσιν τῶν κερδῶν των συντελοῦν καὶ προάγουν τὴν Συγκέντρωσιν, διότι δοθέντος ὅτι τὰ ἀγαθὰ εἶναι περιορισμένα ἡ αὐξήσις τοῦ κέρδους σημαίνει ἀπόκτησιν μεγάλου ἀριθμοῦ οἰκονομικῶν ἔγαθων.

Ἀλλὰ ὅχι μόνον λόγῳ τῆς δυνατότητος τῆς αὐξήσεως τῶν τιμῶν τοῦ Καρτέλ καὶ τὰ Τράστ ἐπιφέρουν ραγδαίαν συγκέντρωσιν, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ἡ οἰκονομικὴ λειτουργία των ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν ἀποτελεῖ μίαν συγκεντρωτικὴν διαδικασίαν τῆς οἰκονομίας.

Καὶ ἐν πρώτοις δὲ λάβωμεν τὴν ἐνέργειαν τῶν μονοπωλιακῶν ὀργανώσεων ὡς πρὸς τὰς ἔξω ἐπιχειρήσεις. Ὁ συναγωνισμός, ὁ ἀσκούμενος πρὶν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, κατέπικυσε μόνον ἐν μέρει. Ἐξακολουθεῖ καὶ συνεχίζεται σφοδρότερος μεταξὺ τῶν Καρτέλ καὶ τῶν Τράστ ἀπ' ἐνὸς καὶ τῶν ἔξω τούτων ἐπιχειρήσεων ἀπ' ἑτέρου. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ἡ καταστροφὴ τῶν ἔξω ἐπιχειρήσεων, διότι αὗται δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ συναγωνισθοῦν τὰ Καρτέλ καὶ τὰ Τράστ, καθόσον ταῦτα ἀπ' ἐνὸς μὲν ἔχουν ἐπιτύχει τὸ minimum τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων καὶ συνεπῶς δύνανται νὰ πωλοῦν εἰς τιμὰς κατωτέρας τῶν ἔξω ἐπιχειρήσεων, ἀπ' ἑτέρου δὲ ἔχουν τὴν οἰκονομικὴν εὐρωστίαν, ὥστε καὶ ἐπὶ ὀρισμένον χρόνον, μέχρι οὗ δηλαδὴ ἐπιφέρουν πλήρη ἐκμηδένισιν εἰς τὰς ἔξω ἐπιχειρήσεις, νὰ δύνανται νὰ πωλοῦν εἰς τιμὰς κατωτέρας καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων. Ἀποτέλεσμα τοῦ συναγωνισμοῦ τούτου εἶναι ἡ πλήρης ἐξόντωσις τῶν ἔξω ἐπιχειρήσεων ἢ ἡ ἐξαγορὰ τούτων παρὰ τοῦ Καρτέλ καὶ Τράστ. Τὸ ἀποτέλεσμα καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν εἶναι ἡ Συγκέντρωσις τοῦ Κεφαλαίου. Ἀλλὰ τὰ Καρτέλ καὶ τὰ Τράστ μετέρχονται ἐκτὸς τοῦ Συναγωνισμοῦ πάντα τὰ δυνατὰ μέσα πρὸς ἐξόντωσιν τῶν ἔξω ἐπιχειρήσεων, ὡς λ. χ. τὰς ἀποκλειστικὰς συμβάσεις, διὰ τῶν ὁποίων οἱ παραγωγοὶ πρώτων ὧλων παρέχουν ταύτας μόνον εἰς τὸ Καρ-

τέλ η τὸ Τράστ καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλην ἐπιχείρησιν, ὥς ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ εἰδους συμδάσεις μετὰ τῶν συνεταιρισμῶν καταναλώσεως πρὸς ἀποκλειστικὴν κατανάλωσιν.

Ἀλλὰ ἐκεῖ ὅπου κυρίως ἐμφανίζεται ἡ συγκεντρωτικὴ ἐπενέργεια τῶν Καρτέλ καὶ τῶν Τράστ διὰ τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ μεγίστου κέρδους εἶναι ἡ κατανάλωσις. Ἡ διατήρησις ὕψηλων τιμῶν, τὴν ὅποιαν ἐπιδιώκουν καὶ ἐπιτυχάνουν διὰ τοῦ μονοπωλίου τὰ Καρτέλ καὶ τὰ Τράστ σημαίνει καταπληκτικὴν αὐξήσιν τοῦ κέρδους διὰ συστηματικῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ Κοινοῦ.

Ἰπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ κοινοῦ ἦτο ἀδύνατος, ἀντιθέτως μάλιστα εἰ καταναλωταὶ ὠφελοῦντο ἐκ τούτου, διότι ἡγόραζον εἰς τιμὰς χαμηλάς. Σήμερον ὑπὲρ τὸ κράτος τοῦ ἰδιωτικοῦ μονοπωλίου ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν καταναλωτῶν εἶναι ἀπεριόριστος. Τὰ μόνα ὅρια, τὰ ὅποια τίθενται εἰς αὐτὴν εἶναι τὰ γενικά ὅρια τοῦ σχηματισμοῦ τῶν τιμῶν, τὰ ὅποια βεβαίως καὶ τὸ ἰδιωτικὸν μονοπῶλιον ἐν δύνатаι νὰ ὑπερνικήσῃ. Ἡθικὰ ὅρια δὲν ὀφίστανται διὰ τοὺς κεφαλαιοκράτας, διότι δι' αὐτοὺς ἀνωτάτη ἡθικὴ ἀξία εἶναι τὸ ἀτομικὸν μέγιστον δυνατόν κέρδος.

Ἡ ἐκμετάλλευσις αὕτη ἐν περιορίζεται μόνον εἰς τοὺς τελευταίους καταναλωτὰς ἀλλὰ ἐκτείνεται καὶ εἰς τοὺς μετὰξὺ αὐτῶν καὶ τῶν παραγωγῶν οἰκονομικῶς μεσολαβῶντας, δηλαδὴ τοὺς ἐμπόρους. Πρὶν ἢ ἀναφανεῖν τὰ Καρτέλ καὶ τὰ Τράστ οἱ ἐμποροὶ ἦσαν οἱ κυρίως ρυθμισταὶ τῶν τιμῶν. Σήμερον τὰ Καρτέλ καὶ Τράστ ὅχι μόνον ρυθμίζουν αὐτὰ τὴν παραγωγὴν καὶ τὰς τιμὰς, ἀλλὰ διαρκῶς ἐκτοπίζουν τὸ ἐμπόριον καὶ ἐπιδιώκουν τὴν προσέγγισιν πρὸς τοὺς καταναλωτὰς, οὕτως ὥστε τὸ κέρδος τῶν ἐμπόρων καρποῦνται αὐτοὶ οἱ ἐπιχειρηματίαι. Ὁ ἐκτοπισμὸς οὗτος τοῦ ἐμπορίου βαίνει ἀναλόγως καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν συγκέντρωσιν τῆς παραγωγῆς. Εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην τῶν ἐπιχειρηματιῶν διαφαίνεται πλήρως ἡ κεφαλαιοκρατικὴ συνείδησις ἡ ἐνσκαρकुμένη εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀτομικοῦ μεγίστου κέρδους. Ὁ κεφαλαιοκράτης προσπαθεῖ νὰ προσπορίσῃ εἰς ἑαυτὸν τὰ πάντα ἀδιαφορῶν τελείως διὰ τὴν οὕτως ἐπερχομένην καταστροφὴν ὁλοκληρίου τάξεως, τῆς τάξεως τῶν ἐμπόρων, οἱ ὅποιοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ρίπτονται εἰς τὴν κόλασιν τῶν προλεταρίων. Ἡ τάσις αὕτη τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ ἐμπορίου, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ ἀφελῶς τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ συγχρόνου κεφαλαιοκρατισμοῦ, ἀποδεικνύει πασιφανῶς τὴν συγκεντρωτικὴν ροπὴν τῆς ἐξελισσομένης κοινωνικῆς οἰκονομίας. Εἰς τὴν ὑστάτην ἐξελίξιν τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ, ἔπου ἡ Συγκέντρωσις θὰ εἶναι τόσον ἰσχυ-

ρά, δὲν δύνανται νὰ ὑπάρχουν ἔμποροι. Θὰ ὑπάρχουν μόνον παραγωγοὶ ἐκμεταλλευταὶ καὶ καταναλωταὶ ἐκμεταλλευόμενοι.

Εἰς τὰς βιομηχανικῶς ἀνεπτυγμένας χώρας ὁ ἐκτοπισμὸς οὗτος τοῦ ἐμπορίου συντελέσθη πλήρως. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν λ.χ. ὅπου ἡ ἀνάπτυξις τῶν Τράστ εἶναι κολοσσιαία τὸ ἐμπόριον καὶ ἰδίως τὸ μικρὸν ἐξετοπίσθη πλήρως. Φαινομενικῶς μὲν ὑπάρχει ἐμπόριον, ὅχι ὅμως καὶ πραγματικῶς. Διότι τὰ Τράστ παραγωγῆς συνιστοῦν εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις διαφόρους μεγάλους οἰκους, οἱ ὅποιοι δὲν ἐνεργοῦν αὐτοτελῶς, ἀλλ' ὡς παραρτήματα αὐτῶν, δηλαδὴ ὡς κέντρα καταναλώσεως τῶν εἰδῶν τῶν. Τέλος καὶ ἄλλοι λόγοι συντελοῦν εἰς τὸν ἐκτοπισμὸν τῶν ἐμπόρων. Ὁ συναγωνισμὸς μετὰ τῶν δὲν δύναται δι' οὐδενὸς μέσου ν' ἀρθῇ, διότι ὁπισθεν τούτων ἱστανταὶ τὰ Κερτὲλ καὶ τὰ Τράστ. Τοιαῦτα δὲ μετὰ τῶν ἐμπόρων δὲν δύνανται νὰ ἱερευθῶν, διότι ἐπ' προχωροῦμεν πρὸς τὴν κατανάλωσιν ἐπὶ τοσοῦτον εἰς αἰ δυσχερεσιέρα ἢ τραστοπολίτης. Ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ τὸ γνωστὸν φαινόμενον τοῦ καλουμένου Dumping, τῆς πωλήσεως τ.ἔ. τῶν εἰδῶν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ εἰς τιμὰς κατωτέρας τοῦ ἐσωτερικοῦ, συντελεῖ κατὰ πολὺ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ἐμπόρων, διότι ἐλφεύγει τῶν χειρῶν τῶν ὀλόκληρον τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον.

Ἔτερον σημείον, τὸ ὅποιον συνδέεται στενῶς μὲ τὴν Συγκέντρωσιν τοῦ Κεφαλαίου εἶναι αἱ κρίσεις. Εἶναι γνωστὸν, εἰ αἱ κρίσεις προκαλοῦνται πάντοτε ἐκ τῆς ἀνωμαλίας μετὰ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως. Ἡ οἰκονομικὴ ἱστορία παρέχει πολλὰ παραδείγματα περιοδικῶν κρίσεων. Αἱ κρίσεις ὡς οἰκονομικά φαινόμενα συνδέονται στενῶτα μὲ τὸν κεφαλαιοκρατικὸν χαρακτῆρα τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Ἐφ' ὅσον τὸ οἰκονομικὸν σύστημα εἶναι κεφαλαιοκρατικὸν αἱ κρίσεις θὰ ἐπέρχωνται ἀναγκαστικῶς καὶ ἀναποτρέπτως ὡς ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς συγκεντρωτικῆς ροπῆς τῆς οἰκονομίας. Διότι ἡ ἐργάνωσις εἶναι τοιαύτη ὥστε ἡ μὲν ὑπερπαραγωγὴ εἶναι δυνατὴ καὶ πέραν τοῦ ὅριου τῆς καταναλώσεως, ἐνθ' ἡ ὑπερκατανάλωσις εἶναι αὐτόχρημα ἀδύνατος. Ἡ ὑπερπαραγωγὴ σημαίνει διὰ τὸν κεφαλαιοκράτην τὸ ἰδεῶδες, ἐφ' ὅσον θὰ δυνηθῇ νὰ διαθέσῃ τὸ προϊόν του. Πλὴν ὅμως ἡ κατανάλωσις ἔχει ὠρισμένα ὅρια κατὰ πολὺ στενότερα τῆς παραγωγῆς. Ἐκτὸς τῆς γενικῆς ἀρχῆς, ὅτι κατανάλωσις δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ πέραν τῶν ἀναγκῶν, εἰδικῶς ἐν τῇ κεφαλαιοκρατικῇ οἰκονομίᾳ ὑπερκατανάλωσις σημαίνει προφανῶς ἐξάπλωσιν τῆς καταναλώσεως εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς μάζας καὶ κυρίως τὰς κάτω τάξεις. Ἀλλὰ τοιαύτη ὑπερκατανάλωσις εἶναι δυνατὴ μόνον ἀν' ἐκζηθῶν τὰ ἡμερομίσθια, πᾶν τὸ ὅποιον εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετον ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦ κεφαλαιοκράτου. Ἐπομένως ἐφ' ὅσον ὑπερκατανάλωσις εἶναι ἀδύνατος ὑπὸ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα, ὑπερπαρα-

γωγή δὲ ὄχι μόνον δυνατή, ἀλλὰ καὶ εὐχερής, αἱ ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης κρίσεις θὰ εἶναι ἀναπόφευκται.

Καὶ βεβαίως τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον, ἀλλὰ συνήθως ὑποστηρίζεται, ὅτι τοῦτο ἀληθεύει μόνον ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἐλεύθερος συναγωνισμός, ὁπότε κάθε ἐπιχειρηματίας προσπαθεῖ νὰ παραγάγῃ ὅσῳ δύναται περισσότερον καὶ αἱ ἐκ τῆς ὑπερπαραγωγῆς ταύτης κρίσεις εἶναι ἐπόμεναι καὶ φυσικαί. Σήμερον ὅμως ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ μονοπωλίου, ὁπότε ἡ ὑπερπαραγωγή εἶναι ἀδύνατος, τοιοῦτοι εἰδους κρίσεις εἶναι ἀδύνατοι. Οἱ οὖτω σκεπτιζόμενοι παριστάνουν τὴν μαρξικὴν περὶ κρίσεων θεωρίαν οἰκτρῶς ἀποτυχεύσαν εἰς τὰς προβλέψεις τῆς. Νομίζω ὅμως ὅτι ἡ ἀντιληψίς αὕτη εἶναι θεμελιωδῶς ἐσφαλμένη, διότι λαμβάνει ὑπ' ὄψει τῆς μόνον τὸ ἐν σκέλος τῆς δυνατότητος τῶν κρίσεων, τὴν Ὑπερπαραγωγήν καὶ παραβλέπει τὸ ἕτερον, τὴν Ὑποκατανάλωσιν. Ἐτόνισα ἤδη ὅτι αἱ κρίσεις εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως ἐνωμαλίων. Αἱ ἀνωμαλίαι ὅμως αὗται δύνανται νὰ προέρχωνται τόσον ἐκ τῆς πλεურᾶς τῆς παραγωγῆς, ὅσον καὶ ἐκ τῆς πλεურᾶς τῆς καταναλώσεως, ὁπότε ἔχομεν τὴν Ὑποκατανάλωσιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι διὰ τῶν σημερινῶν οἰκονομικῶν ὀργανώσεων ἀποφεύγονται αἱ ἐκ τῆς Ὑπερπαραγωγῆς κρίσεις, διότι αὕτη ὑπερνικᾶται, ὄχι ὅμως καὶ ἐκ τῆς Ὑποκαταναλώσεως. Ἀντιθέτως μάλιστα τὰ Καρτέλ καὶ τὰ Τράστ διὰ τῆς διατηρήσεως ὑψηλῶν τιμῶν μειώνουν τὴν καταναλώσιν. Ἐκτός δὲ τούτου διὰ τῆς συγκεντρώσεως τοῦ Κεφαλαίου ἐπιφέρουν, ὡς θὰ ἐξηγηθῇ κατωτέρω προεῖδον ἐξαθλίωσιν τῶν κάτω τάξεων. Διότι διὰ τοῦ ἐκτοπισμοῦ τῶν μικροτέρων ἐπιχειρήσεων καὶ τοῦ ἐμπορίου ἐπιχειρηματίας τῆς χθὲς μεταβάλλουν διὰ μιᾶς εἰς προλεταρίους, οἱ ὅποιοι ἐν εἶναι εἰς θέσιν ὥς τοιοῦτοι νὰ καταναλῶσιν ὅ,τι κατηνάλισκον ὡς κεφαλαιοκράται μέχρι τοῦδε. Δυσθέντος δ' ὅτι ἡ ἐνέργεια αὕτη τῶν Καρτέλ καὶ Τράστ πρὸς ἐξαγορὰν τῶν μικροτέρων ἐπιχειρήσεων καὶ ἐκτοπισμὸν τοῦ ἐμπορίου εἶναι δυναμικὴ καὶ ἡ τάσις πρὸς ὑποκατανάλωσιν εἶναι δυναμική, αἱ ἐνταῦθεν δὲ κρίσεις θὰ βαίνουν προοδευτικῶς.

Ἄλλ' ἐκτός τούτου εἰς τὴν ἐπέλευσιν τῶν κρίσεων συμβάλλουν καὶ ἄλλοι λόγοι ἀναγόμενοι εἰς τὴν γενικὴν περὶ κρίσεων θεωρίαν, ὡς λ.χ. ἡ προβληματικὴ τῆς περαιτέρω χρησιμοποίησεως τοῦ κεφαλαίου. Ὡς πρὸς τὴν γνώμην δὲ ὅτι αἱ κρίσεις ἐξέλιπον πρέπει νὰ τονισθῇ ὅπως ἰδιαιτέρως, ὅτι λόγῳ τῆς ἐξέλιξεως τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ καὶ τῆς ραγδαίως ἐπερχομένης συγκεντρώσεως τοῦ Κεφαλαίου, ἡ ὅποια ὑπερπηρᾷ τὰ ἐθνικὰ ὅρια τῶν Κρατῶν ἀυξάνονται αἱ δυνατότητες τῶν διεθνῶν κρίσεων καὶ ἂν ἀκόμη ἐλαττοῦνται τῶν ἐσωτερικῶν. Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ πρὸς τὴν Συγκέντρωσιν ἐξέλιξις τῆς Οἰκονομίας ἐν εἶναι φαινόμενον ἐνδοχωρι-

κόν, άλλ' άπορξ τήν διεθνή Οίκονομίαν. Άμεσος συνέπεια τούτου είναι ή ανάπτυξις τών έθνικοοικονομικών διαφορών τών λαών και τών κρατών, άποτέλεσμα τών οποίων είναι οι διαθ.εις πόλεμοι.

II Καθώς τών ενεργειών τών Κρατών και τών Τράστ επί τών έξω επιχειρήσεων άποτέλεσμα είναι ή συγκέντρωσις τοῦ Κεφαλαίου εις ταῦτα, οὕτως ἐκ τών σχέσεων τούτων πρὸς τοὺς ἐργάτας άπορρέει ή ἐξελθίσις τών τελευταίων. Αἱ ὀργανώσεις αὗται ἐπιφέρουν ἐξοικονόμησιν παραγωγικῶν ἐξόδων. ή ὁποία συνίσταται τόσον εις τήν χρησιμοποίησιν πρώτων ὀλῶν εις μικροτέρων κλίμακα, τὰς συνεπείας τῆς ὁποίας εἰδομεν, ὅσον και εις τήν ἀθρόον ἀπόλυσιν ὑπαλλήλων και ἐργατῶν. Τὰ μέισ, τὰ ὁποία δύνανται εἰ ἐργάται ν' ἀντιτάξουν κατὰ τών κεφαλαιοκρατῶν είναι ἀσήμαντα. Οὕτε ή κοινωνική πολιτική τοῦ Κράτους είναι τοιαύτη, ὥστε νά ἐπιφέρῃ πραγματικὴν ἀνακούφισιν εις τοὺς ἀπολυομένους. Άλλως τε ή Πολιτική τοῦ ἀστικοῦ Κράτους δέν δύναται νά είναι και διάφορος, διότι τοῦτο είναι τεταγμένον νά ἐξαπχαλίζῃ πρὸ παντός τήν κρατοσσαν οἰκονομικήν τάξιν. Καί ὁ θεσμός τών ἐργατικῶν συμβουλίων καθὼς ἐπέδειξεν ή ἔστω και μισρά πείρα δέν ἐξουμήσεν, οὕτε ἐπέφερε τὰ άποτέλεσματα, διὰ τὰ ὁποία καθιερώθη. Διότι οὕτε ή ἐκμετάλλευσις ἐπυροει οὕτε ή ἀπόλυσις τών ἐκάστοτε ὑπερπλήθμων ἐργατῶν ἀπερρύθη. Άποτέλει φανερόν οὕτως και ἑλλαψιν ἐπιστημονικῆς τετρατηρήσεως τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ή ἀντιλήψης, ὅτι δύναται νά λυθῇ τό κοινωνικόν πρόβλημα διὰ τοιούτων ἐπουσιῶδων και ὀλιγομεσιακῶν μέτρων, ἐφ' ὅσον ή ἀναστηλωθεῖσα ἀρχή τοῦ ἀτομικοῦ μεγίστου δυνατοῦ κέρδους παραμένει ή σπονδυλική στήλη τῆς σημερινῆς οἰκονομίας. Τέλος και αὕτη ή ἀλματωδῶς βαίνουσα ἀνάπτυξις τῆς τεχνικῆς και ή χρησιμοποίησις τελειοτέρων μέσων ἔχουν ὡς άποτέλεσμα τήν μείωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τών ἐργατῶν. Διότι τελειότερα τεχνικά μέσα είναι διὰ τὸν επιχειρηματίαν ἐκεῖνα, τὰ ὁποία τοῦ ἐπιφέρουν ἐλάττωσιν τών παραγωγικῶν ἐξόδων.

* *

Πάντα τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα ἀπεώρων εις τήν ἀπόδειξιν τῆς συγκεντρώσεως ὡς φαινομένου στικτοῦ. Άλλά ή κυρίως ἔννοια τῆς Συγκεντρώσεως είναι οὐχι ή στατική ἀλλά ή δυναμική. Ἐν τῇ δυναμικῇ ἔννοια τῆς Συγκεντρώσεως κείται ή μεγάλη αὐτῆς σημασία διὰ τό κοινωνικόν πρόβλημα. Ὡς Συγκέντρωσιν δέ ὑπὸ δυναμικήν ἔννοιαν ἔννοομεν οὐχι τήν ἐφ' ἧς ἐπελθοῦσαν συγκέντρωσιν ἐν σχέσει πρὸς τήν χρονικῶς προγενεστέραν κατάστασιν τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ, ἀλλά τήν διαρκῶς ἐπέρχουμένην και προοδευτικῶς βαίνουσαν συγκεντρωτικὴν τάσιν τοῦ κεφαλαίου, τήν ὑπερνίκησιν τῆς Συγκεντρώσεως διὰ Συγκεντρώσεως. Καλίσουνάκι ἙΑρχεῖον τόμ 7 (1927) τεῦχος Γ'.

Δύναται ὁ Κεφαλαιοκρατισμὸς νὰ γεννήσῃ τοιαύτην Συγκέντρωσιν ; Ἡ ἀπάντησις ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως οὐδόλως εἶναι δυσχερὴς ἐν ἀναχωρήσῃ κινεῖς ἐκ τῆς ἐπιχειρηθείσης ἀνωτέρω ψυχολογικῆς ἀναλύσεως τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ. Ὁ Κεφαλαιοκρατισμὸς εἶναι ἡ συνειδήσις τῆς ἀποκτήσεως τοῦ θύνατοῦ ἀτομικοῦ μεγίστου κέρδους, ἡ ἐποία συνειδήσις πραγματοποιεῖται διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἄλλων, διότι τὰ ἀγαθὰ δὲν παρέχει ἐν ἀφθονίᾳ ἡ Φύσις. Ἡ κεφαλαιοκρατικὴ συνειδήσις, ἡ στενότης τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις ἐργασίας ἀποτελοῦν τοὺς θεωρητικοὺς παράγοντας τῆς Συγκεντρώσεως. Ἡ ὑπαρξὶς τῆς Συγκεντρώσεως ταύτης ὡς διαρκεῖς καὶ δυναμικῆς τάσεως ἐξάγεται πλέον ὡς καθρόν λογικόν—θεωρητικόν συμπέρασμα ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῶν τριῶν τούτων παραγόντων. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει Κεφαλαιοκρατισμὸς ὑπὸ τὴν δοθεῖσαν ἐννοίαν δέον νὰ δεχθῶμεν λογικῶς ἀναγκάζει τὴν ὑπαρξὶν Συγκεντρώσεως. Τὸ κεφάλαιον θὰ συγκεντρωθῇ ὅλον ἐν εἰς χειρὸς ὀλιγωτέρων ἐκμεταλλευτῶν, ἐνῷ συγχρόνως θὰ πολλαπλασιάζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκμεταλλευομένων. Ὁ κεφαλαιοκράτης οὐδέποτε θὰ παύσῃ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἐκμετάλλευσιν ὅχι μόνον τῶν ἐργατῶν του ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων κεφαλαιοκρατῶν ὥστε νὰ ὑποτάξῃ εἰς ἐαυτὸν τοὺς πάντας. Τὸ μείζον κέρδος ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τούτην δὲν γνωρίζει κανὲν ἀπολύτως ὅριον. Τὸ μόνον ὅριον παρέχει ὁ βῆθμὸς τῆς ἐκμεταλλεύσεως, τὸν ὅποιον ἐπέτυχεν ὁ κεφαλαιοκράτης, διότι μόνον ἡ ἐκμετάλλευσις εἶναι ἐκείνη, ἡ ὅποια πραγματοποιεῖ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν ἰδεώδες, ἐρέσκει ἡ φύσις δὲν παρέχει ἐν ἀφθονίᾳ τὰ ἀγαθὰ.

Ἄλλ' ἂς ἴδωμεν ἐγγύτερον τὴν ἐννοίαν τῆς ἐκμεταλλεύσεως. Συνήθως ὡς ἐκμετάλλευσις νοεῖται ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ ἐργάτου ἀπὸ τὸν κεφαλαιοκράτην καὶ ἐν γένει τῆς ἐργατικῆς τάξεως παρὰ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς. Ἀλλὰ ἡ ἐννοία τῆς ἐκμεταλλεύσεως εἶναι εὐρυτέρᾳ ἐκτείνεται ἐπὶ πάντων τῶν οἰκονομικῶς δρώντων ἀτόμων (ὅχι μόνον ἐργατῶν) ἀπὸ τοὺς ὀλίγους κεφαλαιούχους, ὑπεράνω τῶν ὁποίων δὲν ὑφίσταται ἄλλος ἐκμεταλλευτής. Μεταξὺ τῶν πρώτων κεφαλαιοκρατῶν καὶ τῶν τελευταίων προλεταρίων ὑπάρχουν πολλοὶ διαβαθμίσεις καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ παραγωγοῦ πρώτων ὀλῶν μέχρι τοῦ τελευταίου καταναλωτοῦ. Ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ ταύτῃ τῶν διαβαθμίσεων ὁ ἐν τῇ ἀμέσως ἀνωτέρᾳ βαθμίδι εὐρισκόμενος ἐκμεταλλεύεται πάντας τοὺς ὑπ' αὐτόν, ἐνῷ συγχρόνως εἶναι ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ἀπὸ τὸν ἀμέσως ὑπεράνω τούτου ἱστάμενον κεφαλαιοκράτην καὶ οὗτος ἀπὸ τὸν ἀκόμη ὑπεράνω κ. ο. κ. Εἰς τὴν κλίμακα ταύτην τῆς ἐκμεταλλεύσεως οἱ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ βαθμίδι εὐρισκόμενοι ἐκμεταλλεύονται πάντα τὰ κοινωνικὰ στρώματα.

Ἡ ἐκμετάλλευσις, ὥς προσπάθεια πρὸς οἰκονομικὴν ὑποταγὴν μεγαλυτέρων ἀριθμοῦ ἐκ τῶν οἰκονομικῶς ὁρώντων ἀνθρώπων ἀναλύεται εἰς δύο τάξεις. Ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν ἔντονον ἐκμετάλλευσιν τῶν προλεταρίων καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν κεφαλαιοκρατῶν. Ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἀφθνεστέρων παρὰ τῶν ἰσχυροτέρων λαμβάνει χώραν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ στρατόπεδον τῶν κεφαλαιοκρατῶν. Ἡ ἀπολλοτριωσις τῶν ἀπαλλοτριωτῶν (Die Expropriation der Expropriateure), ὥς τὴν ἀποκαλεῖ ὁ Μάρξ, εἶναι ἀποτέλεσμα ἔμμεσον τῆς Συγκεντρώσεως, τὸ ὁποῖον βλέπομεν διαρκῶς πιστοποιούμενον. Ἡ σημερινὴ κοινωνία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ καπιταλιστὰς καὶ ἐργάτας καὶ ἡμιεργάτας καὶ ἡμικαπιταλιστὰς τείνει διαρκῶς καὶ ἐξελλίσσεται πρὸς Κοινωνίαν καπιταλιστῶν καὶ ἐργατῶν, ὅπου μέση κατὰστασις δὲν χωρεῖ. Ἀν φαντασθῶμεν ὁλόκληρον τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν ὡς μαγνητικὴν ράβδον, τῆς ὁποίας ὁ εἰς πόλος ἀποτελεῖ τὴν ἐργασίαν καὶ ὁ ἕτερος τὸ κεφάλαιον θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὰ ἐπ' αὐτῆς ἀγαθὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἔλκονται πρὸς τοὺς πόλους ἐνῶ τὸ κέντρον διαρκῶς ἀπογυμνοῦται. Ἐπ' αὐτῆς δὲ διασταυροῦνται δύο ἀντίθετα ρεύματα. Τὸ μὲν φέρει ἐπὶ τοῦ ἑνὸς πόλου τὸ δυνατόν μεῖζον τῶν ἐκμεταλλευσμένων καὶ τὸ δυνατόν ἔλασσον τῶν ἀγαθῶν, τὸ δὲ φέρει ἐπὶ τοῦ ἑτέρου πόλου τὸ δυνατόν σύνολον τῶν ἀγαθῶν καὶ τὸ δυνατόν ἔλασσον τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ τὸ κέντρον θ' ἀποτελεῖ χάος, τὸ ὁποῖον θὰ διαχωρίζει τὰς δύο τάξεις. Ἡ τάξις αὕτη πιστοποιεῖται καὶ ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ συνεχοῦς ἐκτοπισμοῦ τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τοῦ ἐμπορίου ὑπὸ τῶν Καρτέλ καὶ τῶν Τράστ καὶ τῶν ἄλλων συνειπειῶν, τὰς ὁποίας ἔχουν ταῦτα διὰ τὸν οἰκονομικὸν βίον (ὡς λ. γ. κρῖσεις κ.λ.π.).

Ἀλλὰ μισρῶς ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα ἂν ἡ συγκέντρωσις αὕτη ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν βιομηχανίαν ἢ εἰς πάσας τὰς μορφὰς τοῦ Κεφαλαίου καὶ εἰδικώτερον μόνον εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν ἢ εἰς πᾶσαν ἐποχὴν Κεφαλαιοκρατισμοῦ. Συνήθως ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς Συγκεντρώσεως, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν τῶν Καρτέλ καὶ τῶν Τράστ. Φρονῶ ὅμως ὅτι ἐδρiscόμεθα πρὸ πλάνης δεινῆς καὶ τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Ἱστορίας αὐτῆς καὶ τῆς Κοινωνιολογίας ἀκόμη, ἂν αὗται δέχωνται ὅτι ἡ Συγκέντρωσις εἶναι ἀποτέλεσμα μόνον τοῦ συγχρόνου Κεφαλαιοκρατισμοῦ, τῆς ἐποχῆς δηλαδὴ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς βιομηχανίας. Ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία ὡς συλλογικὴ δρᾶσις τῶν ἀνθρώπων πρὸς κάλυψιν ἀναγκῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἐξελλίξει διηλθε διὰ διαφόρων μορφῶν καὶ σταδίων. Ἀφ' ὅτου ἡ οἰκονομία εἰσῆλθεν εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀνταλλακτικῆς Οἰκονομίας, ἡ ὁποία παρέσχε τὴν χρονικὴν ἀφειρημένην τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ, οἰαδήποτε μορφῇ ταύτης παρουσιάζει συγ-

κέντρωσιν. 'Εν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως καὶ διαδόσεως τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν τὸ κεφάλαιον συνίστατο κυρίως εἰς τὸ ἔδαφος, ἐφ' ὅσον ἀλλοτρίου ἀντικείμενον κέρδους δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναζητηθῇ. Ὁ ἀγὼν περὶ τὸ ἔδαφος διεξήχθη κατ' ἀρχὰς μὲν παρὰ τῶν ἀτόμων, εἰτα δὲ μετὰ τὴν εἰς Κράτος ὀργάνωσιν τῆς Κοινωνίας παρὰ τῶν τάξεων. Ἡ Συγκέντρωσις τοῦ ἔδαφους συνετελέσθη κατ' ἀρχὰς μὲν διὰ τῆς αὐθαιρέτου καταλήψεως, ὕστερον δὲ διὰ τῆς βεθμισίας καὶ προϋούσης ἀγορᾶς, τὴν ὅποιαν καθίστα εὐχερὴ ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν δούλων καὶ δουλοπαροίκων. Ἐπομένως ἡ συγκέντρωσις τοῦ ἔδαφους, ὡς ἀποτελέσμα τῆς κεφαλαιοκρατικῆς συνειδήσεως, τοῦ περιορισμένου τοῦ ἔδαφους καὶ τῆς ἐκμετάλλευσως ἀποτελεῖ γεγονὸς παρατηρούμενον εἰς ὅλας τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας ἐκάστοτε ἐλάμβανε ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία, καὶ ὅπερ γεγονὸς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραδίδῃ ὁ κοινωνιολογικῶς ἐρευνῶν τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν. Ὅλοι οἱ ἀγῶνες τῶν τάξεων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ Ρώμῃ ἦσαν ἀποτελέσματα τῆς ὑπερβολικῆς Συγκεντρώσεως τοῦ ἔδαφους, αἱ δὲ νομοθετικαὶ μέριμναι τοῦ Λυκούργου, τοῦ Σόλωνα, τοῦ Σερβίου Τυλλίου σκοπὸν εἶχον τὴν κατὰ τρόπον ἀντισυγκεντρωτικὴν κατανομήν τῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ αὐτὴ συγκέντρωσις τοῦ ἔδαφους παρατηρουμένη καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον διειρηθῆναι ἐπὶ χρόνους μακροὺς καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς φεουδαρχίας μέχρις οὗ τοῦ ἔδαφος ἔπαυσε νὰ ἔχῃ διὰ τὸν κεφαλαιοκράτην τὴν σημασίαν, τὴν ὅποιαν εἶχε πρὶν. Ἡ διάδοσις καὶ ἐξάπλωσις τοῦ ἐμπορίου καὶ μάλιστα τοῦ διεθνoῦς ἐδημιούργησεν ἐκτὸς τῶν κτηματιῶν καὶ μίαν νέαν τάξιν κεφαλαιοκρατῶν τοῦς ἐμπόρους, οἱ ὅποιοι ἀπετέλεσαν κατὰ τὴν προδιεμηχανικὴν περίοδον τοὺς βιομηχάνους τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀνάπτυξις κυρίως τῶν τεχνικῶν μέσων ἤνοιξε διὰ τοὺς κεφαλαιοκράτας νέους ἐρίζοντας οἰκονομικὰς δράσεις, τὴν βιομηχανίαν. Ἡ βιομηχανία διεδέχθη τὸ ἐμπόριον καὶ τὸ ἔδαφος. Ὁ κεφαλαιοκράτης ἤρχισε νὰ παραγκωνίῃ καὶ νὰ περιφρονῇ τὸ ἔδαφος καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἐστράφη πρὸς τὴν βιομηχανίαν, ἡ ὅποια τοῦ ὑπόσχεται κέρδος ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τούτων, δίδει ἐξασφαλίζει τὴν ἐκμετάλλευσιν μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ ἐργατῶν καὶ καταναλωτῶν, ὁδῶς ἐξηγεῖται διὰ τὴν ἡ βιομηχανία ἀπετέλεσε τὸν οἰκονομικὸν κλάδον τῶν ἰσχυροτέρων κεφαλαιοκρατῶν. Καὶ τὸ μὲν ἐμπόριον καθὼς ἐξετέθη ἤδη, τείνει ὁλονέν νὰ ἐξαφανισθῇ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν μονοπωλιακῶν ὀργανώσεων, καὶ θὰ ἐξαφανισθῇ ἀσφαλῶς λόγῳ τῆς ἀλματωδῶς βαινούσης συγκεντρώσεως, συνεπὲς τῆς ὁποίας ὁ διαρκῶς αὐξανόμενος ἀριθμὸς τῶν ἐκμεταλλευσόμενων καταναλωτῶν προσεγγίζει τὸν ὁλονέν ἐλαττωμένον ἀριθμὸν τῶν κεφαλαιοκρατῶν παραγωγῶν. Τὸ δὲ ἔδαφος μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς φεουδαρχίας καὶ τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὰ στέμματα καὶ

τοὺς τίτλους τῆς οἰκογενείας, πρὸς τὰ ὅποια ἦτο συνδεσμένη ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία τοῦ ἐδάφους, δὲν παρουσιάζει διὰ τὸν σύγχρονον κεφαλαιοκράτην μέγα ἐνδιαφέρον. Ἐντεῦθεν ἡ συγκέντρωσις εἰς τὸ ἐδαφος ἀρχίζει νὰ ὑποχωρῇ, τρεπομένη μετὰ φορᾶς πρὸς τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐδαφος ἐκποιεῖται διὰ νὰ μεταβληθῇ εἰς κεφάλαιον κατάλληλον πρὸς τοποθέτησιν εἰς τὴν βιομηχανίαν, οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ ἐδάφους πολλαπλασιάζονται διαρκῶς. Ἐκτὸς τούτου ὁ σχηματισμὸς μεγάλων πόλεων διευκολύνει τὴν κατανομὴν τοῦ ἐδάφους, εἰδὼς τοῦτο χρησιμοποιεῖται μᾶλλον ὥς μέσον καταναλώσεως ἢ παραγωγῆς.

Τὸ γεγονός τῆς ὑποχωρήσεως τῆς Συγκεντρώσεως τοῦ ἐδάφους συνήθως παρεξηγείται καὶ ἐνῶ παραγνωρίζεται ἡ ἐπιστημονικὴ του ἐξήγησις καὶ σημάσια λαμβάνεται πρὸς ὑποστήριξιν ἢ ἀπόκρουσιν διαφόρων πολιτικῶν κατευθύνσεων. Ἐν πρώτοις ἀποτελεῖ πλάνην οἰκτρὰν καὶ μαρτυρεῖ πλήρη ἑλλειψιν ἐπιστημονικῆς παρατηρήσεως τῶν κοινωνικοοικονομικῶν φαινομένων τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ δὲν τείνει πρὸς τὴν Συγκέντρωσιν, ἀφ' οὗ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους παρατηρεῖται τὸ ἀντίθετον. Ἐάν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὑποστηρίζοντας τὴν τελευταίαν γνώμην, κατορθώσωμεν καὶ παρατηρήσωμεν ἀντικειμενικῶς καὶ ἀμερολήπτως, ἱστάμενοι ὑπεράνω πάσης ἰδεολογίας καὶ κοσμοθεωρίας ἀστοκρατικῆς ἢ σοσιαλιστικῆς, δὲν δυνάμεθα ὡς ἐπιστήμονες παρατηρηταὶ παρὰ νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ὕφεσιν τῆς Συγκεντρώσεως τοῦ ἐδάφους διὰ τῆς ἀλματωδῆς προεξέλιξης Συγκεντρώσεως τῆς βιομηχανίας. Τούτο ἔχει πρὸ παντὸς καθήκον καὶ ἀποστολὴν ἡ Ἐπιστήμη νὰ πιστοποιήσῃ καὶ νὰ ἐξάξῃ. Ἄν τοῦτο θὰ τὸ λάβουν οἱ μὲν ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς κοσμοθεωρίας των, ἂν τοῦτο διὰ τοὺς δὲ ἀποτελεῖ τὴν πέτραν τοῦ σκανδάλου καὶ τὴν διάψευσιν τῶν ὁνείρων καὶ τῶν πόνων των διὰ πάντα ταῦτα ἀξιοφορεῖ καθ' ὁλοκληρίαν ἡ Ἐπιστήμη, ἱσταμένη ὑπεράνω καὶ τῆς Ἠθικῆς καὶ τῆς Πολιτικῆς.

* *

Ἡ Συγκέντρωσις ὁμοῦ τοῦ Κεφαλαίου συνοδεύεται πάντοτε ἀναγκαστικῶς καὶ ἀπὸ τὴν ἐξαθλίωσιν τῶν κατὰ τάξεων. Ὅ,τι ἐλέγχθη περὶ Συγκεντρώσεως ὡς στατικῆς καὶ δυναμικῆς φαινομένου, τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ἐξαθλίωσιν, διότι δὲν δύναται νὰ νοηθῇ Συγκέντρωσις ἀνευ ἐξαθλίωσεως καὶ τάνάπαλιν. Ἡ αὐξησις τοῦ κέρδους, ἡ ὅποια ἐπιφέρει τὴν Συγκέντρωσιν, εἶναι συνδεσμένη καθὼς ἀνεπτύχθη ἤδη, μετὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν, ὅσῳ τὸ δυνατόν μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων. Ἡ ἔννοια τῆς ἐξαθλίωσεως ἔχει δύο ὅψεις: ἀφ' ἑνὸς τὴν καθ' αὐτὸ ἐξαθλίωσιν τῶν ἡδὴ ἐκμεταλλευομένων. δηλαδὴ χειροτέρευσιν τῆς νῦν οἰκονομικῆς καταστάσεως τούτων (λ.χ. ἐλάττωσις ἡμερομισθίων, αὐξησις τιμῶν, εἰδῶν

πρώτης ανάγκης) ἀφ' ἑτέρου διαρκή αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προλεταρίων, συνεπείᾳ τῆς ἐπερχομένης μειώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κεφαλαιοκρατῶν.

Καὶ ὑπὸ τὰς δύο ταύτας ἐπόψεις ὁ Κεφαλαιοκρατισμὸς προάγει τὴν ἐξαθλίωσιν.

Πρόχειρος τρόπος ἀσφαλοῦς ἐκμεταλλεύσεως εἶναι ἡ ἐλάττωσις τῶν ἡμερομισθίων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πάντοτε διὰ τοὺς Κεφαλαιοκράτας εὐκόλουν, διότι καὶ οἱ ἐργάται εἶναι ὀργανωμένοι καὶ τὸ Κράτος ἀσχεῖ κοινωνικὴν πολιτικὴν. Ἐν τούτοις ὅμως λόγῳ τῆς προοδευτικῶς ἐπερχομένης Συγκεντρώσεως καὶ τῆς ἐντεῦθεν δυναμικῆς ἐξαθλιώσεως καὶ αὐξήσεως τῶν ἐργατικῶν χειρῶν τὰ ἡμερομίσθια θὰ πύπτουν διαρκῶς εἰς τὸ μέλλον.

Μεγαλυτέραν ὅμως σημασίαν ἔχει ἡ προαγωγή τῆς ἐξαθλιώσεως ὑπὸ τὴν δευτέραν ἔννοιαν, δηλ. τῆς διαρκοῦς καὶ προοδευτικῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προλεταρίων. Οἱ λόγοι τῆς ἐξαθλιώσεως ταύτης εἶναι ἀκριβῶς αὗτοι οὗτοι οἱ λόγοι τῆς Συγκεντρώσεως, διότι ἀμφότεραι συνάπτονται στενῶτα. Ἡ ἐλάττωσις τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων, ἡ ὀφειλομένη τόσον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν τεχνικῶν μέσων, ὅσον καὶ τὴν συγκέντρωσιν πολλῶν ἐπιχειρήσεων εἰς ἓν Καρτέλ ἢ Τράστ, αἱ ἐπερχόμεναι περιοδικαὶ κρίσεις καὶ ἅπαντες οἱ ἄνω λόγοι εἶναι ἱκανοὶ ἀποτόμως καὶ δι' ἑμῶς νὰ ἐπιφέρουν μεγάλην ἐξαθλίωσιν καὶ πλῆθος κεφαλαιοκρατῶν νὰ μεταβάλλουν εὐθὺς εἰς προλεταρίους.

Ἡ προκύψουσα αὕτη ἐξαθλίωσις τῶν κάτω τάξεων, ὥς ἤμεσον ἐπακολούθημα τῆς Συγκεντρώσεως καὶ ἀναποσπάστως μετ' αὐτῆς συνδεδεμένη δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀνακοπῇ παρὰ τοῦ Κράτους, παρ' ἑλὼν τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν, τὴν ὅποιαν τοῦτο ἀσχεῖ. Διότι, καθὼς θὰ ἐξηγήσω κατωτέρω, ἡ Συγκέντρωσις διὰ τὴν κεφαλαιοκρατικὴν Κοινωνίαν ἀποτελεῖ νόμον ἱστορικὸν καὶ συνεπῶς ἔν δύνανται ν' ἀνακοπῇ παρὰ τοῦ ἀστικοῦ Κράτους. Ἀλλως τε τὸ Κράτος δὲν θέλει νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν ἐξαθλίωσιν, διότι τότε πρέπει νὰ ἀρῇ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀτομικοῦ μεγίστου κέρδους, ὅπότε ὅμως δὲν θὰ ἔκινε τι διάφορον τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους. Ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ τοῦ Κράτους δύναται νὰ καλυτερεύσῃ μόνον τοὺς ὅρους ἐργασίας. Καὶ πράγματι ηὐξήθησαν τὰ ἡμερομίσθια καὶ αἱ ὥραι ἐργασίας ἡλαττώθησαν. Ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ποσῶς ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἐξαθλίωσις ἀνεκόπη καὶ σήμερον δὲν ὑφίσταται τοιαύτη. Ἐν πρώτοις αὐξήσις τῶν ἡμερομισθίων ἀναλόγως τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν δὲν ὑπάρχει πράγματι ἢ ἂν ὑπάρχῃ θὰ εἶναι μικρά καὶ ἀναξίᾳ λόγου, λαμβανομένης μάλιστα ὑπ' ὅψει τῆς διαρκοῦς εὐρύσεως τοῦ κύκλου τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων. Μόνον ἡ ἐλάττωσις

των όρων έργασίας επέφερε πραγματικήν βελτίωσιν εις την θέσιν των έργατών. Καί πάλιν όμως αβτη δέν σημαίνει μόν οικονομικήν βελτίωσιν, άλλ' άφίνει εις τον έργάτην χρόνον άρκετόν προς διανοητικήν ανάπτυξιν, πράγμα τό όποτον έχει μεγάλην σημασίαν διά την μόρφωσιν ταξικής συνειδήσεως.

Έκείνο όμως, τό όποτον παίζει τον σπουδαιότερον ρόλον εις την εξαθλίωσιν των τάξεων δέν είναι αυτό καθ' έαυτό τό γεγονός της εξαθλίωσης και ό βαθμός ταύτης, άλλ' ή εκ ταύτης δημιουργουμένη ψυχολογία των εκμεταλλευομένων. Ό έργάτης της σήμεραν δέν είναι ό δουλος της αρχαιότητος ή ό άγρότης του μεσαίωνος, ό στερούμενος πάσης κοινωνικής συνειδήσεως και θεωρών την δουλείαν του ως τι τό φυσικόν, τό όποτον δέν δύναται νά μεταβληθή παρά των ανθρώπων. Η έργατική τάξις σήμεραν μετά την κήρυξιν σοσιαλιστικών ιδεών και της μαρξικής διδασκαλίας απέκτησε συνειδητότητα εις πάσας τάς ενεργείας της. Έκαστος έργάτης έχει ή άποκτά βαθμηδόν πλήρη συνείδησιν του ότι άνήκει εις μίαν τάξιν, ή όποια πιέζεται και εκμεταλλεύεται από μίαν άλλην, του ότι τά συμφέροντα του είναι έντελώς αντίθετα προς εκείνης, ότι τό σημερινόν Κράτος και ή Πολιτική και τό Δίκαιον είναι προϊόντα της κρατούσης τάξεως των κεφαλαιοκρατών, των όποίων και μόνά τά συμφέροντα έξυπηρετούν. Έκαστος έργάτης άνυψοται ούτως εις τον άγώνα των τάξεων και συνδέει μετά τούτου όλόκληρον ιδεολογίαν και την παράστασιν μιās άλλης Κοινωνίας, εις την όποιαν δέν θά ύπάρχουν καθ' όλοκληρίαν τάξεις. Όταν σκέπτεται ούτως ό έργάτης τότε αίσθάνεται και άντιλαμβάνεται την εξαθλίωσιν, εις την όποιαν εύρίσκεται υπό την σημερινήν κοινωνίαν και τότε φανατίζεται εις τον κατά του κεφαλαιού άγώνα, άδιαφορών και διά την όπωσδήποτε βελτίωσιν της οικονομικής του θέσεως.

* *

Καθώς άνέπτυξα προηγουμένως ή Συγκέντρωσις και ή Έξαθλίωσις είναι φαινόμενα, τά όποια πιστοποιεί ή κοινωνιολογική παρατήρησις της κοινωνικής Οικονομίας. Η Συγκέντρωσις και ή Έξαθλίωσις, ως στατικά φαινόμενα του συγχρόνου Κεφαλαιοκρατισμού δέν λαμβάνονται ούτε α priori, ούτε άποτελούν κατηγορίας της έννοίας του Κεφαλαιοκρατισμού, άλλ' άπορρέουν έξ αύτης της έμπειρίας, ή όποια μας τά πιστοποιεί. Η Συγκέντρωσις όμως και ή Έξαθλίωσις ως φαινόμενα δυναμικά, δηλαδή ως διαρκής και προϊούσα τάσις της κεφαλαιοκρατικής Οικονομίας νά βαδίζουν επί των δύο τούτων τροχιών έξάγεται ως λογικόν συμπέρασμα και λογική συνέπεια άπολύτου κύρους. άφ' ένός εκ της έν γένει φύσεως πάσης οικονομικής δράσεως, δηλαδή εκ της Σπάνιος των

ἀγαθὸν καὶ ἀπ' ἑτέρου ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ, ὑπὲρ τὴν ἀνωτέρω δοθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἔννοιαν τῆς τάσεως πρὸς ἀπέκτισιν τοῦ ἀτομικοῦ μεγίστου δυνατοῦ κέρδους. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει σπάνις ἀγαθὸν καὶ τοῦτο θὰ ὑπάρχῃ πάντοτε, εἴτε ἡ Φύσις ἔνδον παρέχει ἐν ἀφθονίᾳ τὰ ἀγαθὰ τῆς, καὶ κεφαλαιοκρατικῇ συνείησιν, καὶ αὕτη θὰ ὑπάρχῃ ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἡ σημερινὴ ἀστική Κοινωνία, ἡ Συγκέντρωσις τοῦ Κεφαλαίου καὶ ἡ ὡς συνέπεια ταύτης ἐμφανιζομένη προέθεσα ἐξαθλίωσις τῶν κάτω τάξεων ἀποτελοῦν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, ἡ ὁποία δὲν συνδέεται πρὸς ὠρισμένην θεωρίαν ἢ κοσμοθεωρίαν, ἢτικὴν διδασκαλίαν ἢ πολιτικὴν κατεύθυνσιν, ἀλλ' εἶναι ἀπόκρημα τῆς Ἐπιστήμης, ἡ ὁποία, ὡς ἐλέχθη. ἵσταται ὑπεράνω πάσης θεωρίας, πάσης Ἠθικῆς καὶ πάσης Πολιτικῆς. Ὡς τοιαύτη ἄρα ἡ Συγκέντρωσις καὶ ἡ Ἐξαθλίωσις δὲν δύνανται νὰ συνδέσθωσι μὲ τὸν Μαρξισμόν καὶ νὰ εὐσταθῇ ἢ νὰ καταπίπτῃ μετ' αὐτοῦ. Ὁ Μαρξισμός, καθὼς καὶ ἐν ἀρχῇ ἐτόνισα, θεωρεῖται ὡς ἡ διδασκαλία ἐκείνη, ἡ ὁποία παρέσχεον εἰς τὰς σοσιαλιστικὰς Ἰδέας καὶ θεωρίας βᾶσιν ἐπιστημονικὴν. Ἡ ἐπιστημονικότης δὲ τοῦ Μαρξισμοῦ συνίσταται εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν δύο τούτων νόμων, ὡς οὗτοι ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς Μαρξιστάς, τῶν Νόμων δηλ. τῆς Συγκέντρωσεως καὶ τῆς Ἐξαθλίωσεως, ὡς εἰδικῶν ἐφαρμογῶν τῆς Ὑλιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἱστορίας.

Σχετινῶς μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐπιστημονικότητος, τὴν ὁποίαν προσέφερον ὁ Μαρξισμός εἰς τὸν Σοσιαλισμόν ὑπὸ δύο ἐπὶ φεῖς δύνανται νὰ γίνῃ λόγος. Ἀπ' ἑνὸς μὲν οὖν ὁ Μαρξισμός ἀπέδειξεν ἐπιστημονικῶς τὴν ὀρθότητα τοῦ Σοσιαλισμοῦ, ὡς τοῦ μόνου ὀρθοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, τὸ ἐπὶ τοῦ ἐφείδουν οἱ ἄνθρωποι ν' ἀκολουθήσουν, ἀπ' ἑτέρου δὲ οὖν ὁ Μαρξισμός ἀπέδειξεν ἐπιστημονικῶς τὴν ἀναγκαιότητα, μεθ' ἧς, θὰ πραγματοποιηθῇ ὁ Σοσιαλισμός ὡς Ἰδέα. Ἀς ἴδωμεν κατὰ μέρος ὁ Μαρξισμός ἀπέδειξε τὸ ἓ. ἢ τὸ ἄλλο ἢ καὶ ἀμφότερα. Πάντως πρέπει νὰ τοινοῦθῃ, οὖν τὸ ζήτημα τῆς ἐπιστημονικῆς ὀρθότητος τοῦ Σοσιαλισμοῦ ὑπὸ τὴν πρώτην ἐποψὴν εἶναι τελείως ἕτερον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν δευτέραν. Δηλαδή τὸ ἂν ὁ Σοσιαλισμός εἶναι τὸ ἐπιστημονικῶς ὀρθὸν κοινωνικὸν σύστημα εἰ αἱ ζήτημα διάφορον ἀπὸ τὸ ἂν θὰ πραγματοποιηθῇ ἢ ὅχι. Καὶ ἂν ἀκόμη ἦτο δυνατόν ἢ ἀποδείξει τῆς ἐπιστημονικότητος τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ πάλιν ἢ πραγματοποιήσῃς τοῦ δὲν θὰ παρυσίαζε προβληματικὴν ὀλιγωτέραν, εἴτε παρ' ὅλην τὴν ὀρθότητα οἱ ἄνθρωποι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μὴ θέλουν τὸν Σοσιαλισμόν.

Ἀλλὰ ὁ Μαρξισμός εἶπε τὸ ἓν εἰσε τὸ ἄλλο ἀποδεικνύει.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον, τῆς ἀποδείξεως τ. ἔ. τῆς ἐπιστημονικῆς ὀρθότητος τοῦ Σοσιαλισμοῦ, τὸ πρᾶγμα εἶναι φανερόν. Διότι τὸσον ἡ εἰδικὴ

ἐφαρμογὴ τῆς ὀλιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς Ἱστορίας εἰς τὸν Νόμον τῆς Συγκεντρώσεως καὶ τῆς Ἐξελθιώσεως, ὅπου καὶ μόνον περιορίζεται ἡ ἐπιστημονικότης τοῦ Μαρξισμοῦ, ὅσον καὶ ἡ γενικὴ διδασκαλία τοῦ κοινωνικοῦ ὀλισμοῦ τοῦ Μάρξ καὶ ἂν ἀκόμη αὕτη ᾗτο ἀληθής, εἶναι πάντως τελείως ἀνεξάρτητοι πρὸς τὸ ἂν ὁ Σοσιαλισμὸς εἶναι καλὸς ἢ κακός. Ὁ Σοσιαλισμὸς εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε μία ἠθικὴ Ἰδέα καὶ θὰ ἀποτελῇ πάντοτε μίαν Ἰδεολογίαν, ἡ ὁποία θὰ προσελκύῃ τὰς Ἀξίας καὶ τοὺς Σκοποὺς τῶν ἀνθρώπων, ὡς τοιαύτη δὲ καίται ἔξω τοῦ πεδίου καὶ τοῦ Κράτους τῆς Ἐπιστήμης καὶ εὐδέποτε θὰ ἐνυβηθῇ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν Λογικὴν καὶ τὸν Ρατσιοναλισμόν. Διότι πᾶσαι αἱ Ἀξίαι εἶναι σχετικαί. (1) Ὁ Μαρξισμὸς δὲν ἀπέδειξε ποτε οὐδὲ Σοσιαλισμὸς εἶναι τὸ μόνον ὀρθὸν κοινωνικὸν Σύστημα, ἀλλῶς τε οὕτε ἡδύνατο νὰ τὸ ἀποδείξῃ, καθὼς οὐδεὶς ποτε ἀπέδειξε τὴν ὀρθότητά τοῦ σημερινοῦ συστήματος· καθόσον πάντα τὰ κοινωνικά συστήματα συνδέονται στενῶτα πρὸς αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῆς Ἠθικῆς καὶ ἀποτελοῦν τμήμα ταύτης, ὥστε περὶ ἐπιστημονικότητος τούτων νὰ μὴ δύναται νὰ γίνῃ ὁ ἐλάχιστος λόγος. Ὁ Σοσιαλισμὸς διὰ τὸν ἐπιστήμονα δὲν εἶναι οὕτε ὀρθὸς οὕτε μὴ ὀρθός. Εἶναι ὀρθὸς ἐφ' ὅσον τὸν ἀποδέχεται, τὸ ἀντιθέτον, ἐφ' ὅσον τὸν ἀπορροεῖ.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐμνησθῇ, ὅτι ὁ Μαρξισμὸς δὲν ἀφίει διὰ ἀπέδειξαι τὴν ἐπιστημονικότητα τοῦ Σοσιαλισμοῦ ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην. Ὁ Μαρξισμὸς θέλει νὰ κρατήσῃ μακρὰν τῆς ἠθικῆς ὀξίας τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον μειονέκτημα τοῦ Μαρξισμοῦ. Μόνον ὑπὸ τὴν δευτέραν ἐποψίν ἐκφυρίζεται ὁ Μαρξισμὸς εἰς παρέρχον ἔρεσμα ἐπιστημονικὸν εἰς τὸν Σοσιαλισμόν.

Ἀλλὰ ἐξ ἴσου πλάνη· ἀποτελεῖ ἡ ἀντιλήψις, ὅτι ἡ ἐπιστημονικότης αὕτη τοῦ Μαρξισμοῦ συνίσταται εἰς τὸ εἶναι ὁ Σοσιαλισμὸς θὰ ἐπικρατήσῃ ἐν πάσῃ περιπτώσει. Συνήθως ἐκφράζεται ἡ ἀντιλήψις — κυρίως δὲ ἀπὸ τοὺς Σοσιαλδημοκράτας — ὅτι ἀφοῦ ἡ περὶ Συγκεντρώσεως διδασκαλία ἀληθεύει ἐπιστημονικῶς ἡ ἐπικράτησις τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ ἡ πράγμα-τοποίησις τοῦ σοσιαλιστικοῦ ἰδεώδους εἶναι τί, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ θεωρητῇ ὡς γεγονός καὶ ὡς ἄμετος συνέπεια τῆς Συγκεντρώσεως καὶ τῆς ἀκολουθοῦσης ταύτης ἐξελθιώσεως καὶ θέλει ἐπέλθῃ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν εἶναι καλὸν ἢ κακόν, εὐκαίριον ἢ ἀδίκον, ἠθικόν ἢ ἀνῆθικον. Ἐπὶ δὲ

(1) Τὴν σχετικότητα τῶν Ἀξιῶν καὶ Σχετισμὸν ἐν τῇ Ἠθικῇ ἀνέπτυξε ἐν τῇ κοιτικῇ τῇ Ἠθικῇ ὡς Ἐπιστήμη. ἀπὸ τὸν Joh. Rehmke. Βλ. Ἀρχεῖον τῶν Κοινωνικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τόμ. 6 (1926) τευχ. Γ σ. 145—172.

πλέον τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο θέλει ἐπέλθῃ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν τὸ θέλουν οἱ ἄνθρωποι καὶ τὸ ἀποδέχονται ἢ ὅταν τὰ θέλουν καὶ τὸ ἀποκρούουν. Ἐν ἄλλαις λέξεσι καὶ γενικώτερον ὁ εἰκονομικὸς ντετερμινισμός, ὡς συνήθως ἀποκαλεῖται ὁ Μαρξισμός, στηρίζει ἐπιστημονικῶς τὸν Σοσιαλισμόν, ὡς σύστημα κοινωνικόν, τὸ ὅποιον ἀπαραιτήτως θέλει ἐπικρατῆσαι.

Ἡ διδασκαλία ὁμῶς τῆς Συγκεντρώσεως καὶ τῆς Ἐξαθλιώσεως εἰς τὸ ζήτημα τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ Σοσιαλισμοῦ οὐδόλως μᾶς προάγει. Ἡ Συγκέντρωσις καὶ ἡ Ἐξαθλίωσις ἀποτελοῦν πράγματι ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐκ τούτου καὶ τῆς θέσεως, τὴν ἐποίαν αὐταὶ κατέχουν εἰς τὸ σύστημα τοῦ Μαρξισμοῦ δὲν δύναται νὰ συναχθῇ τίποτ' ἄλλο παρὰ ὅτι ὑπάρχει ἡ δυνατότης τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ Σοσιαλισμοῦ ὡς Ἰδέας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει καμμίαν ἀπολύτως ἄξιαν καὶ σχέσιν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν στήριξιν τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Διότι δυνατότης πραγματοποίησεως τῆς σοσιαλιστικῆς Ἰδέας ὑπῆρχε καὶ πρὶν ἢ ὁ Μάρξ διατυπώσῃ τὸν Νόμον τῆς Συγκεντρώσεως καὶ τῆς Ἐξαθλιώσεως καὶ θὰ ὑπῆρχεν ἐξ Ἰσοῦ καὶ ἂν ὁ Μάρξ δὲν διατύπωνε καθόλου τοὺς νόμους τούτους. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ δυνατότης τῆς πραγματοποίησεως τοῦ σοσιαλιστικοῦ ἰδεώδους, τὴν ὅποιαν παρέχει ὁ Μαρξισμός δὲν ἄρκει, διότι εἶναι λίαν ἐνδεχόμενον νὰ μὴ λάβῃ χώραν ἡ δυνατότης αὕτη, ἀλλὰ ἢ νὰ μείνῃ ἡ κατάστασις ὥπως εἶναι ἢ νὰ λάβῃ ἄλλην κατεύθυνσιν.

Εἶναι πλάνη νὰ θεωρῇται ὅτι ὁ Μαρξισμός διὰ τῆς διατυπώσεως τοῦ νόμου τῆς Συγκεντρώσεως καὶ τῆς Ἐξαθλιώσεως παρέσχεν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς πραγματοποίησεως τι πλέον εἰς τὸν Σοσιαλισμόν, ἢ τοὺς ἀπὸ τῆς διαπίστωσιν ἐνὸς γεγονότος, τὸ ὅποιον παρέχει πολλὰς πιθανότητας, ὅχι ὁμῶς καὶ ἐπιστημονικὴν βεβαιότητα καὶ ἀκρίβειαν, ὅτι θὰ ἐπικρατήσῃ ὁ Σοσιαλισμός. Ἐπιστημονικὴ βεβαιότης καὶ ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ὁ Σοσιαλισμός θὰ ἐπικρατήσῃ προϋποθέτει τὴν ἐπιστημονικὴν ἀπόδειξιν δύο τινῶν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐπιστημονικότητος τῆς Συγκεντρώσεως καὶ Ἐξαθλιώσεως ὅχι πλέον ὡς φαινομένων στατικῶν ἢ δυναμικῶν ἀλλ' ὡς νόμων ἱστορικῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ἡ Συγκέντρωσις καὶ ἡ Ἐξαθλίωσις φθάσουν εἰς τὸ ὅστων σημείον τῆς ἐξελίξεώς των, δὲν θὰ θελήσουν τίποτ' ἄλλο εἰ μὴ τὸν Σοσιαλισμόν ἢ τοῦλάχιστον αἰτιώδη συνάφειαν μεταξὺ Συγκεντρώσεως καὶ Σοσιαλισμοῦ.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ζήτημα, δηλαδὴ ἂν ἡ Συγκέντρωσις καὶ ἡ Ἐξαθλίωσις ἀποτελοῦν νόμον ἱστορικόν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ ἀναγκαστοῦ, ὑπὸ τοῦ ὁποίου συνεδεύονται οἱ φυσικοὶ νόμοι καὶ μάλιστα τελευτῶμενον καὶ πραγματοποιούμενον ἀδιαφόρως πρὸς τὴν θέλησιν καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀνθρώπων ἢ ἀπάντησις ἐκφεύγει τελείως

της Ἐπιστήμης καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν κριτηρίων. Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη μᾶς διδάσκει καὶ ἡ ἐμπειρικὴ παρατήρησις μᾶς πιστοποιεῖ, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις τῆς κεφαλαιοκρατικῆς Κοινωνίας κινεῖται ἐπὶ τῆς τροχιάς τῆς Συγκεντρώσεως, ἡ ὁποία παρουσιάζεται οὕτως ὡς δυναμικὸν φαινόμενον. Πέραν τούτου οὐδὲν μᾶς λέγει ἡ ἐπιστημονικὴ παρατήρησις τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ. Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη δὲν ἔπαρχει νὰ μᾶς βεβαιώσῃ ἂν ἡ Συγκέντρωσις, ὡς τὴν ἀντελήφθημεν ἀνωτέρω θὰ ἐξελιχθῇ ἀναγκάως καὶ μοιραίως εἰς τὸ μέλλον διότι λογικῶς δὲν θὰ ἦτο λογικῶς νὰ γίνῃ ἄλλως. Ἄλλ' οὕτε καὶ ἡ Φιλοσοφία δύναται νὰ βεβαιώσῃ τοιοῦτό τι καὶ νὰ περιβάλλῃ ἐν δευτέρῳ μίαν εἰδικὴς Ἐπιστήμης ἀπορροῖαν ἐκ τῆς ἐμπειρίας, μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἱστορικοῦ νόμου, διότι καὶ ἡ Φιλοσοφία καὶ εἰδικώτερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας, τῆς ὁποίας ἀντικείμενον εἶναι ἡ ἀναζήτησις καὶ ἀνεύρεσις ἱστορικῶν νόμων, εἴτε χαρακτηρίζουν τὴν τάσιν ταύτην τῆς Συγκεντρώσεως ὡς νόμον ἱστορικὸν εἴτε μὴ, δὲν ἐργάζονται ὡς «Ἐπιστήμη» ἀλλ' ὡς «Μεταφυσικὴ». Διότι πρὸ παντὸς πρόέχει ἡ λύσις τοῦ προβλήματος ἂν κατ' ἀρχὴν ὑπάρχουν ἢ μὴ νόμοι ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ἡ ὁποία ὅμως λύσις ἐκφεύγει τελείως τῶν ὁρίων τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Τοῦ προβλήματος τούτου ἡ λύσις εἶναι συνδεδεμένη στενῶτατα μὲ τὴν λύσιν δύο βασικῶν προβλημάτων, τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἐν ἀνάγκῃ εἰς αὐτὴν τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν, τὴν Γνωσιολογίαν, τὸ δὲ εἰς τὴν καθαρὰν Μεταφυσικὴν. Ἡ αἰτιότης καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως ἀποτελοῦν τὰ δύο κεφαλαιώδη προβλήματα, μετὰ τῶν ὁποίων συνδέεται ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ νόμων ἐν τῇ Ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν προβλημάτων τούτων ἡ Ἐπιστήμη δὲν ἀπαντᾷ, ἀφίνουσα εἰς τὴν Μεταφυσικὴν νὰ δώσῃ τὴν προτίμησιν εἰς τὸν Ντετερμινισμόν ἢ τὸν Ἰντερτεμινισμόν. Ἡ ὑπαρξὶς νόμων ἱστορικῶν προϋποθέτει αἰτιότητα ὡς κατηγορίαν ἀπόλυτον εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Kant. Ἀντιθέτως ἡ ὑπαρξὶς ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως αἰρεῖ τὴν δυνατότητα τῆς ὑπάρξεως νόμων ἱστορικῶν. Ἄρα καὶ ἡ συγκέντρωσις δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι ἀποτελεῖ νόμον ἱστορικόν, διότι εἶναι δυνατόν οἱ ἄνθρωποι, ἐφ' ὅσον ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως δὲν ἀποκλείεται, νὰ πράττουν ἐντελῶς τὰ ἀντίθετα καὶ νὰ μεταβληθῇ οὕτως ἡ τάσις τῆς Συγκεντρώσεως εἰς τὴν ἀντίθετον αὐτῆς ἢ εἰς ἄλλην.

Ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον ζήτημα, τὸ ἂν δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι, εἴαν ἡ Συγκέντρωσις φθάσῃ εἰς τὸν ὑψιστον αὐτῆς βαθμόν, θὰ θελήσουν καὶ θὰ ἀποδεχθοῦν τὸν Σοσιαλισμόν ὡς τὴν μόνην λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος καὶ οὐχ ἄλλην τινά, καίται καὶ τοῦτο ἔξω τῆς Ἐπιστήμης καὶ πάσης ἐπιστημονικότητος ἀκριδῶς διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, τ. ἔ. διότι,

ἐφ' ὅσον ἡ ἀλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως δὲν ἀποκλείεται εἶναι δυνατόν καὶ ἑνδεχόμενοι οἱ ἄνθρωποι νὰ θελήσουν ἄλλο σύστημα κοινωνικόν καὶ ὄχι τὸν Σοσιαλισμόν.

Ἀλλὰ τέλος καὶ ἂν ἀκόμη ἡ Συγκέντρωσις καὶ ἡ ἐξαθλίωσις ἀπετέλουν νόμους ἱστορικοὺς καὶ πάλιν περὶ ἐπιστημονικότητος τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ Σοσιαλισμοῦ δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ γίνῃ λόγος. Δότι αἰτιώδης τις σχέσις εὔτε ὑπάρχει εὔτε δύναται τοῦλάχιστον ν' ἀποδειχθῇ μετὰ τῆς Συγκεντρώσεως καὶ τῆς ἐξαθλίωσεως, ὡς νόμων ἱστορικῶν καὶ τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Διότι ἡ Συγκέντρωσις καὶ ἡ ἐξαθλίωσις θὰ ἀπετέλουν νόμους ἱστορικοὺς καὶ συνεπῶς θὰ ἔκειντο ἔξω τοῦ Κράτους καὶ τῆς σφαίρας τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ Σοσιαλισμός, ὡς κοινωνικὸν Σύστημα, ὡς ἡθικὴ Ἰδέα εἶναι πάντοτε ἀναποσπάστως συνδεδεμένος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν, ἐκ τῆς ὁποίας πάντοτε ἀπορρεῖ καὶ τὴν ὁποῖαν πάντοτε προϋποθέτει.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν περὶ ἐπιστημονικότητος τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ Σοσιαλισμοῦ δὲν δύναται νὰ γίνῃ οὐδεὶς ἀπολύτως λόγος. Τὸ μόνον, τὸ ὅποion ἔχει σημασίαν οὐσιώδη εἶναι τὸ ὅτι ἡ Συγκέντρωσις τοῦ Κεφαλαίου δὲν παρίσταται μὲν ὡς νόμος ἱστορικὸς ἐπιβαλλόμενος καὶ παρὰ τὴν θέλησιν ἀκόμη τῶν ἀνθρώπων, ἀποτελεῖ ὅμως νόμον ἱστορικὸν ἐντὸς ὁρισμένου πλαισίου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀλήθεια λαμβάνεται a priori. Διὰ τὴν κεφαλαιοκρατικὴν Κοινωνίαν ἡ Συγκέντρωσις ἀποτελεῖ νόμον ἱστορικόν, ἀλλὰ μὲν δι' αὐτήν. Ἄν ἡ Κεφαλαιοκρατικὴ Κοινωνία ἐκλείψῃ, καὶ τοῦτο εἶναι ἐξ ἴσου δυνατόν, καὶ ἡ Συγκέντρωσις θὰ συνεκλείψῃ. Ἐπομένως ἡ ἐπιστημονικότης τῆς Συγκεντρώσεως δύναται νὰ διατυπωθῇ οὕτω:

• ἐφ' ὅσον ὑπάρχει Κεφαλαιοκρατικὴ Κοινωνία, ὑπὸ τὴν ὀδοῦσαν ἀνω-
 • τέρω ἔνοιαν εἰς τὸν κεφαλαιοκρατισμόν, ἡ Συγκέντρωσις τοῦ Κεφα-
 • λαίου ὡς συναινετικὸν φαινόμενον θὰ βαίνει διαρκῶς αὐξοῦσα καὶ προ-
 • οῦσα •

Ἀλλὰ ἐκ τούτων δὲν σημαίνει ὅτι ἡ Συγκέντρωσις καὶ κυρίως ἡ ἐξαθλίωσις δὲν ἔχουν σημασίαν διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Ἡ Ἐξαθλίωσις εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία τονώνει σπουδαίως τὴν πολιτικὴν κίνησιν τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄν δὲν κληθεῖται ἡ ἐξαθλίωσις εἰς τὸ σύστημα τοῦ Μαρξισμοῦ ὡς νόμος ἱστορικὸς, πάντως ἔχει πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν Πολιτικὴν τοῦ Μαρξισμοῦ, διότι πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ Μάρξ δὲν ἦτο μόνον ἓνας ἱστορικός Φιλόσοφος ἢ Κοινωνιολόγος, ὁ ὁποῖος προσεπλάησε νὰ ἐξηγήσῃ καθ' ἓνα ὁρισμένον τρόπον τὴν Ἱστορίαν καὶ νὰ ἐξαγάγῃ νόμους ἱστορικοὺς, καὶ ἓνας οικονομολόγος, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε ν' ἀναλύσῃ τὴν οικονομικὴν σύνθεσιν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς Κοινωνίας, ἀλλὰ ἦτο συγχρόνως

— καὶ κυρίως τοῦτο — Πολιτικός, βεβαίως ὄχι ἀρχηγὸς κόμματος, ἀλλὰ ἐπιστήμων καὶ φιλόσοφος Πολιτικός. Διὰ τοῦ κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου, εἰς τὸ ὁποῖον συγκεντρῶται ἡ Πολιτικὴ τοῦ Μαρξισμοῦ, παρασκευάζεται οὗτος δολόκληρον Ἐπανάστασιν, ζητεῖ νὰ κατακτήσῃ τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων, ἀπευθύνεται πρὸς τὴν θέλησιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ταύτην θέλει νὰ ποδηγετήσῃ. Ἀπευθύνεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς συνιστᾷ νὰ ὀργανωθοῦν διὰ νὰ θρασύουν μίαν ἡμέραν τὴν κεφαλὴν τοῦ τέρατος, τοῦ λέγεται Κεφαλαιοκρατία, καὶ μέ αὐτὴν τὰ θεσμὰ, εἰς τὰ ὁποῖα τοὺς κατεδίδκασεν. Ἡ Πολιτικὴ τοῦ Μαρξισμοῦ προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ μίαν ἀντικεφαλαιοκρατικὴν συνειδήσιν. Ἡ ἐξαθλίωσις ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους καὶ σπουδαιότερους παράγοντας τῆς γενέσεως μιᾶς ἀντικεφαλαιοκρατικῆς συνειδήσεως. Μάλιστα εἰς τὴν σημερινὴν Κοινωνίαν, ὅπου τὰ πάντα μετρῶνται διὰ τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος ἀπὸ δὲ τοῦ ἀντιθέτου ἄλλοτελεῖ τελείως καὶ ὁ στοιχειώδης Ἰδεαλισμός, ἡ ἐξαθλίωσις ἀποτελεῖ ἕν ἰσχυρὸν οἰκονομικὸν ἐλατήριο διὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐκδοσὶν ἡ Ἐξαθλίωσις ὡς οἰκονομικὸν ἐλατήριο τῆς Ἐπαναστάσεως ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴν τῆς θεωρητικῆς Ἀρχῆς τοῦ ἱστορικοῦ Ὑλισμοῦ.

Ἄλλ' ἐνταῦθα ὅπως ἀκριβῶς καίται μία ὑπερβολὴ ἱστορικοῦ Ὑλισμοῦ. Δὲν εἶναι μόνον οἱ οἰκονομικοὶ λόγοι, οἱ ὁποῖοι θὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν Κοινωνίαν. Ἡ Συγκέντρωσις καὶ ἡ Ἐξαθλίωσις θὰ ὑποβοηθήσουν καὶ θὰ παράσχουν ἕνα πρὸς πρὸς πρὸς καλλιέργειαν σοσιαλιστικῆς συνειδήσεως. Ἡ συμβολὴ τῶν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Σοσιαλισμοῦ δὲν δύναται νὰ εἶναι μετ' αὐτῆς ἀπὸ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἔχει ἐν γένει ὁ οἰκονομικὸς παράγων εἰς τὴν Ἱστορίαν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάλιστα ἡ συμβολὴ τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντος εἶναι ἰσως μικροτέρα ἐναντι τοῦ ἰδεολογικοῦ. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ Σοσιαλισμοῦ διὰ μιᾶς ἐπαναστάσεως προϋποθέτει μὲν ὁρμησὶν σοσιαλιστικῆς συνειδήσεως. Τὴν συνειδήσιν ταύτην δὲν μορφώνει οὔτε ἡ Συγκέντρωσις οὔτε ἡ Ἐξαθλίωσις, ἀλλὰ μόνον ἡ διδασκαλίς καὶ ἡ παιδαγωγικὴ. Ἡ Ἐξαθλίωσις δύναται μόνον νὰ τὴν ὑποβοηθήσῃ. Ἡ διδασκαλίς τοῦ Σοσιαλισμοῦ ἀπευθυνομένη εἰς τὰς τάξεις τὰς πιεζομένας ὑπὸ τοῦ μεγάλου κεφαλαίου καὶ κυρίως εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν δημιουργεῖ νέαν συνειδήσιν καὶ νέαν νοοτροπίαν. Ἡ ἐργατικὴ τάξις ὑπὸ τὴν σοσιαλιστικὴν διδασκαλίαν διεξάγουσα ἄγωνα κατὰ τῆς Ἀσσοκρατίας δὲν διεξάγει τοῦτον ἐξ ἀπολύτου πίσεως καὶ ἐξ ἀπολύτου ἀνάγκης. Ὅ,τι ἐγένετο εἰς ἄλλας ἐποχὰς πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ συγχρόνου Κεφαλαιοκρατισμοῦ ἐγένετο μόνον καὶ μόνον διότι τὸ ἐπέδωκεν ἀνάγκη ἀδυσώπητος. Σήμερον μετὰ τὴν διάδοσιν τῶν σοσιαλιστικῶν Ἰδεῶν δὲν συμβαίνει τὸ αὐτό. Ὁ ἀγὼν κατὰ

της κεφαλαιοκρατίας δὲν εἶναι ἰγὼν ἀνευ πολιτικῆς σημασίας καὶ κυρίως ἀνευ ἐκπολιτιστικῆς ἀποστολῆς. Ὁ κατὰ τοῦ κεφαλαίου ἀγὼν ἐμπνέεται ἀπὸ ἰδεώδη, τῶν ὁποίων ἡ παράστασις κάμει τοὺς ἀγωνιζομένους νὰ σκίρτουν ἐξ ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ ἐργατικὴ τάξις δὲν ἀγωνίζεται κατὰ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς. Ἀγωνίζεται κατὰ τῶν τάξεων γενικῶς. Δὲν θέλει νὰ κατιχύσῃ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς καὶ τεθῇ αὕτη εἰς τὴν θέσιν τῆς καὶ συνεχίσῃ ἐκείνης τὴν παράδοσιν. Θέλει νὰ καταργήσῃ τὰς τάξεις, νὰ διαλύσῃ τὸ Κράτος τῶν τάξεων, τὸ ὁποῖον ἐξασφαλίζει καὶ προάγει τὸν μεταξὺ τῶν ἀγῶνα, καὶ ὀργανώσῃ τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν κατὰ τρόπον κολλεκτιβιστικόν, ἐκριζώνουσα τὴν βῆσιν τοῦ σημερινοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος, τὴν ἀρχὴν τοῦ μεγίστου κέρδους καὶ ἀντικαθιστῶσα ταύτην διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος. Οὕτως ὁ κατὰ τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς Ἀστοκρατίας ἀγὼν ὑφθῆται εἰς συνειδητὸν ἀγῶνα, διὰ τοῦ ὁποίου δὲν ἐπιδιώκεται μόνον ἡ κατάργησις τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοοικονομικοῦ συστήματος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ δι' ἄλλου συστήματος τοῦ Σοσιαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὡς ἠθικὴ Ἰδέα καὶ πολιτικὴ Ἀρχὴ ἀποτελεῖ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἡ τάξις τῶν ἐκμεταλλευομένων διδάσκεται καὶ διαπαιδαγωγεῖται ἀπὸ τὴν Ἰδέαν τοῦ Σοσιαλισμοῦ, διαρκῶς δὲ ζυμοῦνται ἐν τῇ Πολιτικῇ μὲ τὴν δυνατότητα τῆς διὰ τῆς Ἐπανάστασεως πραγματοποιήσεώς της. Οὕτω μόνον ἀντιλαμβάνομενος ὁ Σοσιαλισμὸς καὶ ὡς Ἰδέα καὶ ὡς πολιτικὴ κατεύθυνσις ἐμψυχώνει τὸν ἀγῶνα τῶν ἐκμεταλλευομένων καὶ τῶν προλεταρίων κατὰ τῆς Κεφαλαιοκρατίας καὶ τῆς Ἀστοκρατίας καὶ δίδει εἰς αὐτὸν τὴν ἐνσυνειδητὸν κατεύθυνσιν πρὸς πραγματοποίησίν του. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ὁ Σοσιαλισμὸς ὡς τελικὸς Σκοπός, δηλαδὴ ὡς ἐν οἰκονομικόν καὶ κοινωνικόν σύστημα, τὸ ὁποῖον πρέπει καὶ πρόκειται ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ σημερινόν καὶ πέραν τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἐπιδιώκεται, εἶναι ἀνεπαρκὴς νὰ ἐνθουσιάσῃ καὶ συγκινήσῃ τοὺς ἀγωνιζομένους κατὰ τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ. Μετὰ τοῦ Σοσιαλισμοῦ πρέπει νὰ συνδέωνται πάντοτε ἄλλα Ἰδεώδη καὶ ἄλλαι Ἀξίαι κυρίως ἰδεαλιστικαὶ διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὁποίων ἐφεύρει οὗτος νὰ παρίσταται ὡς ἐν ἀπλοῦν μέσον καὶ οὐχὶ τελικὸς Σκοπός. Καὶ σήμερον οὕτω νοεῖται πράγματι ὁ Σοσιαλισμὸς παρὰ τῶν πλείστων σοσιαλιστῶν—δὲν πρόκειται βεβαίως διὰ τοὺς Ἑλληνας. Ἀποδείξιν τοῦτου τρανωτάτην ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι παρ' ὅλην τὴν εἰς εὐρυτάτην κλίμακα ἀσκουμένην κοινωνικὴν πολιτικὴν ὁ κατὰ τῆς κεφαλαιοκρατίας ἀγὼν ἐντείνεται διαρκῶς καὶ συνειδητῶς τείνει πρὸς τὸ σοσιαλιστικὸν Ἰδεῶδες. Ἄν ἡ σημερινὴ πολιτικὴ σοσιαλιστικὴ κίνησις ἦγετο μόνον ἀπὸ τὴν ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ καὶ ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς κατα-

θλιπτικῆς πίεσεως τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος καὶ πάλιν θὰ ἦτο ἀμφιβολον ἐὰν θὰ ὑπῆρχεν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐργατῶν ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ὁ φανατισμός ὁ συνοδεύων τοὺς σημερινοὺς ἀγῶνας τοῦ Προλεταριάτου. Τότε θὰ ὑπῆρχεν ἀντιδρῶναι κατὰ τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ θὰ ἤσκητο ἀγὼν καὶ αὐτῆς, τοῦ ὁποίου ὁ χαρακτὴρ θὰ ἦτο αἰτιοκρατικός καὶ ὄχι τελεολογικός. Σήμερον εἰς τὰ στήθη τῶν ἐργατῶν βράζει ἡ ἀγανάκτησις καὶ ἡ δυσφορία κατὰ τῆς πίεσεως τοῦ Κεφαλαίου, ἀλλὰ συγχρόνως εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀγωνιζομένων προλεταρίων ὑπάρχει καὶ ἡ παράστασις μιᾶς ἄλλης Κοινωνίας συνδεδεμένης μετ' ἡθικῆς ἀξίας ἄλλας, ἀνωτέρας τῆς κεφαλαιοκρατικῆς καὶ μετ' Πολιτισμὸν ἀνώτερον ταύτης. Ἡ παράστασις αὕτη ὡς Ἰδέα ἐμπνέει καὶ ἐνθουσιάζει τὸν ἀγωνιζόμενον καὶ τὸν μεταφέρει εἰς ἐπίπεδον πολὺ ὑψηλότερον, ὅπου ἀντιλαμβάνεται ἑαυτὸν συνδυαζόμενον μετ' ἑὴν ἀνωτέραν ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολήν.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς πολιτικῆς πλεωρᾶς τοῦ Μαρξισμοῦ καὶ ὁ διατεταμένος τονισμός τῆς σπουδαίας θέσεως, τὴν ὁποίαν κατέχει ἐν αὐτῇ ἡ Ἐπανάστασις μᾶ, προάγουν εἰς μίαν ἄλλην σκέψιν. Ὅτι δηλ. ἐκείνη ἡ πολιτικὴ κατεύθυνσις ἔχει μεθ' ἑαυτῆς τὸν Μαρξισμόν, ἡ ὁποία ἀσπάζεται καὶ ἐναγκαλιζεται τὴν Ἐξανάστασιν, διότι ἡ Πολιτικὴ τοῦ Μαρξισμοῦ περιορίζεται καὶ ἐξαντλεῖται εἰς αὐτήν. Ἡ ὀλιστικὴ ἀντίληψις τῆς Ἱστορίας καὶ ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος τῆς ἐξελέξεως ἀποτελοῦν τὴν Φιλοσοφίαν καὶ τὴν Κοινωνιολογίαν τοῦ Μαρξισμοῦ. Ἀλλὰ τόσον ἡ Φιλοσοφία ὅσον καὶ ἡ Κοινωνιολογία οὐδεμίαν ἔχουσιν σχέσιν μετ' τὴν Πολιτικὴν. Τὸ ἂν εἰς τὸ σύστημα τοῦ Μαρξισμοῦ ἡ Φιλοσοφία συγχροῦται καὶ εὐρίσκειται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν Πολιτικὴν εἶναι ζήτημα τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἐξετασθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Τοῦτο μόνον πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι ἐκ τῶν δύο πολιτικῶν κατευθύνσεων τοῦ Κομμουνισμοῦ καὶ τῆς Σοσιαλδημοκρατίας, αἱ ὁποῖαι ἀμφοτέραι δέχονται τὴν ἀποκλειστικὴν πατρότητα τοῦ Μαρξισμοῦ μόνον ἡ πρώτη, ὁ Κομμουνισμός ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν πολιτικὴν πλευρὰν τοῦ Μαρξισμοῦ. Ἡ Σοσιαλδημοκρατία ἀνταποκρίνεται περισσότερον πρὸς τὴν ἱστοριοφιλοσοφικὴν βάσιν τοῦ Μαρξισμοῦ, ἡ ὁποία ὅμως ἀστόχως μετενέχθη εἰς τὴν Πολιτικὴν, διότι ἀναμένει τὴν πραγματοποίησιν τοῦ Σοσιαλισμοῦ οὐχὶ ἐκ τῆς θελήσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐξελέξεως, ἢ ὁποία καθὼς ἐλέχθη ἤδη, δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ, ἐφ' ὅσον ἡ ὑπερῆς ἱστορικῶν νόμων δὲν εἶναι ἐπιστημονικῶς βεβαιωμένη. Ὁ ἀπεριόριστος οὗτος Ντετερμινισμός δὲν δύναται νὰ συμβιβασθῇ μετ' τὸν ἐπαναστατικὸν Μαρξισμόν. Ἐπομένως μόνον οἱ ἐπαναστάται κομμουνισταὶ εἶναι οἱ ἀληθεῖς μαρξισταί.

Δι' ότους αντιλαμβάνονται τόν Σοσιαλισμόν ως μέσον πραγματοποιήσεως 'Αξιών άλλων άνωτέρων από τās σημερινάς και Πολιτισμοσ άνωτέρου δι' εκείνους δέ, είναι δυνατόν παρά ή 'Επανάστασις ν' άποτελή τó άμέσως έφρρμοστέον μέσον. Σοσιαλισται όπό τήν έποψιν αútήν θά είναι εκείνοι, οι όποιοι δέν ικανοποιούνται από τήν σημερινήν Κοινωνίαν και τόν Πολιτισμόν της και άναζητούν μίαν άλλην Κοινωνίαν, εις τήν όποιαν θά άναπτυχθ ή άλλος Πολιτισμός άνώτερος. Δι' αútους τούς άποστρεφόμενους τās ύλιστικάς 'Αξίας της σημερινής Κοινωνίας και όνειροπολούντες τήν λητρείαν τών υεαλιστικών 'Αξιών ή 'Επανάστασις και ό Σοσιαλισμός άποτελεσθ τά μόνα μέσα πρós εκπλήρωσιν της 'Ίστολογίας ταύτης. Οι τύποι όυτοι τοσ ανθρώπου είναι οι δημιουργικοί τύποι, οι πλάσται τοσ Πολιτισμοσ και ως τοιόυτοι είναι και πρέπει νά είναι επαναστάται. Διότι ό Δημιουργός είναι πάντοτε 'Επαναστάτης. Διό νά δημιουργήσθ πρέπει νά επαναστατήσθ. Δημιουργία χωρίς προηγούμενην 'Επανάστασιν δέν σημαίνει άληθινήν δημιουργίαν. Διό τοσσο ό Κομμουνισμός, ως ή Πολιτική της 'Επανάστασεως, παρέχει τήν 'μοαλικήν ίσως εύκαρίαν διό τούς δημιουργικούς τύπους ν' άποτινάξουν και νά κατακρημίσουν τόν σημερινόν τειρον Πολιτισμόν τών ύλιστικών 'Αξιών και άνα' αútου δημιουργήσουν έτε Πολιτισμόν, ό όποιοι ξένος και άπληρογμένος από 'Αξίας ύλιστικάς θά περιλαλή πάλι ότι συνειδητός έπιθυμεί ό άνθρωπος νά έπιδόχθ και να συμβολίξθ τήν έπικράτησιν τοσ Καλού και τοσ 'Όραίου, ως τών όύς άνωτάτων υεαλιστικών 'Αξιών.

* *

Ό πρόεδρος κ. Καλιτσονάκις κηρύττει μετά δεκάλεπτον διακοπήν τήν έναρξιν της συζητήσεως, άνακεφαλιώνει συντόμως τά όπό τοσ κ. Ζήση λεχθέντα, τονίζει τήν ήθικήν 'Αξίαν τοσ Σοσιαλισμοσ πρós δέ και τās σημερινάς τάσεις πρós συμπλήρωσιν και πληρεστέραν έποικυδότησιν τών μαρξικών θεωριών.

Δ. Βεζανγίς. Διό δύο λόγους ή άνακοίνωσις τοσ κ. Ζήση όπρξεν ένδιαφέρουσα α) διότι μάς έδωκε μίαν έρμηνείαν τοσ Μάρξ, β) διότι ήθέλησε νά άποδείξθ ότι ό Μάρξ είχε δικαίον εις τās προβλέψεις του. 'Ας εξετάσωμεν τά συμπεράσματά του έπί τοσ πρώτου ζητήματος. Καταλήγει εις τó συμπέρασμα ότι ό Μάρξ ήτο έντεταρμινιστής στηριζόμενος εις τó έπιχείρημα ότι άνθρωπος θέλων και δεχόμενος τήν επανάστασιν δέν είναι δυνατόν νά ή ντεταρμινιστής. Τοσσο έμως είναι έσφαλμένον. Άλλοίμονον άν ό ντεταρμινιστής ήρνείτο τήν 'επράξιν» έν γένει τήν όποιαν άκριδώς ισχυρίζεται ότι δύναται τελείως νά εξιγίγθ. Ό Φιλοσοφικός Ντεταρμινισμός και 'Ιντεταρμινισμός δέν είναι πρόβλημα άνηκον εις τήν σφαίραν της ήθικής Φιλοσοφίας· άλλ' εις τήν σφαίρα

της θεωρητικής. Αι δύο θεωρίαι έρρίζουν διά την εξέγησιν και εϋχί δια την διαμέρφωσιν της πραγματικότητας. Ζήτημα αν ο Μάρξ ήτο ντετερμινιστής ή όχι γεννάται από την παραδοχήν τούτου ότι ή κρίσιμος βαδίζει επί καθωρισμένης τροχιάς : της οικονομικής. Καί εδώ δύναται τις νά είναι εϋγνώμων πρὸς τὸν κ. Ζήσιν διότι εἰς μίαν λεπτήν ἀνάλυσιν εἰδείξε ότι ή καθωρισμένη οικονομική εξέλιξις, δὲν εἶναι λογικῶς ἀναγκαστικῶς συνδεθεμένη με τὸν φιλοσοφικόν ντετερμινισμόν και ότι ἄρα ο φιλοσοφικός ντετερμινισμός εἶναι συμβιβαστός με μίαν πρόσδεσιν περί ὠρισμένης εξέλιξεως. Ἄλλο εἶναι τὸ ζήτημα διότι και αὐτή ή παραδοχή τοῦ κ. Ζήση εἶναι ζήτημα αν ο Μάρξ ήτο ἐπαναστάτης ή όχι. Ἐνῶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ότι τὸ ἐν ἔτει 1848 ἐν συνδυασμῷ με τὸν Engels συνταχθέν Κομμουνιστικὸν Μανιφέστον διακινεῖται ἀπὸ ἰσχυρὸν ἐπαναστατικὸν ἄνεμον ο πρόλογος εἰς τὴν κριτικὴν της Πολιτικῆς Οικονομίας συνταχθεὶς ἐνέτει 1857 και ή « εξέλιξις τοῦ Σοσιαλισμοῦ ἀπὸ της Οὐτοπίας εἰς Ἐπιστήμην » ἀργότερον και αὐτή γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Engels τηροὺν πολὺ ἀμφιβολον γλώσσαν ήτις εὐδὲ λέξιν ἀναφέρει περί ἐπαναστάσεως. Ἄλλωστε τὸ γεγονός ότι τὸ σοσιαλιστικὸν κόμμα τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει τὸ μὴ ἐπαναστατικὸν πρόγραμμα εὗρίσκετο μέχρι τοῦ 1832 ὑπὸ τὴν προσωπικὴν διεύθυνσιν τοῦ Engels δεικνύει ότι δὲν ἐπεκράτουν παρὰ τῷ γηραιῷ Μάρξ πλὴν αἱ καθαρὰ ἐπαναστατικαὶ ἀντιλήψεις. Τὰ μεσολαβήσαντα ἐννέα ἔτη περίπου μεταξὺ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου και τοῦ Προλόγου της Κριτικῆς της Πολιτικῆς Οικονομίας δεικνύουν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου ἐπὶ της ἐπαναστατικῆς του θεωλογίας.

Συμπεράσματ' μαζ' λοιπὸν ἐπὶ τοῦ ζητήματος αν ο Μάρξ ήτο ντετερμινιστής ή όχι εἶναι ότι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔν ἐν ἀπαιτοῦσιν τοῦ Μάρξ τὸ ζήτημα τοῦτο. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα αν ο Μάρξ ήτο ἐπαναστάτης ή όχι δὲν δύναται τις σφῶς νά διδῇ πείν ἐξ ὧν προέκυψε ὁ Μέγας Διδάσκαλος. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ότι δὲν ἀπέκλειε οὔτε τὴν ἐπαναστατικὴν οὔτε τὴν εἰρηρικὴν ἐπιβολὴν τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἐλθωμεν νῦν ἐπὶ τὸν δεύτερον τῶν σκοπῶν τοῦ κ. Ζήση ἐπὶ τὴν ἀπόδειξιν δηλ. της ἀληθείας τῶν προβλέψεων τοῦ Μάρξ. Ἐδῶ ο κ. Ζήσης ἀντὶ νά δεχθῇ ότι ὑπάρχει ὁ καθαρὸς καπιταλισμός (ἄρα και ὅλοι αὐτοῦ αἱ συνέπειαι) ἡ ἐπρεπε νά δεχθῇ ότι δὲν γνωρίζει τίποτε και νά ἐρευνήσῃ τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα κυρίως στατιστικῶς. Διότι τοιοῦτοτρόπως ἐξέχθη ὡς δεδομένον εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἐπὶ ὧν ὤφειλε νά ἀποδείξῃ. Καί πράγματι ή εξέτασις της πραγματικότητας μᾶς διδάσκει ότι ή εξέλιξις δηλ. ή συγκέντρωσις τοῦ κεφαλαίου και τὸ ἀποτέλεσμά της ή εξεθλίωσις ἐπῆλθε ἄλλοτερον ἀπὸ ότι τὸ ἐφαντάζετο ο Μάρξ.

α) Διότι υπάρχει έκτατική εξαθλίωσις (περιλαμβάνουσα δηλ. πολλοὺς) ἀντὶ τῆς έκτατικῆς (τῆς μεγάλης δηλ. εξαθλίωσεως ἐνὸς ἐκάστου). Καὶ τοῦτο διὰ τοῦ λόγου.

1) Διότι τὸ ἀστικὸν κράτος προέβη εἰς παραχωρήσεις πρὸς τὴν ἐργατικὴν τάξιν.

I) Λόγῳ ἰδίου συμφέροντος (Κοινωνικὴ Νομοθεσία Bismarck, Ἀγγλικὴ Κοινων. νομοθεσία), Σκοπός: διατήρησις ἐργατικῆς καὶ ἐθνικῆς δυνάμεως.

II) Λόγῳ ἐξαναγκασμοῦ παρὰ τῆς ἐργατικῆς τάξεως.

2) Διότι ἐν τινι μέτρῳ ἡ καθαρὰ οἰκονομικὴ ἀτομιστικὴ ψυχολογία ἦν ὀνομάζει ὁ κ. Ζήσης Καπιταλισμὸν ἀνemieχθῆ περὶ μὲ ἡθικά καὶ φιλανθρωπικά ἁμαρτήρια: (Μὴ λησμονώμεν τὰς νέας διδασκαλίας περὶ τοῦ ἐπιχειρηματίου ὡς ἐντολοδόχου τῆς Κοινωνίας καὶ ὅχι ὡς ἐκμεταλλευτοῦ).

Ὁ β) λόγος τῆς ἀποτυχίας τῆς θεωρίας τοῦ Μάρξ εἶναι ὅτι ἡ έκτατικὴ εξαθλίωσις δὲν βυθίζει κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ ἀποτελῇ κίνδυνον προσεχῆ δεδομένου ὅτι πολλοὶ ἐκμεταλλευσόμενοι δὲν ἀποκτοῦν τὴν συνείδησιν αὐτὴν.

Ποῖα ὅμως ἡ σημασία τῆς ἐσφαλμένης προβλέψεως αὐτῆς διὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος περὶ ἐξελίξεως πρὸς τὸν σοσιαλισμόν;

Ἡ έκτατικὴ εξαθλίωσις ὥπως ἀνωτέρω ἐξετέθη δὲν εἶναι ἐκείνη ἥτις κατὰ τὴν γνώμην μου θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν, εἰς τὸν σοσιαλισμόν δηλ. δι' ἐπαναστάσεως. Διότι ἐπανάστασις σημαίνει διακινδύνευσις, ὀλοκλήρως τῆς ζωῆς καὶ προϋποθέτει ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν τίποτε ἄλλο νὰ χάσουν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βάσανά των συμφώνως μὲ τὴν περίφημον φράσιν τοῦ Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου. Ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν ὑπάρχει τοιοῦτό τι τουλάχιστον εἰς τὰ πεπολιτισμένα κράτη τὸ συμπέρασμα τῆς ἀντικειμενικῆς Ἐπιστήμης περὶ πιθανοτήτων ἐκρήξεως ἐπαναστάσεως καὶ δι' αὐτῆς ἀλεύσεως τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ἀρνητικόν. Μόνον ψυχολογικὰ ρεύματα γεννώμενα ἀπὸ πολέμους ἢ φυσικὰ καταστροφὰς πράγματα δηλ. ἀρκετὰ τυχαία δύνανται νὰ φέρουν εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ψυχολογίαν. Καὶ εἰς αὐτὸ ἤθελα νὰ καναλήξω.

Α. Β. α. ρ. β. α. γ. ι. α. ν. ν. η. ς. Καίτοι ἀπαράσκειος καταλαμβάνει τὸ βῆμα ἔνθα πολεμῆσῃ τὰς σοσιαλιστικὰς κατευθύνσεις. Ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ ὁ κεφαλαιοῦχος δίκαιον εἶναι νὰ ἀμείδωνται ἀφοῦ ἐργάζονται. Ἀλλ' ὥστε δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ παραχωρήσουν τὸ προῖόν τό ἔμπολον οἱ ἴδιοι παρήγαγον εἰς τὰ ἐργαστάσιά των. Οἱ ἐργάται δὲν εἶναι τόσον δυστυχεῖς ὅσον κοινῶς νομίζεται, ἀπόδειξις ὅτι τὰ 2)3 τῶν γερμανικῶν πολιτικῶν θανατῶν ἐκαλύφθησαν ὑπὸ ἐργατικῶν καταθέσεων.

Ἀ γ γ. Τ σ ι τ σ ε κ λ η ς. Ἐφιστῇ τὴν προσοχὴν ἐπὶ ὠρισμένων

μέτρων ληφθέντων υπό της Καπιταλιστικής Κοινωνίας τὰ ὅποια ἀλλοιοῦν τὴν σχέσιν ἐργοδότη καὶ ἐργάτου ἀνοφεύοντα τὸν τελευταῖον. Ἐν τοιοῦτο μέτρον εἶναι ὁ διὰ τοῦ Συντάγματος ἐν Γερμανίᾳ κατοχυρωθεὶς θεσμός τῶν Συμβουλίων ἐπιχειρήσεων (Betriebsrätegesetz) ἅτινα ἀποτελοῦν ἑλεγχὸν τῶν ἐργατῶν ἐπὶ τῆς ἐπιχειρήσεως.

Νικολόπουλος. Δὲν νομίζει ὅτι εἰς τὸν Καπιταλισμὸν δύναται νὰ δοθῇ μία τόσον εὐρετὰ ἔννοια οἷον ἔδωκε αὐτῷ ὁ κ. Ζήσης διότι τότε γεννᾶται τὸ ζήτημα πῶς θὰ ὀνομασθοῦν τὰ προηγηθέντα αὐτοῦ Κοινωνικά Συστήματα.

Π. Ζήσης. Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Καλιτσουνάκη λαχθέντα παρατηρεῖ ὅτι εἰς τὸ Κομμουνιστικὸν Μανιφέστον γίνεται πρόβλεψις περὶ ἐλευσεως τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ «ἠθικῆς Ἀξίας» ὡς ὁ κ. Καλιτσουνάκης ὀπρεστήριξε. Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Βεζανῆ λαχθέντα παρατηρεῖ εἰς μὲν τὴν παρατήρησιν περὶ Ἰντετερμινισμοῦ καὶ Ντετερμινισμοῦ ὅτι δὲν ἔβλεπε αὐτὸ τὸ θέμα. Τὸ ἐπιχειρημα τοῦ ἰδίου ὅτι ὀπέπεσε εἰς κύκλον διότι ἔλαβε ὡς δεδομένον ἐκείνῳ τὸ ὅποσον ἤθελε νὰ ἀποδείξῃ δὲν εἶναι ὀρθὸν διότι ἀνήλθε εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἰδεῶν καὶ ἡρεύνησιν («heuristisch») εὐρετικῶς. Ἡ ἔρευνα αὐτῇ τὴν ἔφερε εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐφ' ὅσον ὑπάρχει καπιταλισμὸς (καπιταλιστικὴ συνειδησις) ἀναγκαστικῶς θὰ ὑπάρξουν τὰ ἐπακόλουθα τὰ ὅποια προεῖδε ὁ Μάρξ. Τέλος ἡ παρατήρησις τοῦ κ. Βεζανῆ ὅτι ἡ ἐκτατικὴ ἐξαθλίωσις δὲν δημιουργεῖ τὴν ἐπαναστατικὴν ψυχολογίαν παραβλέπει ὅτι ὑπάρχει ἡ «ψυχολογία τοῦ ἐξαθλιωμένου» ἀδιάφορον ἂν δὲν ὑπάρχει ἡ πραγματικὴ ἐξαθλίωσις, ψυχολογία ἣτις ἔχει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα.

Εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Βαρβιγιάννη ἀπαξιοὶ νὰ ἀπαντήσῃ διότι αὗται δὲν ἔχουν τὴν παραμικροτέραν ἐπιστημονικὴν σοβαρότητα. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἡ συζήτησις φθάνει τὸ ἐπίπεδον τοῦ καφενείου ἐνῶ καὶ ἡ Ἐταιρεία καὶ ἡ ἀνακρίνωσις τοῦ ἔχουν χαρακτῆρα καθαρῶς ἐπιστημονικόν. Τὸ ὅτι ἐργάται ἐκάλυψαν τὸ δάνειον σημαίνει ἀκριβῶς ὅτι οἱ καπιταλισταὶ ἐγνώριζαν καλυτέρας τοποθετήσεις.

Τέλος εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ κ. Τσιτσεκλή δὲν νομίζει ὅτι αὕτη δύναται νὰ παῖξῃ ρόλον εἰς τὴν ἔρευναν αὐτήν. Προσεσπῆθη νὰ τονίσῃ τὰς μεγάλας γραμμάς τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ κοινωνικὰ φαινόμενα τὰ ὅποια λόγῳ τῆς φύσεώς των δὲν δύνανται νὰ ἐπηρεάσουν τὴν ὅλην κατεύθυνσιν.

Ὁ κ. Βεζανῆς ζητεῖ τὸν λόγον ἄλλ' ὁ Πρόεδρος κ. Καλιτσουνάκης λόγῳ τοῦ προκαχωρηκότος τῆς ὥρας κηρύσσει τὴν λύσιν τῆς συνεδριάσεως.

Δημήτριος Βεζανῆς

Δυστυχώς δὲν ἠδυνήθητ' ὁ λόγος τοῦ προκεχωρηκότος τῆς ὥρας νὰ ἀνταπαντήσω εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ζήση λαχθέντα. Ἐπειδὴ ἴσως τὸ πρᾶγμα ἔχει καὶ γενικώτερον ἐνδιαφέρον ἀπαντῶ μὲ δύο λέξεις εἰς τὰ ἀνταπαιρηρήματα τοῦ κ. Ζήση. Εἰς τὸ α) ὅτι δὲν ἔβριξε τὸ ζήτημα Ντετερμινισμοῦ, Ἰντετερμινισμοῦ, τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον. Μία ἀπλή ἀνάγνωσις τῆς ἀνακοινώσεώς του ἀρκεῖ διὰ νὰ πείσῃ περὶ τοῦ ἐναντίου. Εἰς τὴν Ἰντετερμινιστικὴν ἐξήγησιν τῆς κοινωνικῆς ἐξελέξεως κεῖται ἄλλωστε καὶ τὸ πρωτότυπον ὡς ἐτόνισα καὶ ἀνωτέρω. Εἰς τὸ β) ὅτι ὁ κ. Ζήσης ἀνῆλθε εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἰδεῶν καὶ ἠρεύνῃσε «ἐυρετικῶς» ἀπαντῶ ὅτι κακῶς ἔπραξε. Ἐὰν ἀνῆλθε εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἰδεῶν τότε δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ τὴν πραγματικότητα, ὅπως καὶ ἐν τὴν συνέλαβε. Εἰς τὸ γ) ὅτι ἡ ψυχολογία τοῦ ἐκμεταλλευσομένου ἀντικαθιστᾷ τὴν πραγματικὴν ἐκμετάλλευσιν, τοῦτο δὲν νομίζω ὀρθόν, πρῶτον διότι ὡς εἶπον πολλοὶ πραγματικῶς ἐκμεταλλευσόμενοι δὲν ἔχουν τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἐκμεταλλευσομένου, δεύτερον διότι εἰς ἀδήποτε ψυχολογία ἐκμεταλλευσομένου δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ τὴν «ἀπόγνωσιν» ἣτις προέρχεται ἀπὸ στόμαχον κενόν καὶ ἀπὸ τὴν δυστυχίαν τῶν προλεταρίων τῆς ἐποχῆς τοῦ Μάρξ καὶ ἣτις μόνη δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν διακινδύνευσιν αὐτῆς τῆς ζωῆς.

Δημήτριος Βεζανῆς

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ 17 ΜΑΪΟΥ 1927

Προεδρία Κ. Τριανταφυλλοπούλου—Α. Σβαύλου

Θέμα: «Λενινισμός»

Ομιλήτης Γ. Μ. Κακομανώλης

Κύριε Πρόεδρε, Κυρίες και Κύριοι.

Ὁ ὅρος «Λενινισμός» δὲν εἶναι νέος. Ἦδη ἀπὸ τοῦ συνεδρίου τῶν Ρώσων Σοσιαλ-Δημοκρατῶν τοῦ Λονδίνου τοῦ ἔτους 1903, ὅτε ὡς γινώσκον ἐπὶ τὴν ῥήξιν μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ κόμματος εἰς Μπολσεβίκους ὑπὸ τῶν Λένιν καὶ εἰς Μενσεβίκους ὑπὸ τὸν Μάρτωφ, λόγῳ διαφωνίας ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν πολιτικὴν τακτικὴν τοῦ κόμματος, οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Λένιν ἐχρησιμοποιοῦν τὴν λέξιν «Λενινισμός» ἐκφράζοντας διὰ τοῦ ὅρου τούτου τὴν ἀντίθεσιν δέθεν τῆς τακτικῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Μαρξισμόν, ἀντίθεσις ἥτις ἀκολούθως ἀπὸ τῆς τακτικῆς ἐπεξετάθη ὡς γνωστὸν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν θεωρίαν.

Κυρίως ὅμως ὁ ὅρος «Λενινισμός» ὡς θεωρία καὶ πράξις, ἤρξατο νὰ ἀπασχολῇ σοβαρῶς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς μογάλης Ρωσικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀκτωβρίου 1917 καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Λένιν. Ἐρευνᾶται τ. ἐστὶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐὰν ὁ «Λενινισμός» εἶναι ἀπλῶς μία ἐφαρμογὴ τοῦ Μαρξισμοῦ εἰς τὰς Ρωσικὰς συνθήκας, ἢ ἐὰν τοῦναντίον ἀποτελεῖ οὗτος συμπλήρωσις τῆς Μαρξιστικῆς θεωρίας διὰ τῆς εἰσεγωγῆς εἰς αὐτὴν στοιχείων νέων, τὰ ὁποῖα ὁ παγκόσμιος πόλεμος καὶ ἡ πείρα τῶν Ρωσικῶν ἐπαναστάσεων κατέστησεν ἀναγκαστικὰ. Ὡστε ὁ «Λενινισμός» νὰ εἶναι σήμερον ὄχι μόνον ἐφαρμογὴ, ἀλλὰ καὶ συμπλήρωσις τοῦ «Μαρξισμοῦ». Ἐκ παραλλήλου ἐρευνᾶται, ἐὰν ὁ «Λενινισμός» ὡς θεωρία καὶ πράξις ἀποτελεῖ ὡς ὑποστηρίζει ὁ καθηγητὴς Karl Diehl εἰς τὰς ἐκδοθείσας παραδόσεις του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ueber Sozialismus, Kommunismus und Anarchismus» ἰδιαιτέρως ὅλως ρωσικὸν φαινόμενον, δυνάμενον νὰ γίνῃ καταληπτὸν μόνον μέσῳ τοῦ ρωσικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ρωσικοῦ χαρακτήρος, ἢ τοῦναντίον ἀποτελεῖ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν φαινόμενον, δυνάμενον ν' ἐκδηλωθῇ καὶ εἰς ἄλλας χώρας.

Ἡ ἔρευνα ζητήματος ὅπως τὸ παρὸν, ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ διαγράμμι κατ' ἀνάγκην μία ἀνακοίνωσις, δὲν εἶναι βέβαια καὶ τόσον εὐκολος. Θὰ προσπαθῶ ὅμως νὰ ἐκθέσω τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος γνώμας μου, μὲ τὴν πεποιθῆσιν ὅτι ἡ μέλλουσα νὰ ἐπακολουθήσῃ ἀπὸ τοὺς ἐταίρους συζήτησις, θὰ συμπληρώσῃ τὸ κενὸν τὸ ὁποῖον ἀναγκαστικὰ θέλει παρατηρηθῇ.

Τὰ κύρια σημεῖα ἐντὸς τῶν ὁποίων θέλω περιορίσει τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος, εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Ποία ἡ φιλοσοφικὴ καὶ πολιτικὴ θεωρία τοῦ «Λενινισμοῦ».

2) Ποίαι αἱ συνθήκαι ποῦ ἐπέτρεψαν τὴν ἐπικράτησιν αὐτοῦ εἰς τὴν Ρωσσίαν καὶ

3) Ποία ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ μετὰ τὴν κατάκτισιν τῆς ἀρχῆς.

• Πρὶν ἢ δμως εἰσέλθω εἰς τὴν ἔρευναν ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀνωτέρω ζητημάτων, θεωρῶ ὡς ἐπιβεβλημένον καθήκον, ν' ἀναφέρω ἐν συντόμῳ τὰ τῆς βιογραφίας τοῦ Μεγάλου Ἀρχηγοῦ τῆς Ρωσσοικῆς Ἐπαναστάσεως, ὡς καὶ χροσικὰ τινὰ διασήμεων συγγραφέων περὶ τῆς μεγάλῃς αὐτοῦ προσωπικότητος.

Βιογραφία Λένιν. Ὁ Βλαδήμηρος Πιτρὸς Οὐλιάνωφ-Λένιν ἐγεννήθη τὴν 23 Ἀπριλίου 1870 εἰς τὴν κωμόπολιν Σίμπερσκι παρὰ τὸν Βόλγα, κατήγετο δὲ ἀπὸ ἀγροτικὴν οἰκογένειαν. Ὁ πατήρας του Ἦλια — Νικολάεβιτς Οὐλιάνωφ ἦτο διευθυντὴς τῶν Λαϊκῶν σχολείων. Ἡ μητέρα του ἀπέθανε πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ἔτος 1913 εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅπου εὗρίσκετο ἐξόριστος. Τὸ ἔτος 1887 παρατώνει τὰς γυμνασιακάς του σπουδὰς εἰς τὸ Λύκειον τοῦ Σίμπερτσκι, ὅπου καὶ διακρίθη λαβὼν κατὰ τὰς ἐξετάσεις χρυσοῦν μετάλλιον. Ζητεῖ νὰ ἐγγραφῇ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πετρούπολεως, ἀλλὰ δὲν γίνεται δεκτός. Καὶ τοῦτο διότι ἡ Πρυτανεία τοῦ Πανεπιστημίου ἐποθεῖτο μήπως καὶ οὗτος ἀκολουθήσῃ τὰ ἴχνη τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου, ὅστις μετὰ τεσσάρων ἄλλων μελλῶν τοῦ τερροριστικοῦ Συλλόγου «Ναροδνα» ἐ Βόλγια» κατεδικάσθη εἰς τὸν δι' ἀγχόνῃς θάνατον λόγῳ ἀποπειρας κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Τσαρῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ 3ου. Σημειωτέον ὅτι μέλη τοῦ αὐτοῦ Συλλόγου ἐδολοφόνησαν τὴν 1ην Μαρτίου 1881 τὸν Ἀλέξανδρον Β' λόγῳ τῶν σκληροτήτων καὶ ὁμοτήτων αὐτοῦ πρὸς τοὺς χωρικοὺς. Τὸ θέρος τοῦ 1887 ἐγγράφεται εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Καζάν, ἀλλὰ καὶ τοῦτου ἀποβάλλεται λόγῳ συμμετοχῆς του εἰς τὰς φοιτητικὰς ταραχάς τοῦ ἔτους 1888 καὶ ἐξωρίζεται εἰς τὸ χωρίον Κοκουχίνο, τῆς ἐπαρχίας Καζάν. Ζητεῖ νὰ γίνῃ δεκτὸς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πετρούπολεως, ἀλλὰ καὶ πάλιν εὗρίσκεται πρὸ ἀρνήσεως. Ὅλες οἱ πόρτες τῶν Πανεπιστημίων τῆς Ρωσσίας τοῦ εἶναι κλειστῆς. Δὲν τὸν δέχονται οὔτε εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Καζάν μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τῆς ἀποβολῆς του. Ζητεῖ ἀδελφίαν νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ σπουδὰς εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ κυβέρνησις ἀρνεῖται νὰ τοῦ χορηγήσῃ ἀδελφίαν.

Τὸ θέρος τὸ 1889 ὁ Λένιν μεταβαίνει εἰς Σιμάραν. ἔπου καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὴν μελέτην τοῦ Κάρλ Μάρξ καὶ τοῦ Ἐνγκελς Ἡ ἐπίδοσις

του Λένιν εις την μελέτην των έργων του Μάρξ ήτο δύσκολος διά δύο λόγους. 1) Διότι εις την Ρωσσίαν λόγω άπαγορεύσεως της κυβερνήσεως δεν εκυκλοφόρουσαν τα έργα του Μάρξ και 2ον) διότι ή μυστική άστυνομία επέδραμε εκείνους οι όποιοι ήσχολούντο με ταιούτας μελέτας. Τέλος κατωρθώναι με πολλούς κόπους να του επιτραπή να δώση εξετάσεις επί πτυχίω εις την Νομικήν σχολήν του Πανεπιστημίου Πετρούπολεως, όπου και λαμβάνει δίπλωμα Προλύτου! Δεν εξασκεί όμως μετά την άπόκτησιν του πτυχίου το επάγγελμα του δικηγόρου διότι δεν αισθάνεται προς αυτό ουδεμίαν ιδιαιτέραν ευχαρίστησιν. Κατά την διαμονήν του εις Σαμάραν ο Λένιν συνιστά ένα δημόσιον από νέους ποτισμένους με την διδασκαλίαν του Μάρξ, εκδίδει δε και μίαν ηφημερίδα υπό τον τίτλον «Ο Άγγελικφόρος της Σαμάρας» διά της όποιας υπερασπίζει τα Μαρξιστικά δόγματα.

Τό 1893 ο Λένιν επιστρέφει εις Πετρούπολιν και τό 1894 γίνεται μέλος της προπαγανδιστικής ενώσεως υπό τον τίτλον «Κεντρικός όμιλος διά την καθοδήγησιν του έργατικού κινήματος». Συγκεντρώνει γύρω του όλα τα επαναστατικά στοιχεία και διεξάγει σφοδρόν άγώνα εναντίον των λεγομένων «Λαϊκών» οι όποιοι δεν ήθελαν να παραδεχθούν τον επαναστατικόν ταξικόν ρόλον του Προλεταριάτου. Κυκλοφορεί δε και την πρώτην του παράνομον διατριβήν υπό τον τίτλον «Τί είναι οι Λαϊκοί και πώς άγωνίζονται εναντίον των Σοσιαλδημοκρατών» ήτις διατριβή δεν έτυπώθη, αλλά εκυκλοφόρησε εις άντίτυπα πολυγραφημένα. Εις την διατριβήν αυτήν ο Λένιν αναπτύσσει την θεωρίαν του Μάρξ ως την μόνην που μπορεί να οδηγήση τον εργάτην εις τον αληθινόν δρόμον της απελευθερώσεως αυτού, αποδεικνύει ότι είναι άδύνατον να σταματήση κανείς την καπιταλιστικήν εξέλιξιν και ότι πρέπει τον καπιταλισμόν να μελετώμεν, διότι εις αυτόν θα εδρωμεν τους νόμους εκείνους και τα μέσα διά των όποιων θα γίνωμεν ικανοί να τον άντατρέψωμεν. Και τέλος γράφει, ότι τα όρατα λόγια των «λαϊκών» συγγραφέων δεν είναι τίποτε άλλο παρά μία άπάτη της μάζης.

Περί τα τέλη Άπριλίου 1895 άναχωρεί διά τό έξωτερικόν με τον σκοπόν όπως συναντηθώ μετά των εκεί εν έξορία διαμενοντων Γεωργίου Πλεχάνωφ, Παύλου Άξελροδ κλπ. οστινες από του 1883 είχαν ιδρύσει εις τό έξωτερικόν την πρώτην μαρξιστικήν επαναστατικήν ένωσιν της «Απελευθερώσεως της Έργασίας» έδημοσίευσαν δε και διαφόρους επαναστατικής προκηρύξεις της όποιας απέστειλλον χρυφίως εις Ρωσίαν. Έπί όλων τούτων των άρχηγών του επαναστατικού κινήματος της Ρωσίας, ο Λένιν παρήγαγε μίαν έξαιρετικήν έντύπωσιν. Ο Παύλος Άξελροδ έλεγε περί αυτού τα έξής:

«Έως τώρα δὲν εἶχομεν εὖρει εἰς τὴν Ρωσίαν ἕναν ἄνθρωπον ποῦ νὰ ἀνῶνει μαζὺ μὲ τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῆς θεωρίας τοῦ Μάρξ καὶ τὰς πρακτικὰς ἰδιότητας ἐνὸς ὀργανωτοῦ. Τώρα ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὑπάρχει. Εἶναι ὁ Βλαδὶμηρος Ἰλιτς Οὐλιάνωφ Λένιν, ὁ μέλλων ἀρχηγὸς τοῦ ἐργατικοῦ ἀγῶνος». Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους ἐπιστρέφει εἰς Πεκρούπολιν ὅπου καὶ ἔρῃει μαζὺ μὲ ἄλλους συντρόφους «τὴν Ἐνωσιν τοῦ ἀγῶνος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως». Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν Πεκρούπολιν καὶ τὰ ἄλλα βιομηχανικὰ κέντρα τῆς Ρωσίας ἀρχίζει μίαν ἀπεργιακὴν κίνησιν· λίγῃ ἀρτίσως τῶν βιομηχάνων νὰ ἀναγνωρίσουν εἰς τοὺς ἐργάτας διάφορα αἰτήματα. Αἱ κατὰ τόπους ὀργανώσεις τῆς «Ἐνώσεως τοῦ Ἀγῶνος» ἐργάζονται πρὸς ἀρύπνισιν τῆς ἐργατικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς πάλης. Ὁ Λένιν γράφει ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις πρὸς τοὺς ἐργάτας ποῦ διανέμονται εἰς Φέλλβωλλαν εἰς τὰ ἐργαστήρια. Ἡ μυστικὴ ἀστυνομία τίθεται ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς ὀργανώσεως καὶ τὴν νύκτα τῆς 9ης Δεκεμβρίου τὰ πλεῖστα μέλη αὐτῆς μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Λένιν συλλαμβάνονται καὶ φυλακίζονται. Εἰς τὴν φυλακὴν ὁ Λένιν ἀρχίζει νὰ γράφῃ τὸ βιβλίον του «Ἡ ἐξάπλωσις τοῦ Καπιταλισμοῦ ἐν Ρωσίᾳ» ἔπερ καὶ περατώνει τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1899. Τὸ βιβλίον αὐτὸ διὰ τοῦ Ρώσου Μαρξιστῆς ἦτο ἕνα ἀληθινὸν εὐαγγέλιον καὶ ἐδημιούργησε χιλιάδας συνειδητῶν ἐπαναστατῶν. Τὴν 29 Ἰανουαρίου 1897 ὁ Λένιν διελύχεται καὶ καταδικάζεται εἰς τριετὴ ἔξορίαν εἰς Σιδηράν. ἔκει περατώνει τὸ ἔργον του «Ἡ ἐξέλιξις τοῦ Καπιταλισμοῦ ἐν Ρωσίᾳ», γράφει δὲ καὶ μίαν μικρὴν διατριβὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Οἱ σκοποὶ τῶν Σοσιαλδημοκρατῶν τῆς Ρωσίας» ὅπου ὁ Λένιν ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἐξῆς ζήτημα:

— Πρέπει οἱ ἐργάται νὰ ἀναλάβουν μίαν πολιτικὴν πάλην, ἢ ἀπλῶς πρέπει νὰ περιορισθοῦν εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν οικονομικῶν των συμφερόντων, ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν ἡμερομισθίων των, τὴν ἐλάττωσιν τῶν ὥρων ἐργασίας, τὴν βελτίωσιν τῶν ὁρων τῆς ἐργασίας κλπ. Περιτεν νὰ εἰπω, ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Λένιν εἶναι ἡ πολιτικὴ μάχη κατὰ τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατ'αὐτὸν ὁ ἐργάτης δὲν ἔχει νὰ περιμένῃ τίποτε. Κατ' αὐτόν, ἐκεῖνος ποῦ ἔκαμε εἰς τὴν Δύσιν διὰ τῆς Γαλ' Ἐπαναστάσεως ἡ ἀστικὴ τάξις, τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ κάμῃ εἰς τὴν Ρωσίαν ἡ ἐργατικὴ καὶ ἀγροτικὴ τοιαύτη. Εἰς τὴν διατριβὴν αὐτὴν ὁ Λένιν ἐπιτίθεται καὶ κατὰ τῶν «Οἰκονομιστῶν» ποῦ ἐγρόνουν διὰ τὴν ἐργατικὴν τάξιν εἰς τὴν Ρωσίαν πρέπει νὰ φροντίζῃ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ τὴν οικονομικὴν βελτίωσιν τῆς θέσεώς της· ἀφήρονται τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Τσαρισμοῦ εἰς τὴν ἀστικὴν τάξιν.

Τὴν 21 Ἰανουαρίου 1900 ὁ Λένιν ἐπιστρέφει ἐκ τῆς ἐξορίας του εἰς τὴν Πετρούπολιν, ὅπου καὶ πάλιν συλλαμβάνεται καὶ φυλακίζεται διὰ τρεῖς ἐβδομάδας. Βλέπων ὅτι τοῦ ἤτο ἀδύνατος ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς εὐαθροῦναι δημιουργικῇ κίνησει, ἀναχωρεῖ τὴν 16 Ἰουλίου 1900 εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου καὶ καταγίνεται ἐλεύθερος πλέον ἀπὸ τὴν τσαρικήν δίωξιν εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ Μεγάλου Ἀγώνος. Εὐθὺς μὲ τὴν ἀφίξιν του εἰς τὸ ἐξωτερικόν ἐκδίδει τὴν ἐφημερίδα «Ἰσκρα Σπινθὴρ» τῆς ὁποίας τὸ πρῶτον φύλλον κυκλοφορεῖ εἰς τὸ Μόναχον τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1900. Ἡ «Ἰσκρα» ἔφερε τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν: «Ἀπὸ τῆς σπῆθα θὰ ὀγῇ ἡ φωτιά». Περὶ τὴν «Ἰσκρα» συγκεντρώνονται ὅλα τὰ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ μέλη τοῦ κόμματος τὰ ὅποια καὶ διεξάγουσιν ἀπὸ τῶν σιγῶν τῆς σφεδρὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν οἰκονομικῶν καὶ τοῦ τσαρικοῦ καθεστώτος.

Τὸ 1902--1903 μεγάλαι ἀπεργίαι κηρύσσονται εἰς Ρωσίαν καὶ ἐκ παραλλήλου στάσεις τῶν χωρικῶν καὶ ἀγροτῶν. Οὕτω ἐπιτυγχάνεται ἐκεῖνο ποῦ ἐπεδίωκε ὁ Λένιν, ἡ εἰσοδος τ. ἔ. τῆς ἐργατικῆς καὶ ἀγροτικῆς τάξεως εἰς τὴν πάλην. Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1902 ὁ Λένιν δημοσιεύει τὸ βιβλίον του «Τί πρέπει νὰ κάμωμεν;» ὅπου διατυπώνει μὲ σαφῆνειαν καὶ ἀπλότητα τὰ καθήκοντα τοῦ κόμματος καὶ τὸν ὁρόμον ποῦ πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ.

Ἡ Ἐκρηγξίς τοῦ ρωσσοιαπωνικοῦ πολέμου καὶ ἡ δημιουργηθέντα λόγῳ τῆς ἥττης ἐσωτερικά γεγονότα, ἀναγκάζουσιν τὸν Λένιν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ρωσίαν. Δὲν ἐγκαθίσταται ὅμως ἐντὸς τῆς Πετρούπολεως διὰ νὰ μὴ παρακολουθηθῇ ἀπὸ τὴν μυστικὴν ἀστυνομίαν, ἀλλὰ πλησίον τῶν Φιλανδικῶν συνόρων, εἰς τινὰ μικρὸν πόλιν, ἐπὶθεν μεταβαίνει συχνὰ εἰς Πετρούπολιν καὶ παρίσταται εἰς τὰς συσκέψεις τοῦ κόμματος. Ἐν Σένδριον τοῦ 1905 ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ὅτι ὁ Τσάρος σχεδιάζει νὰ δημιουργήσῃ μίαν Δοῦμαν, κηρύσσεται κατ' αὐτῆς καὶ προπαγανδίζει τὴν ἔνοπλον ἐξέγερσιν. Ἡ ἐξέγερσις αὕτη ἦν καὶ ἡ πρώτη ἀπόπειρα τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνος τῆς ἐργατικῆς τάξεως καταστέλλεται κατὰ τρόπον αἱματηρὸν καὶ ὁ Λένιν ἀναγκάζεται καὶ πάλιν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν ἵνα μὴ συλληφθῇ.

Τὸν Αὐγούστιον τοῦ 1907 ὁ Λένιν μαζὺ μὲ τὴν Ρόζα Λούξεμπουργκ καὶ ἄλλους εὐκλείδους συντρόφους λαμβάνει μέρος εἰς τὸ συνέδριον τῆς Β' Διεθνούς ἐν Στουτγάρδῃ, ὅπου ὡς γνωστὸν συναζητήθη τὸ ζήτημα τῆς θέσεως τῶν σοσιαλιστικῶν ἐν περιπτώσει πολέμου. Κατὰ τὸ συνέδριον αὐτὸ ὁ Λένιν μαζὺ μὲ τὴν Ρόζα Λούξεμπουργκ προτείνει τὰς περιφύμους θέσεις του.

«Ἐν περιπτώσει ἱμπεριαλιστικοῦ πολέμου ἀρχίζει ἡ σοσιαλιστικὴ

ἐπανάστασις». Ἡ ἐκρηκτικὴ τοῦ παγκοσμίου πολέμου καὶ δὴ ἡ χρεοκοπία τῶν σοσιαλιστῶν οἱ ὅποιοι ὄχι μόνο, δὲν ἠναντιώθησαν κατὰ τοῦ πολέμου ἀλλὰ καὶ ἐψήφισαν ὅπως ἐν Γερμανίᾳ ὅπερ τῶν πολεμικῶν πιστώσεων (ἐκτὸς τοῦ Κάρλ-Λύπνεχτ, τῆς Ρόζας Λούξεμπουργκ ὡς καὶ τῆς ἀντιδράσεως τοῦ Ζωρὲς ἐν Γαλλίᾳ) ἐνέπνευσαν εἰς τὸν Λένιν τὴν ἀνάγκη τῆς δημιουργίας μιᾶς νέας Διεθνoῦς τῆς Γ' τοιαύτης. Τὴν ἀνάγκη τὴν αὐτὴν διερμήνευσεν ὡς ἐξῆς ὁ Λένιν εἰς ἄρθρον τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Σοσιαλιστικὴ Διεθνὴς καὶ ὁ ρόλος της». Ἡ Β' Διεθνὴς ἐξ-πλήρωσε τὴν ἀποστολὴν της, ἐργασθεῖσα διὰ τὴν προκαταρκτικὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐργατικῆς μάχης κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς «Εἰρήνης» περίοδου τὴν ὅποian ἐχαρακτήριζε ἡ καπιταλιστικὴ δουλία καὶ ἡ καπιταλιστικὴ ἐξάπλωσις ἥτις ἐπαταχύνθη κατὰ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ 19ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20ου αἰῶνος. Ἡ Γ' Διεθνὴς θὰ ἔχῃ ὡς ἀποστολὴν νὰ ὀργανώσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ προλεταριάτου διὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἀστικῶν κυβερνήσεων καὶ κηρύξῃ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς ἀστικῆς τάξεως ὅλων τῶν χωρῶν πρὸς κατάκτισιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ὑπέρθεσιν τοῦ Σοσιαλισμοῦ.

Ἡ εἰδησις τῆς ἐκρηξεως τοῦ παγκοσμίου πολέμου εὑρίσκει τὸν Λένιν μαζὺ μὲ τὸν Ζινέβιφ εἰς ἓνα μικρὸν χωρίον τῆς Γαλλικῆς. Ἐπεὶ εἶχε καταφύγει ἀπὸ τοῦ 1911 εἰς εὐρίσκεται πλησίον τῆς Ρωσσίας καὶ διευθύνει τὸν ἀγῶνα. Ἀπ' ἐξῆς ὁ Λένιν λαμβάνει ἐνεργὸν μέρος καὶ εἰς τὴν σύνταξιν τῶν ἐφημερίδων «Σοσιαλδημοκράτης» «Πράβδα» «Ζβέντα» καὶ ἄλλας. Ἡ Ἀδστριακὴ κυβέρνησις συλλαμβάνει ἀμφοτέρους καὶ τοὺς φυλακίζει ὑποπευθεῖσα αὐτοὺς ὡς πράκτορας καὶ κατασκόπους τοῦ Τσάρου. Τέλος ἀποφυλακίζονται καὶ καταφεύγουν εἰς Ζυρίχην τῆς Ἑλβετίας. Ἡ Ἑλβετικὴ Κυβέρνησις τοὺς ἐπιτρέπει τὴν παραμονήν, ἀφ' οὗ ὑπεχρέωσε τὸν Λένιν νὰ ὑπογράψῃ δηλώσιν, ὅτι θὰ ζήσῃ εἰρηνικῶς χωρὶς νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὴν ἐργατικὴν ἢ ἐπαναστατικὴν κίνησιν. Λέγεται δὲ τὴν διαβεβαίωσιν αὐτὴν τοῦ Λένιν, ἡ ἑλβετικὴ κυβέρνησις κατέθεσεν ὡς ἱστορικὸν ἔγγραφον εἰς ἓνα Μουσεῖον της. Εἰς Ζυρίχην ὁ Λένιν ἔζη εἰς τὴν ἐργατικὴν συνοικίαν, κρατῶν ἓνα δωμάτιον πλησίον τῆς οἰκογενείας ἐνός ὑποδηματοποιοῦ.

Ἡ ἐκρηκτικὴ τῆς Ρωσικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Φεβρουαρίου 1917 παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ρωσίαν. Εὐρίσκει ὅμως μεγάλας δυσκολίας, διότι ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Μαλιούκωφ, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς καὶ Γαλλικῆς Κυβερνήσεως λαμβάνει ὅλα τὰ μέτρα νὰ μὴ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν Πετρούπολιν. Τέλος ἡ Γερμανικὴ κυβέρνησις, φρονέουσα εἰς ἡ παρουσία τοῦ Λένιν εἰς Πετρούπολιν θὰ συνέτεινε εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς καταστάσεως ἐπωφελοῦς

δι' αὐτήν, ἐπιτρέπει τὴν διὰ τοῦ ἐδάφους τῆς διόδοι τοῦ Λένιν παραλα-
μδάνουσα αὐτὸν μετατίνων συντρόφων τοῦ ἀπὸ τὰ ἐλβετικὰ σύνορα ἐντὸς
ἐσφραγισμένου βαγόνιου. Τὴν 3ην Ἀπριλίου 1917 ὁ Λένιν φθάνει εἰς
Πετρούπολιν καὶ τὴν ἐπομένην δημοσιεύει τὰς περιφήμους θέσεις του με-
τὸν τίτλον «πρέπει νὰ ἀπορρίψωμεν τὰ ρέκκη τῆς Σοσιαλδημοκρατίας
καὶ νὰ φερέσουμε τὰ πραγματικὰ ροῦχα τοῦ κομμουνισμοῦ!» Εἰς ἕνα δὲ
λόγον του πρὸς τοὺς ἐργάτας ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Τσαρίου, ρίπτει τὸ
σύνθημα τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ γεγονότα ὅμως τῆς 3
καὶ 4 Ἰουλίου κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ κυβέρνησις Κερένσκυ συνέλαβε τὸν Τρό-
σκυ, τὸν Καμένεφ καὶ ἄλλους πρὸς πρόληψιν τῆς ἀντεπαναστάσεως, ἀ-
ναγκάζουν τὸν Λένιν νὰ καταφύγῃ εἰς Φιλανδρίαν ὅπου καὶ ἐκρύπτετο
παρὰ τῶν χωρικῶν διότι ἡ κυβέρνησις εἶχε ἐπικηρύξει αὐτὸν ἀντὶ 2000
ρουβλίων. Ἀλλὰ καὶ μακρὰν τῆς Πετροπόλεως διευθύνει τὸν ἀγῶνα.
Τὸ σύνθημά του εἶναι. «Πρέπει νὰ καταλάβουμε τὸ ταχύτερον τὴν ἐξου-
σίαν διότι κατόπιν θὰ εἶναι πολὺ ἀργά!» Καὶ πράγματι τὴν 7ην Ὀκτω-
βρίου οἱ Ρῶσοι ἐργάται καὶ ἀγρόται καταλαμβάνουσιν τὴν ἀρχὴν καὶ ὁ
Βλαδὴμηρος Οὐλιάνωφ Λένιν ἀνακηρύσσεται πρέεδρος τοῦ συμβουλίου
τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Λαοῦ.

Αὐτὴ εἶναι ἐν συντόμῳ ἡ βιογραφία τοῦ Λένιν διὰ τὸν ὅποιον ὁ
Maxim Gorky εἰς τὸ βιβλίον τοῦ *Lenin et les paysans Russes* γράφει
ὅτι «ὁπῆρξε μεταξὺ ὄλων τῶν συγχρόνων μεγάλων ἀνδρῶν, ἡ πλέον ζω-
ηρὰ ἐνσάρκωσις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος».

Ὁ G. Sorel εἰς τὸ περίφημον βιβλίον του *Reflexions sur la Vio-
lance* ἀπαυτῶν εἰς τὰς ἐπικρίσεις ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἐκστηγόρουν αὐτὸν
ὅτι ὁ Λένιν ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὸ ἔργον του τοῦτο, γράφει μεταξὺ ἄλλων
καὶ τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ ρώσου ἐπαναστάτου. «Δὲν δικαιοῦμαι νὰ ὑποθέσω
ὅτι ὁ Λένιν ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὰ ἔργα μου, ἀλλ' ἐν τοῦτο συνέβη, τότε
θὰ ἐδικαιοῦμην νὰ ὑπερηφανεύωμαι ὅτι συνετέλεσα εἰς τὴν πνευματικὴν
διαμόρφωσιν ἑνὸς ἀνδρός ὁ ὅποιος μοῦ φαίνεται ὅτι ὁπῆρξε ἀπὸ τῆς ἐ-
ποχῆς τοῦ Καρόλου Μάρξ ὁ μεγαλειότερος καὶ διαπρεπέστερος θεωρητι-
κὸς τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ ὁ ἀρχηγὸς Κράτους, τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα
ἐνθυμίζεαι ἐκεῖνο τὸ τοῦ Μ. Πέτρου».

Καὶ πράγματι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρόλου Μάρξ εὐδεμία φυσιο-
γνωμία ἀνέφνη τόσον ἐπιβλητικῇ, τόσον δημιουργικῇ, τόσον σεβαστῇ
καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀξίμη τῶν φανατικωτέρων ἐχθρῶν τῆς, ὅσον ἡ τοῦ
Λένιν! Ὡς ἐπαναστάτης ὁπῆρξεν ἡ ἐκδήλωσις μιᾶς ταραχώδους ἐποχῆς
καὶ ὡς πολιτικὸς δημιουργός, ὁ ἀναμφισβήτητος ἀρχηγός τῆς μεγαλει-
τέρας ἐξ ὧν μέχρι σήμερον ἐπέζητεν ἡ ἀνθρωπότης κοινωνικῶν μετα-
βολῶν.

Εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν μνημονεύεται παράδειγμα προσωπικότητος ἣ ὅποια μετὰ θάνατον νὰ ἀφῆκε τόσον κενόν, ὅσον ἡ τοῦ Βλαδὶμίρρου Ἰλίτε Λένιν. Καὶ τοῦτο, διότι οὐδέποτε ἡ διδασκαλία καὶ ὁ διδάσκαλος, ἡ πράξις καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἡ κίνησις τῆς μάχης μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀρχηγοῦ ὑπῆρξεν τόσον στενὰ συνδεδεμένα ὅσον μετ' αὐτοῦ.

Τίποτε δὲν ὑπάρχει τίποτε δὲν κινεῖται· ἔξω ἀπὸ τὴν μεγάλην αὐτὴν προσωπικότητα. Ἡ ρωσικὴ ἐπανάστασις καὶ ἀναδημιουργία εἶναι ἀπολλευστικὸν αὐτοῦ ἔργον. Μόνον δι' αὐτοῦ ὑπῆρξεν δυνατὴ καὶ μόνον δι' αὐτοῦ εἶναι νοητὴ! Ὅπως δὲ μπορούμε νὰ χωρίσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἢ τοῦ Μ. Ναπολέοντος ἀπὸ τὴν ἰδίαν αὐτῶν προσωπικότητα. οὕτω καὶ Λενινισμὸς ἀνεῖ τοῦ Λένιν εἶναι ἀκατανόητος καὶ τοῦτο διότι οὗτος ὑπῆρξεν πρὸ παντός τὸ ἔργον ἑνὸς ὑπερανθρώπου, διότι δὲν μπορούμε νὰ χωρήσωμε τὴν πρᾶξιν ἀπὸ τὸ πρόσωπον!

Ἐάν ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ὑπῆρξεν ὁ καταλυτὴς τοῦ καθεστώτος τοῦ φεουδαρχισμοῦ καὶ τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ, ἡ Ρωσικὴ Ἐπανάστασις τοῦ Ὀκτωβρίου 1917 ὑπῆρξε τὸ μεγάλο ξύπνημα τοῦ ἐργαζομένου καὶ ἐκμεταλλευομένου ἀνθρώπου, διὰ τὴν πραγματικὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους τὰ παραγγέλματα τῆς Γαλλ. Ἐπαναστάσεως Ἐλευθερία, Ἰσότης, Ἀδελφότης, δὲν εἶναι παρὰ ἓνας ἀπλοῦς ἐμπαιγμός, οὕτω δὲν ὑπάρχει μιὰ θετικὴ οἰκονομικὴ ἀνεξαγωγή.

«Ὁ ὅρισμός τοῦ Λενινισμοῦ. — Ἐνῶ ὁ Μαρξισμός, εἶναι 1) ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς δράσεως τῆς Κοινωνίας, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων καὶ οἰκονομικῶν «κατηγοριῶν», 2) ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τῆς γενικῆς κατευθύνσεως τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, τῶν ἱστορικῶν φαινομένων (ἱστορικὸς ὁλισμός), ὁ Λενινισμός εἶναι, ἡ πολιτικὴ τακτικὴ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Μαρξισμοῦ. Ὁ Λενινισμός κατὰ τὸν Στάλιν εἶναι: ὁ Μαρξισμός τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ προλεταριάτου γενικῶς καὶ εἰδικῶς ἡ θεωρία καὶ ἡ τακτικὴ τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου.

Ὁ Ζινβιεφ διδίδει τὸν ἑξῆς ὅρισμόν:

«Λενινισμός εἶναι ὁ Μαρξισμός τῆς ἐποχῆς τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ (ἡ γλ. τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ) τῶν ἱμπεριαλιστικῶν πολέμων, τῶν κινημάτων τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ προλεταριάτου. Εἶναι τ. ἐστὶν ἡ πραγματοποίησις καὶ ἐξάπλωσις τοῦ μαρξισμοῦ ὑπὸ τὰς συνθήκας μιᾶς νέας ἐποχῆς.

Ἄλλοι χαρακτηρίζουν τὸν Λενινισμὸν ὡς τὸ ἐν Ρωσσίᾳ ἐφαρμοσθὲν κυβερνητικὸν καὶ κοινωνικὸν σύστημα μερίδος τῶν ῥώσων σοσιαλιστῶν (Ζόμπσκι) καὶ ἄλλοι τέλος ὡς τὴν ἀναδίωξιν τῶν ἐπαναστατικῶν στοι-

χείων τοῦ Μαρξισμού τοῦ 1850, ὁ ὁποῖος κατὰ ἐκόμενα ἔτη, ἰδίως λόγῳ τῆς δράσεως τῆς Β' Διεθνoῦς ἔγινε μετριοπαθῆς ἀπολέσας τὸν ἐπαναστατικὸν χαρακτήρα του.

Εἰς ἀγόρευσίν του κατὰ τὸ Β' Συνέδριον τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνoῦς τῆς 26ης Ἰουλίου 1921) ἔλεγε μεταξὺ ἄλλων ὁ Λενιν καὶ τὰ ἑξῆς σχετικῶς μὲ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Κομμουνισμοῦ. «Διὰ τὴν λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων ἰδιαιτέραν ὁλως σημασίαν ἔχει διὰ τὸ προλεταριάτον, ὅχι ἡ ἐνασχόλησις εἰς ἀφηρημένας θεωρίας ἀλλὰ ἡ συγκεκριμένη πραγματικότης!» Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς εἶναι καὶ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ Λενινισμοῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν νικητρινισμόν, τὰς ἀφηρημένas τ. ἔστιν θεωρίας τῶν σοσιαλδημοκρατῶν. Ἡ ἐξέτασις δηλ. τῶν μεγάλων προβλημάτων ἐκ παραλλήλου πάντοτε πρὸς τὴν διεθνή οἰκονομίαν καὶ τὴν διεθνή πολιτικὴν. Ὁ Λενινισμὸς καίτοι ἀποτελεῖ τὸν ὀρθόδοξον Μαρξισμόν ὡς πολὺ ὀρθῶς ὑπεστήριξεν ὡς προηγουμένην ἀνακοίνωσιν ὁ φίλος κ. Ζήσης, ἐντούτοις δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος τῶν ἰδιοτήτων ἐκείνων ποῦ ἀποτελοῦν ἰδιαίτερα ὁλως χαρακτηριστικὰ τοῦ Ρωσικοῦ Λαοῦ. Καὶ τοῦτο διότι κάθε πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κίνησις, λαμβάνει ὡς πολὺ ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Sombart εἰς τὸ βιβλίον του «Sozialismus u. Soz. Bewegung» τὸν χρωστῆρα τὸν λαϊκόν. Ὁ Karl Diehl ἀναφέρει ἐπίσης, ὅτι ἡ μπολσεβίκικὴ ἐκκλήσις εἶναι μία νέα ἀπόδειξις τοῦ κατ' ἐπανάληψιν τονισθέντος ἰσχυρισμοῦ, ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ κίνησις εἰς τὰς πεπολιτισμένas χώρας δὲν ἔχει τὸν αὐτὸν μορφόμορφον χαρακτήρα, ἀλλὰ ἰδιαιτέρας ἐθνικὰς εἰς ἐκάστην αὐτῶν ιδιότητας. Τονίζει δὲ ὅτι διὰ τὰ μπόρεσωμεν καλύτερα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ περιεχόμενον καὶ τὰ αἵτια τῆς διαδόσεως τοῦ κομμουνισμοῦ στὴν Ρωσίαν δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ μελετήσωμεν τὰ ἔργα ῥώσων συγγραφέων καὶ ἰδίως τὸν Τολστόϊ, τὸν Γκόγκολ καὶ τὸν Δοστογιέφσκη. Καὶ εἰς ἀπόδειξιν τούτου μνημονεύει τὴν παρὰ τῶν ῥώσων μπολσεβίκων διακηρυττομένην ἰδέαν ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ κόσμου θέλει ἐπέλθει μόνον, διὰ τῆς Ρωσίας, ἰδέα ἣτις εἶναι κατὰ τὴν Diehl καθαρὸν ρωσσικὸν ἐθνικὸν προῖόν. Ἡ πίστις δὲ αὕτη τῶν ῥώσων μπολσεβίκων εἰς ἑαυτοὺς προέρχεται κατὰ τὸν Diehl ἀπὸ αὐτὴν τὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν τὴν ὅποιαν ἔχει ὁ Ρωσσικὸς Λαὸς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν του, διὰ τὴν ὅποιαν πιστεύει ὅτι εἶναι ἡ μόνη ὀρθῶς πιστεύουσα τοιαύτη. [Διὰ τὰς πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς μεταβολὰς ἐλλείπει παρὰ τοῖς ῥώσοις μπολσεβίκοις ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν διαμέσεων σταθμῶν. Εἰς αὐτοὺς ἐν καὶ μόνον ὑπάρχει. Ἡ πίστις εἰς τὸ σύστημα, τὸ ὅποιον πρέπει μὲ ἀφοσίωσιν καὶ ἀγάπην νὰ φέρουν εἰς πέρας διὰ τὰ φθάσουν τὸ ταχύτερον εἰς τὸν τελικὸν σκοπόν.] Καὶ ἡ τρορριστικὴ ἐπίσης τακτικὴ τῶν

μπολεσιολογικῶν βασίζεται εἰς τὰς ἰδιαιτέρας ρωσικὰς σχέσεις. Τοῦτο δὲ διότι δὲν ὑπῆρξε εἰς τὴν Ρωσίαν ὅπως εἰς τὴν Δύσιν ἡ καλῶς ὀργανωμένη καὶ παιθαργουσα ἐργατικὴ κίνησις. Διὰ τὸν λόγον, δὲ ἀκριβῶς αὐτὸν ἐπιστεύετο εἰς τὴν Ρωσίαν ὅτι κατάληψις τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν ἐργατικὴν τάξιν θὰ ἦτο δυνατὴ μόνον δι' ἐπαναστάσεως. Ὁ Max Weber πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι ἡ κυρία αἰτία τῆς διαστάσεως μεταξὺ ρώσων Σοσιαλδημοκρατικῶν καὶ τῆς ὁμάδος τοῦ Λένιν ἦτο ἡ τακτικὴ τῆς ἐπαναστάσεως, τῆς τρομοκρατίας! Ἡ τρομοκρατικὴ αὕτη τακτικὴ ἐμφανίζεται εἰς τὰς ἐπικλήσεις καὶ τὰς μανηφέστα πολλῶν σοσιαλιστικῶν ὁμάδων κατὰ τὸ ἔτος 1905. Οὕτω εἰς μίαν ἀνοικτὴν ἐπιστολὴν δημοσιευθεῖσαν τὸ 1905 εἰς τὸ περιοδικόν «Dokumente des Sozialismus», ὁ Γκαμπὺς γράφει· μεταξὺ ἄλλων... ἐν ἐπιγνώσει τῆς σοβαρότητος τῆς παρούσης ιστορικῆς στιγμῆς, καλῶς ὡς ἄνθρωπος τῆς πράξεως καὶ πρὸ παντὸς ὡς ἑνας ἐπαναστάτης τὸ προλεταριάτον καὶ δὲ τὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα τῆς Ρωσίας ἵναχωρῶς ἀναβολὴν ἀρχίτῳσι τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Τσαρισμοῦ! Κάθε κόμμα πρέπει νὰ ἐπιστρατεύῃ τὰς δυνάμεις του. Τὸ τεχνικὸν σχέδιον τοῦ ἀγῶνος πρέπει νὰ εἶναι τὸ αὐτὸ δι' ὅλους: Βόμβαι, δυναμίτης, ὁ προσωπικὸς τρόμος καὶ ὁ τρόμος τοῦ πλήθους! Ὅλα αὐτὰ μποροῦν νὰ ὑποβοηθήσουν εἰς τὴν λαϊκὴν ἐξέγερσιν.

Ἐπίδρασις τοῦ Hegel καὶ τοῦ Μάρξ ἐπὶ τοῦ Λένιν. —

Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν περὶ Κοινωνίας ἀντιλήψεων του, ὁ Λένιν εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν γερμανικὴν ἐπίδρασιν καὶ κυρίως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Hegel καὶ τοῦ Κάρλ-Μάρξ. Μὲ τὸν Hegel τὸν συνδεῖ κυρίως ἡ μέθοδος, ἡ διαλεκτικὴ ἀντίληψις τῆς παγκοσμίου ἐξελίξεως. Ὅχι βέβαια εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς μεταφυσικὴν ἰδεαλιστικὴν μορφήν ὡς τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Hegel, ἀλλὰ εἰς τὴν ὀλιστικὴν ἀναστροφὴν τὴν ὁποῖαν ὁ Μάρξ ἐδημιούργησε μὲ αὐτὴν τὴν Ἑγγελιανὴν διαλεκτικὴν μέθοδον. Ὁ Hegel τοῦ ὁποῦ μαθητῆς ἦτο ὁ Μάρξ, παρεδέχετο ὡς βάσιν τοῦ κόσμου τὴν κίνησιν τοῦ παγκοσμίου πνεύματος, (Weltgeist) ἐνῶ ὁ Μάρξ ἀπέστρεψε τὴν διαλεκτικὴν τοῦ Hegel δεχθεὶς ἀντὶ τῆς κινήσεως τοῦ πνεύματος τὴν κίνησιν τῆς ὕλης. Ἡ ἰδική μου διαλεκτικὴ μέθοδος — γράφει ὁ Μάρξ εἰς τὸν πρόλογον τοῦ Κεφαλαίου — εἶναι εἰς τὴν βάσιν τῆς ὅχι μόνον διαφορετικῆς ἀπὸ τὴν Ἑγγελιανὴν ἀλλὰ εἶναι καὶ ἐντελὲς ἀντίθετος πρὸς αὐτήν. Διὰ τὸν Hegel ἡ ἐξέλιξις τῆς σκέψεως, τὴν ὁποῖαν μάλιστα μὲ τὸ ὄνομα «Ἰδέα» μεταβάλλει εἰς αὐθόπαρκτον ὑποκείμενον, αὐτὴ εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ πραγματικοῦ. Τὸ πραγματικὸν δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μόνον μίαν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τοῦ λογικοῦ διὰ τὸν Hegel. Δι' ἐμὲ ἀντιστρόφως τὸ ἰδεατὸν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ μετα-

μορφωμένον καὶ μεταφρασμένον μέσα εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀνθρώπου ὀλικόν. Ὅτι σήμερον εἰς τὴν κοινωνίαν συμβαίνει δὲν εἶναι κατὰ τὸν Μάρξ ἡ διαλεκτικὴ εξέλιξις μιᾶς εἰσδηκτοῦ μεταφυσικῆς ἐννοίας, ἀλλὰ ἀποτελέσμεμα πραγματικῶν οἰκονομικῶν ἀντιθέσεων ποῦ διαρκῶς μεταβάλλονται.

Ἡ πίστις τοῦ Λένιν εἰς ὀλιστικὴν-διαλεκτικὴν μέθοδον ἦτο δι' αὐτὸν ἡ λυθία λίθος τῶν ἐπαναστατικῶν του ἀρχῶν.

Ὁ Hegel εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Λένιν καὶ τοῦτο συνέγχευεν ἀπὸ ἑνα ἄρθρου τοῦ ποῦ δημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικόν « Ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Μαρξισμού ». Τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο ποῦ ἀπευθύνετο πρὸς τὴν τὴν ρωσικὴν νεολαίαν καὶ τὴν προέτρεπε εἰς τὴν μελέτην τοῦ Χέγγελ εἶχει ὡς ἐξῆς:

« Χωρὶς μίαν σταθερὰν φιλοσοφικὴν βάσιν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρῃ καμμιὰ φυσικὴ ἐπιστήμη, κανεῖς ματεριαλισμὸς, οὐδεὶς ἀγὼν ἐναντίον τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἰδιοῶν τῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ τῶν περὶ Κοινωνίας ἀντιλήψεων αὐτῆς. Διὰ νὰ μπορέσωμεν νὰ φέρωμεν τὸν ἀγῶνα αὐτὸν εἰς πέρας, πρέπει ὁ κάθε νέος ματεριαλιστὴς νὰ εἶναι ἑνας φυσικὸς ἐρευνητὴς, ἕως συνειδητὸς ὁπαδὸς τοῦ παρὰ τοῦ Μάρξ ἐκπροσωποῦμένου ὀλισμοῦ. Δηλ. πρέπει νὰ εἶναι διαλεκτικὸς ὀλιστὴς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὀφείλουσι οἱ συνεργάται τοῦ περιοδικοῦ « Ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Μαρξισμού » νὰ ὀργανώσωσι μίαν συστηματικὴν μελέτην τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου τοῦ Χέγγελ.

« Βεβαίως — συνεχίζει ὁ Λένιν — μία τοιαύτη ἐρευνα, μελέτη καὶ προπαγάνδα τῆς γεγγελιανῆς διαλεκτικῆς δὲν εἶναι εὐκόλον πρᾶγμα καὶ ἡ πρώτη προσπάθεια πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν θὰ εἶναι ἀνομιβόλως γεμάτη ἀπὸ σφάλματα. Ἀλλὰ ἔχετε ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἀλάθητος εἶναι μόνον ἐκεῖνος ποῦ δὲν κάμνει τίποτε!

« Ἐπειδὴ τὴν παρὰ τοῦ Μάρξ ἀκολουθουμένην μέθοδον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὀλιστικῆς διαλεκτικῆς ἀκολουθοῦμεν δυνάμεθα τὴν διαλεκτικὴν αὐτὴν νὰ ἐπεκτείνωμεν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις μεταφέροντες ὅπως ὁ Μάρξ εἰς τὴν ὀλιστικὴν μέθοδον ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἔργα τοῦ Hegel περιλήψεις ὡς καὶ παραδείγματα οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς διαλεκτικῆς, τὰ ὅποια ἡ ἀνωτέρα ἱστορία καὶ ἰδίως ὁ νέος ἱμπεριαλιστικὸς πόλεμος καὶ ἡ ἐπανάστασις μᾶς παρέχει εἰς ἀσυνήθη πλεισμονίαν. Οὕτω οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ συνεργάται τοῦ περιοδικοῦ, θὰ ἀποτελέσωσι κατὰ τὴν γνώμην μου κοινωνίας φίλων τῆς γεγγελιανῆς διαλέκτου!»

Ἡ ἑγγελιανὴ διαλεκτικὴ μέθοδος ὑπῆρξεν ἡ βάσις τόσοσιν τῆς αὐστηρᾶς συντηρητικῆς ἐξελικτικῆς, ὅσον καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς πολιτικῆς σχολῆς. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται ἐναργέστατα ἀπὸ τὴν ἐννοιαν τῆς

Πολιτικής. Ὁ Hegel θέλει εἰς τὸ Κράτος τὸν χαρακτηρὰ ἐνὸς ὀργάνου δυνάμεως «Machttapparat». Ἐκ τοῦ διὰ ἓνα πλήθος, γράφει εἰς τὸ ἔργον του «Ἐλευθερία καὶ τύχη» «Freiheit ü Schicksal» σχηματίζει μίαν πολιτείαν, ἔπεται ὡς ἀνάγκη ὁ σχηματισμὸς μιᾶς δυνάμεως καὶ μιᾶς κρατικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἐννοία τοῦ Κράτους ὡς ὀργάνου δυνάμεως ἐγένετο δεκτὴ ἀπὸ τὸν Μάρξ καὶ τὸν Λένιν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναλύσεως τῆς ἀντιθέσεως τῶν τάξεων τὴν ὁποίαν σχηματίζουν τὰ πλήθη τοῦ ἰσχυρίζονται τὴν πολιτείαν.

Ὁ Λένιν εἰς τὸ ἔργον του «Κράτος καὶ ἐπανάστασις» παραδέχεται τὸ Κράτος ὡς προὐκὸν τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἀδιαλλάκτου ἀνταγωνισμοῦ τῶν τάξεων. Τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ καὶ τὴν βάσιν τῆς πολιτικῆς θεωρίας τοῦ Μάρξ καὶ τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς τοῦ Λένιν. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ μεταφυσικοῦ ὀσιολογικοῦ πνεύματος (ὡς παράγοντος) τῆς ἑγγλιανῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, τοποθετοῦνται αἱ μετὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως μεταβαλλόμενα: παραγωγικαὶ σχέσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ καθορίζουν ὅχι μόνον τὸ ἰδεολογικὸν ἐποικοδόμημα τῶν τάξεων (1) ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα. Πόσα τ. ἔ. τάξεις προέπει νὰ κατέχη τὴν πολιτείαν, ὡς ὄργανον πρὸς κακωλείαν τῆς ἄλλης.

Ἡ ἄστικὴ δημοκρατία σύμφωνα πρὸς τὴν θεωρίαν αὐτὴν εἶναι τὸ πρῶτον τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ καπιταλιστικῆς κοινωνίας, διότι αὐτὸ προπαντὸς προσπαθεῖ καὶ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἰδιωτικὴν ἰδιοκτησίαν. Ἡ ἄστικὴ πολιτεία ποὺ χρησιμεύει εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς κεφαλαιοκρατίας, εἶναι ἓνα εἶδος τῆς δικτατορίας τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ὁ χαρακτηρ τοῦ ἀστικοῦ κράτους ὡς ὀργάνου δυνάμεως παραμένει κεκαλυμμένος μετὰ τὸ δημοκρατικὸν κάλλυα ἐφ' ὅσον ἡ κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξεως ἐπὶ τοῦ προλεταρίου δὲν ἀπειλεῖται σοβαρῶς. Ἐν καιρῷ εἰρήνης διὰ τὴν κυριαρχίαν αὐτὴν χρησιμοποιοῦνται ἡ θρησκεία, τὸ σχολεῖον, ὁ τύπος. Ὅταν ἔμωσ τὸ καθεστῶς ἀπειλεῖται εἴτε δι' ἀπεργειῶν, εἴτε διὰ κινημάτων τότε ἐμφανίζεται τὸ ἀστικὸν κράτος ὑπὸ τὴν μορφήν του ὡς ὀργάνου δυνάμεως πρὸς καταπολέμησιν τοῦ ἐργατικοῦ ἀγώνως. Τοῦτο δὲ πράττει διὰ τῶν δικαστηρίων του, διὰ τῆς διοικήσεως, τῆς ἀστυνομίας του καὶ τοῦ στρατοῦ.

Ἐνῶ ὅμως ἡ ἀστικὴ πολιτικὴ ἐπιτιμήμη, τὸν καπιταλισμὸν, τὴν ἀστικὴν κοινωνίαν καὶ τὸ ἀστικὸν κράτος, θεωρεῖ ὡς τὸ αἰώνιον καὶ τε-

1) Ὁ Ε. Μάρξ γράφει: «Οἱ νόμοι τῆς ἠθικῆς, καὶ τῶν ἡθῶν, καὶ τοῦ δικαίου ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοὺς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κατὰ καιροῦς ὑφισταμένην κοινωνικὴν τάξιν καὶ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἐπικρατοῦς μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν. Τοιοῦτόπως μποροῦν εἰς διαφόρους κοινωνίας καὶ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς παρουσιάζουν οἱ νόμοι αὐτοὶ περιεχόμενα ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα».

λειωτικὸν τύπον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ὁ Μαρξισμὸς τοῦναντίον θεωρεῖ αὐτὸν ὡς ἓνα ἱστορικὸν θεσμόν, ὃ ὁποῖος σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἐξελκνισθῇ, ὅπως ἐξηφανίσῃ, ὃ θεσμὸς τῆς δουλείας καὶ τοῦ φεουδαρχισμοῦ.

Κατὰ τὸν Λένιν αἱ ἱστορικαὶ ἀντιθέσεις τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος ποδ' ἐκδηλοῦνται κυρίως εἰς οἰκονομικὰς κρίσεις, πολέμους κλπ. ὁδηγοῦν μαιρῶς εἰς τὴν ἐξαφάνησιν τοῦ καθεστώτος αὐτοῦ, εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὅπου ἀναγκαστικῶς θὰ εἰσέλθῃ ὁ πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς ἐκείνος τύπος πρὸς ὃν θὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐποχῆς μας.

Ἑξελικτικὸς καὶ ἐπαναστατικὸς Μαρξισμὸς ἢ Λε-νινισμός. — Ἡ διδασκαλία κυρίαι καὶ κύριοι τοῦ Μάρξ εἶχε τὴν αὐτὴν τύχην μὲ ἐκείνην τοῦ Χέγκελ. Ὑπῆρξεν δηλ. ἡ βᾶσις καὶ τῆς ἐξελικτικῆς θεωρίας τῆς Σοσιαλδημοκρατίας καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς διδασκαλίας τοῦ Λένιν. (Λενινισμός)! Ἡ σοσιαλδημοκρατία στηρίζεται πρὸ παντὸς ἐπὶ τῆς θεωρίας τῆς ἀναγκαστικῆς ἐξελίξεως τοῦ Μάρξ. Κατ' αὐτὴν ἡ ἐξελίξις τοῦ σημερινοῦ καθεστώτος εἶναι μίᾳ ἀναγκαία συνέπεια τῆς ἀντικειμενικῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως. Εἶναι κατ' ἀκολουθίαν παραφροσύνη νὰ θελήσωμεν νὰ ἐπιταχύνωμεν τεχνικῶς (δι' ἐπαναστάσεως) τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Μία βία καὶ ἐπανάστασις θὰ ἦτο εἰς περιττὴν, ἀφοῦ ἡ μετὰ ταῦτα εἰς τὸν Σοσιαλισμὸν θὰ γίνῃ οὐδ' ἓν χρόνον διὰ μᾶς εἰρηνικὴ μετὰβολή. (Θεωρία Bernstein). Ἡ ἀστικὴ δημοκρατία παρέχει τὴν δυνατότητα, κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτήν, νὰ καταλάβῃ τὸ προλεταριάτον τὴν ἐξουσίαν διὰ μᾶς ἄλλης εἰς τῆς ἐκλογὰς τοῦ κοινοβουλίου.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην, ὁ Λενινισμὸς διδάσκει διὰ τὴν ἀστικὴν Πλατὴν εἶναι ὄργανον βίας διὰ τὴν υποδούλωσιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ὁργανοὶ τῆς καταπολέσεως τῆς ἀστικῆς τάξεως. Κατὰ τὸν Λενινισμόν, διὰ τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας ἀποδίδει ἀδύνατον εὐαθέστερον ἀπελευθέρωσις ἢ βελτίωσις τῆς θέσεως τοῦ ἐργάτου. Το ἀστικὸν κράτος εἶναι ἀνάγκη κατὰ τὸν Λένιν νὰ ἀνταρχή καὶ ἐξαφανισθῇ. Ὁ πρὸς τοῦτο δὲ ἀγὼν εἶναι καθήκον τῆς σημερινῆς γενεᾶς. Αὐταὶ εἶναι αἱ δύο βεβαιώτεραι διαφοραὶ μεταξὺ Λενινισμοῦ καὶ Σοσιαλδημοκρατίας. Ἐπὶ τὴν δύο δὲ τούτων σημείων οἰκοδομεῖται ἡ πολιτικὴ διδασκαλία τοῦ Λένιν τὴν ὅποιαν μποροῦμε νὰ χαρακτηρήσωμεν ὡς τὴν στρατηγικὴν τῆς κατὰ τὴν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ προλεταριάτον. Ὁ Λένιν ἀναπτύσσων τὴν στρατηγικὴν ταύτην, γράφει τὰ ἐξῆς εἰς ἄρθρον τοῦ δημοσιευθέν εἰς τὴν «Κομμ. Διεθνή» :

«Ἡ δύναμις τῆς ἀστικῆς τάξεως εἶναι δυνατόν νὰ συντριβῇ μόνον εἰς ἓνα μέτωπον ἀγῶνα. Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ἡ ἀστικὴ τάξις ἔχει μὲ τὸ μέρος τῆς τὴν κρατικὴν δύναμιν, τὰ μέσα τῆς ἰδιοεποχικῆς ἐπιδράσεως, ὡς καὶ τοῦ σοσιαλδημοκράτου. Διὰ νὰ μὴ πορθέωμε νὰ ἀναλάβωμε τὸν

ἀγώνα, προέχει ἡ δημιουργία ἐνὸς ὁργανωμένου κέντρου θελήσεως! Τοιοῦτον δὲ εἶναι τὸ παιθαρχοῦν κομμουνιστικὸν κόμμα, περὶ εἶναι ἡ ἔμπροσθεν φυλακὴ τοῦ προλεταριάτου. Τὸν μεγάλον στρατὸν τὸν ἀποτελεῖ ἡ ἐργατικὴ τάξις. Διὰ τὴν νὰ μπορέσωμε νὰ ρίψωμεν εἰς τὸν ἀγῶνα τὴν ἐργατικὴν τάξιν, πρέπει νὰ τὴν ἀπαλλάξωμεν ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχηγῶν τῶν Σοσιαλδημοκρατῶν. Ἐφ' ὅσον μεγάλα τμήματα τοῦ προλεταριάτου ἀκολουθοῦν τοὺς σοσιαλδημοκράτας καθὲ ἐπίθεσιν εἶναι ἀνευ ἐλπίδος ἐπιτυχίας. Ἡ ἀστικὴ τάξις εἶναι ἓνα; ἰσχυρὸς ἀντίπαλος. Διὰ τὴν νὰ γέρωμε εἰς ἐπιτυχὲς τέρμα τὸν ἀγῶνα πρέπει νὰ ἐξασφαλίσωμε τὰς συμπαθείας τῆς ἀγροτικῆς τάξεως. Αὕτη κατέχει μέσα παραγωγῆς τὰ ὅποια ὅμως δὲν χρησιμεύουν εἰς αὐτὴν πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ μεγίστου κέρους, ἀλλὰ πρὸς περιορισμὸν τῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὴν συντήρησιν αὐτῆς ἀγαθῶν. Ὡς ἐκ τούτου εἰ ἀγρόται δὲν εὐρίσκονται εἰς κομμὴν ἀμεσον ἀντίθεσιν συμφερόντων πρὸς τὴν ἐργατικὴν τάξιν, ἀλλὰ μὲ τοὺς μεγαλογαιοκτημένας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐνοικιάζουσι εἰς ὑψηλὰ τιμὰς τὴν γῆν, ὡς καὶ πρὸς τὴν ἀστικὴν τάξιν ἣ ὅποια τοὺς ἐκμεταλλεύεται ἐμμέσως διὰ τῆς παροχῆς δανείων εἰς ὑψηλοὺς τόκους, διὰ τῶν μονοπωλίων κλπ. Ἐνεκα τούτου μία συμμαχία τῆς ἐργατικῆς τάξεως μὲ τὴν ἀγροτικὴν εἶναι δυνατὴ.

Διὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ ἀγῶνος συναχίζε, ὁ Λένιν - δὲ, εἶναι δυνατόν νὰ ἀπομείνωμε ὅπως φρονεῖν εἰς σοσιαλδημοκράταις μέχρις ὅτου τὸ κομμουνιστικὸν Κόμμα ἀποκτήσῃ τὴν ἀριθμητικὴν πλειοψηφίαν εἰς μίαν δημοκρατικὴν ἐκλογὴν. Καὶ τούτο διότι εἰς ἓνα ἀστικὸν κράτος ὅπου ἡ ἀστικὴ τάξις ὡς κυρίαρχος κατέχει τὰ πάντα, εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸ προλεταριάτον ν' ἀποκτήσῃ τὴν πλειονοψηφίαν καὶ διὰ τὸν λόγον ἁκόμα, ὅτι μεγάλα τμήματα τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ κυμαίνονται ἀναγκαστικῶς μεταξὺ τῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ τοῦ προλεταριάτου, ὡς ἐπίσης μεγάλα τμήματα τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν σοσιαλδημοκρατῶν εὐρίσκονται παρὰ τὴν πλευρὸν τῆς ἀστικῆς τάξεως.

Κατὰ τὸν Λένιν τὸ προλεταριάτον ὀφείλει πρῶτον νὰ συντρίψῃ τὴν ἀστικὴν τάξιν καὶ τὴν κρατικὴν ἐξουσίαν καὶ ἀκολουθῶς μεταχειρισθῇ τὴν κρατικὴν δύναμιν τ. ἔστιν τὴν δικτατορίαν τοῦ προλεταριάτου ὡς ὅπλον δι' ἕλιον ὅφελος ἐξασφαλίζον οὕτω τὴν πλειονοψηφίαν καὶ τὰς συμπαθείας ὅλων ἐν γένει τῶν ἐργαζομένων.

Εἰς δὲ τὴν πραγματείαν τοῦ «Αἱ ἐκλογαὶ διὰ συντακτικὴν συνέλευσιν», ὁ Λένιν παραβάλων τὸν ἀγῶνα τῆς ἐργατικῆς τάξεως πρὸς πολιτικὴν ἐπιχείρησιν, γράφει τὰ ἑξῆς:

«Ὅπως ἐν περιπτώσει πολέμου ἢ κατ'ἀληθίς εἰς μίαν ἀποφασιστικὴν στιγμήν τῆς ἐπικαίρου θέσεως, ἐξασφαλίζει τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶ-

νος, ούτω ὁ αὐτὸς νόμος ἐσχύει καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς πολιτικῆς μάχης. Ἡ στιγμή διὰ τὴν νικηφόρον αὐτοῦ διεξαγωγὴν θὰ ἔλθῃ τότε, ὅταν ταῦθ' αὐτὸν εἰς κίνησιν, τὰ μεγάλα τμήματα τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ὅταν τὰ καθ' ἑκάστον στρώματα τῆς κρατούσης τάξεως θὰ εὐρίσκωνται εἰς ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν, ὅταν τὸ γόητρον καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς κρατικῆς μηχανῆς ἀρχίζῃ νὰ καταπίπτῃ!

Ἐπετεύχθη ἡ ἀρτίρεσις τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν, τότε προέχει ἡ ἀνάγκη τῆς καταστροφῆς τοῦ ὑπάρχοντος κρατικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ ὑπὸ ἐτέρου, τοῦ συστήματος τῶν Συμβουλίων. Τὸ σύστημα τοῦτο δὲν ἐπενεύθη ἀπὸ κανένα, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀγῶνα τῶν τάξεων τοῦ προλεταριάτου, ὡς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν διάδοσιν καὶ ἐξάπλωσιν τοῦ ἀγῶνος.

Μὲ τὴν κατ' ἀρχὴν ἦσαν τῆς ἀστικῆς τάξεως, ὁ ἀγὼν δὲν θὰ ἔχῃ τελειωτικὰ χρεῖα. Ἡ ἀστικὴ τάξις θὰ ἀγωνισθῇ ἀκόμα ἐφ' ἔσπον θὰ ἔχῃ παρὰ τὸ πλεονέκτημα τὴν βοήθειαν τῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν. Οὕτω θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ περίοδος τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ὅποτε ὁ ἀγὼν θὰ συνεχισθῇ ἐπὶ θαφόρους πλέον δρους. Τὸ προλεταριάτον θὰ κατέχῃ τὴν ἀρχὴν, ἐνῶ ἡ μπουρζουαζία θὰ ἀγωνίζεται πλέον ἐκ τῶν κάτω. Ὁ ἀγὼν θὰ εἶναι σκληρὸς. Ἡ δικτατορία εἶναι μία μεγάλη, σκληρὰ καὶ αἱματηρὰ λέξις, ποὺ ἐκφράζει τὸν ἀλύπητον ἀγῶνα δύο τάξεων, δύο κόσμων, δύο κοσμοϊστορικῶν ἐποχῶν, τέλος, τὸν ἀγῶνα μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου.

Τοῦτο εἶναι ἐν συντομίᾳ κυρία καὶ κύριοι τὰ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας τοῦ Λένιν διὰ τὴν στρατηγικὴν τακτικὴν τοῦ ἀγῶνος πρὸς καταλψιν τῆς ἀρχῆς.

Τὰ αἴτια τῆς ἐπικρατήσεως ἐν Ῥωσσίᾳ. — Ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, συμφώνως μὲ τὴν θεωρίαν τῶν σοσιαλδημοκρατῶν, ἡ νίκη τοῦ προλεταριάτου εἶναι δυνατὴ εἰς ἐκείνας μόνον τὰς χώρας, ὅπου ἡ καπιταλιστικὴ ἐξέλιξις ἔχει φθάσει εἰς τὴν μεγαλειτέραν τῆς ἔντασιν. Ὅπου δηλ. ὑπάρχει ἡ μεγάλη συγκέντρωσις τοῦ κεφαλαίου καὶ ἡ ἐκ ταύτης ὑπεροχὴ τῶν ἐργατῶν ἐναντι τοῦ λοιποῦ πληθυσμοῦ. Κατὰ τὴν αὐτὴν θεωρίαν εἰς χώρας, ὅπως ἡ Ῥωσσία, ὅπου ἡ βιομηχανία εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὰ σπάργανα καὶ ὅπου αὐτὸ τὸ ἀστικὸν δη. μοκρατικὸν πολίτευμα δὲν λειτουργεῖ εἰσέτι, ἡ νίκη τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἶναι ἀδύνατος.

Ἐρωτᾶται συνεπῶς πῶς κατέστη δυνατὴ ἡ ἐπικράτησις τῆς ἐργατικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ῥωσσίαν καὶ ποιοὶ ἦσαν οἱ λόγοι ποὺ ἐπέτρεψαν τὴν ἐπικράτησιν τῆς.

Τὰ αἴτια κατὰ τὸν Λένιν εἶναι κυρίως μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς :

1ον.) Ἡ ἀσυνήθης διὰ τὴν Εὐρώπην τοῦ 20 αἰῶνος ὀπισθοδρομικότης τῆς Τσαρικῆς Μοναρχίας, ἥτις καὶ προεκάλεσε ἕνα ἐξαιρετικὸν ἐπαναστατικὸν βρομα μεταξὺ τῆς μάζης.

2ον.) Ὁ λόγος τῆς ὀπισθοδρομικότητος ταύτης συνταυτισμὸς τῆς προλεταριακῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῆς ἀστικῆς τάξεως, μὲ τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν μεγαλογαιοκτημόνων.

3ον.) Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1905 ἦτις συνέβαλεν ἐξαιρετικὰ εἰς τὴν πλιυτικὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν ἐργατικῶν καὶ ἀγροτικῶν μαζῶν.

4ον.) Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Ρωσσίας ἥτις ἐπιτρέπει εἰς αὐτὴν νὰ ἀνθίσταται περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην χώραν εἰς τὴν πίεσιν τῶν καπιταλιστικῶν κρατῶν.

5) Ἡ ἐκ τῶν ἀπεργιῶν καὶ τῆς μεγάλης ἐν Εὐρώπῃ ἐργατικῆς κινήσεως μακρὰ πείρα, ἐπέτρεψε μαζὺ μὲ τὴν ἐκ παραλλήλου ἔντασιν τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως, τὴν δημιουργίαν ἐν Ρωσίᾳ ἑνὸς τύπου ἐπαναστατικοῦ ὀργανισμοῦ ὅλος εἶναι τὸ Σοβιέτ.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῶν ἀνωτέρω αἰτίων, φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἐπικράτησις τῆς ῥωσικῆς ἐπαναστάσεως πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ καὶ εἰς τὴν ἰδιόρρυθμον οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τοῦ ἐπεκράτει κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τσαρισμοῦ εἰς τὴν Ρωσίαν. Εἰς τὸν πρωτόγονον τ. ἔστιν τρόπον τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων, εἰς τὴν ἔλλειψιν μέσων συγκοινωνίας, συνάπτει τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ἐν Ρωσίᾳ ὁ πρωτόγονος τρόπος τῆς κατὰ τόπους ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων εἰς τὸν φεουδαρχισμόν, ἀπολυταρχισμόν, εἰς τὴν στέρησιν παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος τῶν ἐργατικῶν καὶ ἀγροτικῶν μαζῶν καὶ εἰς τὴν ἐκ τῆς στερήσεως ταύτης ἔλλειψιν ἐργατικῆς κινήσεως ὁμοίας πρὸς τὰς ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τέλος εἰς τὸν μεγάλον ἀναλφαβητισμόν.

Πλὴν τούτου ὁ ὑπάρχων εἰς τὴν Ρωσίαν ἀπολυταρχισμός, δὲν ἐπέτρεπε εἰς τὴν μικροαστικὴν τάξιν τὴν ἀνάμειξιν εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα. Ἐν ὀλίγοις ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ρωσίαν μία κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις, ποῦ ἐνέκλειε μέσα τῆς ὅλης τὰ σπέρματα τῆς ἀντιθέσεως. Ἐσπάνιζεν ἀπὸ τὴν Ρωσίαν ἡ μέση ἀστικὴ τάξις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῶν ἀντιθέσεων τῆς ἐργατικῆς καὶ τῆς μεγάλης ἀστικῆς τάξεως τῆς κεφαλαιοκρατικῆς. Ἀπὸ τὰς ἐκάστοτε τσαρικὰς κυβερνήσεις ἔλλειπε οἷαδήποτε ὑφὴ δημοκρατικῇ. Ἡ Ρωσία ἦτο ἡ χώρα ἡ ὁποία δὲν ἐπέζησε καμμίαν ἀστικὴν ἐπανάστασιν, ἡ χώρα εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀστικὴ τάξις ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς γενέσεώς της ἀντιδραστικὴ καὶ ἀνίκανος νὰ κάμῃ ἕνα οἰονδήποτε πολιτικὸν κίνημα.

ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ἡ Ρωσία εἰσῆλθεν εἰς τὸν παγκόσμιον πό-

λεμον. Ποία ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου ἀπὸ ρωσικῆς ἀ-
ἀπόψεως καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἡμεγικάσθη ὁ Τοάρος μετὰ τὴν ἐπιπρά-
τησιν τοῦ Κερένσκυ νὰ παραιτηθῇ νομίῳ περιττὸν νὰ ἀναφέρω. Ἐκεί-
νο τὸ ὅποσον καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν εἶναι ἀξιωσημείωτον εἶναι
τοῦτο: Ὅτι καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν τῆς δικτατορίας τοῦ Κερένσκυ
ἡ Ρωσικὴ ἀστικὴ τάξις ἐστάθη ἀνίκανος νὰ διευθύνῃ τὰς τύχας τῆς
χώρας. Οἱ χωρικοὶ ἐζήτουν πρὸς παντὸς εἰρήνην καὶ διανομὴν τῆς γῆς
ἀνευ ἀποζημιώσεως. Ἡ ἀξίωσις ὅμως αὕτη τῶν χωρικῶν δὲν ἦτο δυνα-
τὸν νὰ ἐκανοποιηθῇ ἀπὸ καμμίαν ἀστικὴν κυβέρνησιν. Τὴν ἀδυναμίαν
αὐτὴν καὶ τὴν ὁσημέραι αὐξάνουσαν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς κυβερνήσεως
Κερένσκυ ἐκμεταλλευόμενος ὁ Λένιν ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσί-
αν. Εἰς τὴν νίκην αὐτὴν τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, συνέβαλε καὶ ἡ
τότε ἐπικρατοῦσα πεποιθήσις τῶν κυβερνόντων ὅτι καὶ ἂν ἀκόμα ἡ ἐρ-
γατικὴ τάξις ἤρχετο εἰς τὴν ἀρχὴν, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κρατηθῇ εἰς
αὐτὴν ἐπὶ πολὺ.

**Ποία ἡ πολιτικὴ τοῦ Λένιν μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς
ἐξουσίας;**—Τρεῖς ὑπῆρξαν αἱ μεγάλαι καὶ θεμελιώδεις πολιτικαὶ
γραμμαί, τὰς ὁποίας ὁ Λένιν ἠκολούθησεν ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ἀνά-
δου τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἀπεδείχθη
ὅτι δὲν ἦτο μόνον ἓνας μεγάλος καὶ ἐμπνευσμένος ἐπαναστάτης, ἀλλὰ
καὶ πολιτικὸς πρωτόστῃς γραμμῆς. Αἱ πολιτικαὶ αὗται γραμμαὶ ἦσαν 1)
Ἡ ἄμεσος διανομὴ ἀνευ ἀποζημιώσεως τῆς γῆς εἰς τοὺς φτωχοὺς ἀ-
γρότας καὶ χωρικοὺς.

2) Ἡ ἄμεσος εἰρήνευσις τῆς Ρωσίας μετὰ τῶν κεντρικῶν αὐτο-
κρατοριῶν διὰ τῆς συνάψεως τῆς εἰρήνης τοῦ Μπρέστ Λιτόφσκ καὶ

3) Ἡ νέα οἰκονομικὴ πολιτικὴ ΝΕΠ διὰ τῆς ὁποίας ἐτίθετο τέρμα
εἰς τὸν λεγόμενον «πολεμικὸν κομμουνισμόν».

Διὰ νὰ ἐνισχύσῃ ἐσωτερικῶς ὁ Λένιν τὸ νεοδημιουργηθὲν καθεστῶς,
ἐσκέφθη ὅτι ἀπαραίτητος ἐτύγχανεν ὁ προσεταιρισμὸς τῆς ἀγροτικῆς
τάξεως, ἥτις καὶ ἀπετέλει τὴν πλειονοψηφίαν. Πρὸς τοῦτο πρέβη εἰς τὴν
ἀνευ ἀποζημιώσεως ἀπαλλοτριώσιν τῶν γαιῶν καὶ τὴν διανομὴν αὐτῶν.
Ἡ ἐπαναστατικὴ αὕτη διανομὴ τῆς γῆς ἐδημιούργησε πραγματικὴν
συνμαχίαν μεταξὺ ἐργάτου καὶ ἀγρότου. Ἐδῶ δὲ ἀκριβῶς ἔγκειται καὶ
ὁ λόγος, ὅτι κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ περιόδου τῆς προλεταριακῆς ἐπαναστά-
σεως, ὅτι δηλ. ἐπεχειρήθη τῇ βοήθειᾳ τῆς Ἀντάν ἀνατροπὴ τοῦ καθε-
στῶτος εἰς ῤώσσοι ἀγρόται ἐπολέμησαν παρὰ τὸ πλεονὲν τῶν ἐργατῶν
πιστεύοντες ὅτι οὕτω ὑπερασπίζονται τῆς διατηρήσεως τῶν κτηθέντων.
Αὐτοὶ δὲ εἶναι καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους λόγους τοῦ καθε-
στῶς τὸ ρωσικὸν πιστεύω ὅτι εἶναι ἀπολύτως ἀπρόσδλητον.

Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀγρότου ὡς συμμάχου εἰς ἐργατικὴν ἐπανάστασιν εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα θέματα τῆς διδασκαλίας τοῦ Λενινισμοῦ. Δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν γράφει ὁ Ζηνόδιεφ, ὅτι ὁ Λένιν ἀνεκάλυψε τὸν ἀγρότην! Κατὰ τὸν Λένιν διὰ μίαν ἀγροτικὴν χώραν ἡ ὁρὰς τοῦ ἐργάτου χωρὶς τὴν βοήθειαν τοῦ ἀγρότου εἶναι ἓνα ἀπλοῦν κύκνειον ἄσμα!! Ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν ἀγροτῶν ἡ ἐργατικὴ ἐπανάστασις εἶναι προωρισμένη εἰς ἀποτυχίαν εἰς χώραν ἀγροτικὴν.

Διὰ τὴν ἀγροτικὴν πολιτικὴν ἡ ἐπίσημος ἔκθεσις τῶν ἀγγλῶν συντηρητικῶν βουλευτῶν Φράνκ Νέλσον, Μόαρ καὶ Μπόθμπυ, εἰτινες παρέμειναν ὡς γνωστὸν ἐντολῇ τῆς κυβερνήσεώς των ἐν Ρωσσίᾳ κατ' Ἀπρίλιον—Μάιον τοῦ παρελθόντος ἔτους διὰ τὴν μελέτην τῶν ἐκεῖ οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὸ σημερινὸν καθεστῶς, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: Ἐλθὴ ἡ γῆ ἀνήκει εἰς τὸ Κράτος, εἶναι δὲ κατανεμημένη εἰς τοὺς χωρικοὺς. Οἱ κλήροι οὗτοι ποικίλλουν ἀπὸ 21 Ἄκρ () μετρικῇ μονά: τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀγρῶν, ἰσοδυναμοῦσα ἐν Γαλλίᾳ μὲν πρὸς 52 Ἄκρ, ἐν Ἀγγλίᾳ δὲ πρὸς 42 καὶ ἡμισυ Ἄκρ ()=ἐκατὸν τετραγωνικὰ μέτρα. Μέχρι τοῦδε οἱ χωρικοὶ κατέβαλλον ἔγγειον φόρον, ἥδη ὅμως προτείνεται ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ διὰ φόρου ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος. Τὸ ὑπέρτατον ἰδεώδες τῆς σοβιετικῆς κυβερνήσεως εἶναι εἶδος ἐκμισθώσεως τῶν γαιῶν κατὰ κοινότηας καὶ εἰς εὐρείαν κλίμακα. Ἡδη καταβάλλονται μεγάλαι προσπάθειαι πρὸς βελτίωσιν τῶν εἰδῶν τῶν ζώων καὶ αὐξήσιν τῆς ἀναπαραγωγῆς αὐτῶν διὰ τῆς ἰδρύσεως ἀγρονομικῶν ἰνστιτούτων εἰς ὅλην τὴν χώραν καὶ διὰ τῶν συνεταιρισμῶν. Ὅδοι περιλαμβάνουν 50 χιλ. ὁργανώσεις διηρημέναι εἰς 450 ἐνώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπώλησαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (1925) ἐμπορεύματα καὶ προϊόντα ἀξίας 120 περίπου ἑκατομμυρίων στερλινῶν! Οἱ συνεταιρισμοὶ προσπαθοῦν νὰ συνηθίσουν τοὺς χωρικοὺς εἰς τὴν κατὰ κοινότηας χρησιμοποίησιν ἀγροτικῶν μηχανημάτων καὶ χορηγοῦν εἰς τὰ χωρία ζῶα κατὰλληλα πρὸς ἀναπαραγωγὴν καὶ βελτίωσιν τοῦ εἴδους. Ἡ ἀγροτικὴ παραγωγὴ τοῦ 1925 δύναται νὰ ὑπολογισθῇ ὡς ἀνερχομένη εἰς τὰ 93 0/0 τῆς παραγωγῆς τοῦ 1916 ἢτοι εἰς τὰ 84 0/0 τῆς μέσης προπολεμικῆς παραγωγῆς.

Τὸ ἕτερον πολεμικὸν μέτρον τοῦ Λένιν ἦτο ὡς ἀνωτέρω ἀνεξέταρμεν ἡ εἰρήνευσις τῆς Ρωσσίας διὰ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τοῦ Μπρέστ Λιτόφσκ. Ὁ Λένιν καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπίσης ὁ Τρότσκυ, διεῖδον ὅτι μία πολεμικὴ ἀνάπαυλα ἦτο ἀναγκαία καὶ ἀπαρξίτητος διὰ τὴν ἐσωτερικὴν σταθεροποίησιν τῆς καταστάσεως καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ μάλιστα τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ὁ στρατὸς ἤρχισε νὰ διαρρέῃ ἐπανακάμπτων εἰκαδὲ. Διὰ τῆς ὑπογραφῆς τῆς εἰρήνης, οἱ κομμουνισταὶ κα-

τώρθωσαν όχι μόνον τὸν θεσμόν τῶν Συμβουλίων νὰ ὀργανώσουν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐρυθρὸν στρατὸν νὰ δημιουργήσουν. Διὰ τὸν ἐρυθρὸν στρατὸν δὲν νομίζω ἄσκοπον νὰ παραθέσω ἐνδιαφέροντα μέρη ἀπὸ τὴν ἐκθεσὶν τῶν ἀνωτέρω ἀγγλῶν βουλευτῶν.

«... Ὁ ρωσικὸς στρατὸς κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἐκθεσὶν ἀποτελεῖ τρομερὸν ὄπλον, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην μας, μόνον διὰ τὰς ἐσωτερικὰς ἐξεγέρσεις καὶ τὰς ξενικὰς ἐπιθέσεις. Δὲν φρονοῦμεν ὅτι εἶναι ἱκανὸς ἢ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ἀναλάβῃ ἐπιθετικὴν δράσιν πέραν τῶν ἐθνικῶν συνόρων. Ἡ παιθαρχία εἰς τοὺς στρατιῶνας, τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς παρατάξεις εἶναι ἐξαιρετος. Ἀλλ' ὁ δημοκρατικὸς τόνος εἶναι ἐμφανὴς εἰς τὰς λέσχας, ὅπου ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται διάγουν ἐν ἀπολύτῳ ἐξότῃ. Ἀλλὰ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τούτων εἰς τὸν στρατὸν ἔστιν καὶ παντοῦ ἄλλου, εἰς τὸν ἐργάτην τῶν ἐργαστασίων, τὸν χωρικὸν ἢ τὸν ναύτην, εἶναι ἡ ἐκταίεσις εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλεται, ἰδίᾳ δὲ ἡ πολιτικὴ τοιαύτη. Κἀθε στρατιώτης εἰτε προέρχεται ἐκ τοῦ ἀγροῦ, εἰτε ἐκ τοῦ ἐργαστασίου ἢ τοῦ σχολείου, ὑποδοχθεὶς ὅπως ἀναπτύξῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τὰς διανοητικὰς τοῦ θυνάμεις καὶ τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ἱκανότητας, εἰς τρόπον ὥστε διὰ ἐκτίσει τὴν θηταίαν του, νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν πολιτικὸν βίον καλλίτερος καὶ ὠφελιμότερος διὰ τὸ κράτος, ὥς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ οἱ ἄλλοι νὰ δύνανται νὰ ἔχουν ἐμπιστοσύνην, καὶ νὰ καταστῇ τοῦθ' ὅπερ εἶναι ὁ κυριώτερος σκοπὸς τῶν ἀρχῶν, θερμὸς καὶ φανατικώτερος προπαγανδιστὴς τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἐπὶ τινος ἀριθμοῦ νεοσυλλέκτων, οἱ ὅποιοι δὲν εὗρίσκοντο παρὰ ἑξ ἡμέρας ὑπὸ τὰ ὄπλα, 40 ο) δὲν ἐγνώριζον οὔτε γραφὴν οὔτε ἀνάγνωσιν, καθ' ἣν στιγμήν κατετάγησαν ὑπὸ τὰς σημαίας. Κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἐπιθεωρήσεώς μας, δηλ. μετὰ ἑξάμηνον παραμονὴν εἰς τὸν στρατὸν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγχαμμάτων εἶχε κατέλθει εἰς 10 ο) !! Μὰς ἐξέπληξεν ἰδιαιτέρως ἡ διόψα τῆς μορφώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται μεταξὺ τῶν νεαρῶν στοιχείων ὄλων τῶν ἐργατικῶν τάξεων, ὥς καὶ αἱ προσπάθειαι τὰς ὁποίας καταβάλλει ὥς καὶ τὰ μέσα ποῦ διαθέτει ἡ κυβέρνησις ὅπως ἱκανοποιήσῃ τὴν δίψαν ταύτην. Ἡ πολιτικὴ αὕτη θὰ ἔχῃ τὸ ἀναμφισβήτητον ἀποτέλεσμα τῆς ὁψώσεως τοῦ διανοητικοῦ ἐπιπέδου τοῦ Λαοῦ, ὁ ὁποῖος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ καταστῇ ἱκανὸς ὅπως αἰσθάνεται διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας τὸ ἐθνικὸν καὶ πολιτικὸν ἐκείνο ἐνδιαφέρον ἄνευ τοῦ ὁποίου πᾶσα δημοκρατία καὶ πᾶν δημοκρατικὸν πολίτευμα δὲν εἶναι πρὸς κατὰ κωμῶδία».

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκθέσεως τῶν ἀγγλῶν συντηρητικῶν βουλευτῶν ἀποδεικνύεται: ὅτι ὁ ἐρυθρὸς στρατὸς δὲν εἶναι πράγματι θεσμός ἀπο-

βλέπων μόνον εἰς τὴν διὰ τῶν δυνάμεων διατήρησιν καὶ ὑπεράσπισιν τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος, ἀλλὰ καὶ θεσμός κυρίως ἐκπαιδευτικὸς διὰ τὴν μεγάλην ἐργατικὴν καὶ ἀγροτικὴν μάζαν, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ τσαρικοῦ ἀπολυταρχικοῦ εὗρετο εἰς κατὰστασιν παχυῆς ἀμαθείας. Δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς παρούσης διαλέξεως ἡ σημερινὴ ἐν Ρωσίᾳ κατάστασις, διότι θὰ ᾔδυνάτο τις νὰ μνημονεύσῃ καὶ ἄλλα μέρη τῆς αὐτῆς ἐκθέσεως. ἐκ τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ σημερινὸν σοβιετικὸν καθεστὼς τὸ ὅποιον τιτὲς ἐπιβιώνουν νὰ τὸ παραστήσουν ὡς τόπον καλὰ κατασκευασθέντα, εἰσέγαγε εἰς τὴν Ρωσίαν ποσότητας μεταρρυθμίσεως καὶ ἔδωκε τριαυτὴν ὠθησὶν εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν τέχνην, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς δημοσίας ὑγείας, ὥστε ἡ σημερινὴ σοβιετικὴ Ρωσία νὰ ἐξαναταί νὰ συγκριθῇ πρὸς τὰ μᾶλλον πραγμμένα Κράτη τῆς Δύσεως.

Ἡ Νέα Οἰκονομικὴ Πολιτικὴ Ν.Ε.Π. — Ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ διὰ τῆς ὁποίας ἡ σοβιετικὴ Ρωσία ἔθετε τέρμα εἰς τὸν πολεμικὸν κομμουνισμὸν, ἡ γνωστὴ ὑπὸ το ἔννομα Ν.Ε.Π. ἀποκλήθεισα εὖτω ἐκ τῶν ἀρχικῶν τῆς στοιχείων, εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀπέδειξε τὸ πολιτικὸν δαιμόνιον τοῦ Λένιν καὶ ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω διεφύλαξε ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς καταρρέψεως τὸ σοβιετικὸν εἰκοδόμημα. Ἡ νέα οἰκονομικὴ πολιτικὴ, εἰσαχθεῖσα ὡς γνωστὸν τὸ ἔτος 1921 (καὶ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ ἀστέρες οἰκονομολόγοι χαρακτηρίζουν ὡς ἐργασίαν τοῦ κομμουνιστικοῦ ἀγῶνος καὶ ὡς συνθηκοδότησιν μὲ τὸν κεφαλαιουκρατισμὸν), εἶναι μία παρεχώρησις ὅχι πρὸς τοὺς καπιταλιστὰς ἀλλὰ πρὸς τοὺς ῥώσσους χωρικοὺς. Ἐγένετο δὲ αὕτη ἵνα προλάβῃ τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀπόσπασιν τῶν χωρικῶν ἀπὸ τοὺς ἀγρότας, ἥτις ἐὰν ᾔθελε ἐπακολουθήσῃ θὰ διέλυε τὴν σοβιετικὴν ἐξουσίαν καὶ θὰ ἀφύρξῃ ἀπὸ τὴν ἐργατικὴν τάξιν τὴν δυνατότητα νὰ θεμελιώσῃ τὸ σοσιαλιστικὸν καθεστὼς εἰς γῶ-ραν ὅπου ἡ μέγιστη πλειονοψηφία εἶναι ἀγροτικὴ. Χάρis εἰς τὴν νέαν οἰκονομικὴν πολιτικὴν ἡ ἐργατικὴ τάξις ἐν Ρωσίᾳ ἔχει εἰς τὰ χέρια τῆς τὰ δεσπύζοντα σημεῖα τῆς δημοσίας οἰκονομίας. Ἦτοι τὴν μεγάλαν βιομηχανίαν, τὸ μέγα ἐμπόριον, τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, τὴν τοπικὴν οἰκονομίαν τῶν κατὰ τόπους σοβιέ: καὶ τέλος τοὺς συνεταιρισμοὺς. Εἰς τὴν βιομηχανικὴν οἰκονομίαν ἐπετράπη ἡ ἐνάσκησις τοῦ μικροεμπορίου τῆς μικρᾶς βιομηχανίας καὶ αἱ ἐκμεταλλευστικαὶ ἀγροτικαὶ ἐπιχειρήσεις τῶν χωρικῶν. Οὕτω διὰ τῆς Ν.Ε.Π. ἐπειράπη τὸ ἀνοιγμα καταστημάτων, ἡ ἐμπορία καὶ ἡ συμπαραρμπούσα αὐτῇ κερδοσκοπία! Ἐπειδὴ ὅμως ὁ πῆρχε κίνδυνος μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου νὰ γίνῃ συσώρευσις κεφαλαίων εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων «ΝΕΠΣ» καὶ νὰ ἀποδοῦν εὐτοὶ κίνδυνος εἰς τὸ κομμουνιστικὸν καθεστὼς, ἐφθρυσθή, εὐθὺς ἐπ' ἀρχῆς μία σειρά περιοριστικῶν μέτρων. Οὕτω ὁ κερδὴρας ἐπιχειρηματίας δὲν μπορεῖ

νὰ ἀγοράσῃ γῆν, εἴτε νὰ ἰδρύσῃ μεγάλην βιομηχανίαν. Ἐχει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ κερδίῃ καὶ νὰ συλλέγῃ χρήμα καὶ τὸ χρήμα του νὰ τὸ δαπανᾷ εἰς παροδικὰς ἀπολαύσεις, εἴτε εἰς τὴν ἀγορὰν χρυσοῦ καὶ πολυτέμων λίθων. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὑπέκειται εἰς τὴν καταβολὴν πολλῶν φόρων.

Ἡ ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία εἰς γῆν, δάστη καὶ ὑδραυλικὰς δυνάμεις ἀπαγορεύεται κατ' ἀρχὴν σύμφωνα πρὸς τὸ ρωσσικὸν Σύνταγμα. Κατ' αὐτὴν ἔλη ἡ ἔκτασις τῆς γῆς ποῦ περιλαμβάνεται ἐντὸς τῶν Νομοδικῶν συνόρων, εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ Κράτους. Τοιοῦτοτρόπως ἀπαγορεύεται πᾶσα διαθέσις γαιῶν, πᾶσα ἀγοραπωλησία, κληρονομία, δωρεὰ ἢ ὑποθήκη. Πᾶσα παράδοσις ἐπιφέρει βραυτάτα πεινὰς. Οὗαι αἱ ἔκτασις τῆς γῆς ποῦ χρησιμοποιοῦνται διὰ γεωργικῶν σκοποῦς, ἀποτελοῦν ἓνα εἰδικὸν κρατικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται κατανεμημένον ὑπὸ τύπον χρησικτησίας εἰς χωρικοὺς, ἐργάτας καὶ κρατικὰς ἐπιχειρήσεις.

Ἡ ἀνάγκη τῆς προσελκύσεως ξένων κεφαλαίων μετὰ τὴν καθιέρωσιν τῆς Ν.Ε.Π. ἐφάνη ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς. Οὕτω δὲ ὁ Λένιν ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς διαφόρους παραχωρήσεις πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῆς προσελκύσεως τοῦ ξένου κεφαλαίου, πράγμα ἕπερ καὶ ἐπέτυχε. Ἐπὶ τῶν παραχωρήσεων αὐτῶν ἡ Ἀγγλικὴ κοινοβουλευτικὴ ἀποστολὴ γράφει τὰ ἑξῆς εἰς τὴν ἐκθεσὶν τῆς.

«Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ξένους, δύναται νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὸ ἰδιωτικὸν ἐμπόριον δὲν λαμβάνει οὐδεμίαν ἐνθάρρυνσιν ὅταν πρόκειται περὶ μικρὰς σπουδαιότητες ἐπιχειρήσεων. ἄλλὰ συναντᾷ ἀνυπερβλήτα ἐμπόδια ὅταν, πρόκειται περὶ μεγάλων ἐπιχειρήσεων. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ γεγονός τοῦ πρέπει νὰ λάβουν σοβαρὰς ἐπ' ὅψιν αἱ ἐμπορεῖαι ἐπιθυμούντες νὰ ἐργασθοῦν ἐν Ρωσίᾳ. Κατόπιν μακρῶν διαπραγματεύσεων αἱ ῥωσικαὶ ἀρχαὶ διδούσι παραχωρήσεις ἢ προνόμια εἰς μεγάλα συνδικάτα τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ἡ ἐκμετάλλευσις ἐπιχειρήσεων, τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἐκμεταλλεῖται ἡ ῥωσικὴ Κυβέρνησις δι' ἰδίαν αὐτῆς μέσων. Ἐσχηματίσαμεν ὁμῶς τὴν ἐντίπωσιν, ὅτι μικρὰ ἐπιχειρήσεις ἀγοράζουσα προνόμιόν τι ἐν Ρωσίᾳ, δὲν πρέπει νὰ διασφίγγεται ἐπὶ ἐνθαρρύνσεως ἢ βοήθειας ἐκ μέρους τοῦ Κράτους. Τέλος ἐν συμπεράσματι φρονούμεν ὅτι ἡ Ρωσία παρουσιάζει σήμερον εὐρὺ πεδίον ἐργασῶν καὶ ἐκμεταλλεύσεως διὰ τὸ Βρετανικὸν κεφάλαιον σωφρὺνως τοποθετούμενον».

Δικαιολογῶν ὁ Λένιν τὴν οικονομικὴν αὐτὴν πολιτικὴν εἶπε τὰ ἑξῆς εἰς τὸ 10ον Συνέδριον τοῦ κόμματος τὴν 8ην Μαρτίου 1921:

«Τὸ πρῶτον μεγάλο πρόβλημα ποῦ τίθεται ὑπὸ τὴν νέαν οικονομικὴν πολιτικὴν καὶ μάλιστα τὸ σοβαρότερον. Εἶναι, νὰ ἐννοήσωμεν καλὰ ὅτι δὲν εὐρισκόμεθα ἀκόμη εἰς τὴν πρᾶμοσιν τῆς ἀντινάξεως τοῦ καπιτα-

λιστικού φρουρίου. Πρέπει μόνον να είμεθα έτοιμοι διὰ νὰ δώσωμεν τὴν μάχην ἐὰν παρῇ ἀνάγκη καὶ ἐὰν τὰ γεγονότα τῆς Δύσεως καταστήσωσι τοῦτο εὐκλεον.

Τὸ δεύτερον πρόβλημα συνίσταται εἰς τὸ νὰ συνδιάσωμεν τὴν ἰδικήν μας σοσιαλιστικὴν οἰκονομίαν, τὴν κρατικὴν μας διομηχανίαν καὶ τὴν ἀγροτικὴν μας οἰκονομίαν μετὰ τὴν μικρὰν ἀτομικὴν ἐκμετάλλευσιν, ἐπὶ τῷ τέλει νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς αὐτὴν νὰ ὀρθοτομήσῃ, νὰ βελτιωθῇ, νὰ αὐξήτῃ τὴν παραγωγὴν τῆς, νὰ γίνῃ περισσότερον ἐπιωφελὴς διὰ τὸν ἀγρότη καὶ τὸ Κράτος καὶ διὰ εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ὁ χωρικός νὰ εὐθάνεται τὸν προλετάριον ἱκανόν νὰ τὸν ἐξηγήσῃ εἰς ἓνα καλλύτερον μέλλον!

Τὸ τρίτον πρόβλημα συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐννοήσωμεν, διὸ ἐὰν θὰ μporέσωμεν νὰ δημιουργήσωμεν τὴν κομμουνιστικὴν Κοινωνίαν παρὰ ἀποδυστάσεως νὰ κερδίσωμε ὅλας ἐκείνας τὰς δυνάμεις ποῦ μποροῦν νὰ ἀποδοῦν ὠφέλειαν. Τοῦτο προϋποθέτει ἐπιδεξιότητα εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν προσώπων καὶ συμμετοχὴν ἑνὸς ἀριθμοῦ χωρικῶν καὶ ἐργατῶν ὅτη μέρει μεγαλειτέρου εἰς τὸ κομμουνιστικὸν ἔργον.

Κατὰ τὸν Λενὶν ὁ πολιτικός σκοπὸς τῆς τακτικῆς αὐτῆς εἶναι, νὰ ἐπιτευχθῇ κατὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον ποῦ πολὺ πιθανόν θὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ, νὰ παραμείνῃ εἰς τὰ χεῖρα τοῦ προλεταριάτου ἡ ἐξουσία μέχρι τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἐργατικῆς ἐπαναστάσεως ἐν Εὐρώπῃ.

Κατὰ τὸν Τρότσκυ, ἡ περίοδος τῆς ΝΕΠ εἶναι τρόπον τινα ἡ μαθητικὴ περίοδος τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, ἡ ὁποία θὰ τὰς παρασκευάσῃ πρὸς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ θὰ ὁδηγήσῃ πρὸς τὸν κρατικὸν καπιταλισμόν. Ἄλλως τε ἡ πάλιν καὶ ὁ συνταγωνισμὸς ἀνήκει ἀναγκαστικῶς εἰς πᾶσαν διὰ οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν καὶ ὀφείλουσαν τοσούτου μάλλον νὰ ἐπιδιωχθῇ, καθ' ὅσον εἶχαν ἀποκλεισθῇ κατὰ τὴν περίοδον τῆς δογματικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ κομμουνισμοῦ). Ἀπὸ τὴν πάλιν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἀποδύῃ ὁ κρατικὸς καπιταλισμὸς πρὸς τὸ ἰδιωτικὸν κεφάλαιον κατὰ τὴν περίοδον τῆς ΝΕΠ, θὰ ἐξέλθῃ ὁ κομμουνισμὸς οἰκονομικῶς διαπαιδαγωγημένος καὶ κατ' ἀκολουθίαν περισσότερον ἰσχυρός. Ἡ Πολιτεία φρονεῖ ὁ Τρότσκυ ὀφείλει νὰ ἀναμετρηθῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς μετὰ τὸ ἰδιωτικὸν κεφάλαιον διὰ νὰ διαγνώσῃ τὰς δυνάμεις του. Ἐκτοτε χρονολογεῖται τὸ σύνθημα: «Διὰ τοῦ καπιταλισμοῦ τῆς ΝΕΠ πρὸς τὸν κομμουνισμόν!»

Κατὰ τῆς οἰκονομικῆς ταύτης πολιτικῆς ἐκηρύχθησαν ὁ Ζήνκοβιτς, ὁ Καμένεφ καὶ τινες ἄλλοι παράγοντες τῆς ἀκρας ἀριστερᾶς τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, φρονούντες διὸ ἡ ὑπερβολικὴ ὀνόματις τῶν πλουσίων χωρικῶν καὶ ἰδίως τῶν «Κουλόκων» (κατσαμπιάσδεων) θέτει εἰς

κίνδυνον ἀλλήλων τὸ κομμουνιστικὸν καθεστὸς καὶ ἀποξενώνει ἀπὸ τὸν κομμουνισμὸν ὅλους τοὺς μεσσίους καὶ πτωχοὺς ἀγρότας. Ἡ ΝΕΠ διακήρυξεν ὁ Ζηνόβιεφ εἶναι ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἀγνὴν ἰδεολογίαν δι' ὃ καὶ παρίσταται ἀνάγκη νὰ κτυπηθοῦν ἐσωτερικῶς οἱ «Κουλάκοι» καὶ ἐξωτερικῶς νὰ ἐντείνωμεν τὴν προπαγάνδαν μας πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ παγκοσμίου προλεταριάτου. Ἡ πολιτικὴ αὕτη τοῦ Ζηνόβιεφ περιτετὼν νὰ εἰπῇ ὅτι ἀπεδοκιμάσθη ἀπὸ τὴν πλειονοψηφίαν τοῦ κόμματος.

Οὕτω περατοῦται διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς πολιτικῆς τῆς ΝΕΠ τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος τῆς ἀνακοινώσεως. Δὲν ἔχω δὲ νὰ προσθέσω τίποτε ἄλλο εἰμὶ τοῦτο καὶ μόνον.

Ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ καθεστώτος τῶν Ἑνωμ. Σοσιαλιστικῶν Δημοκρατιῶν τῆς Ρωσσίας ἀπάνω εἰς τὰ ἐρείπια τῶν παλαιῶν ῥωσσικῶν τάξεων, ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον γεγονός τῆς ἐποχῆς μας. Διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Λένιν ἂν δὲν ἐπραγματοποιήθη ἐν Ρωσσίᾳ ὅ,τι ἡ μεγάλη διάνοια τοῦ Καρόλου Μάρξ συνέλαβε, δύνανται ὅμως νὰ λεχθῇ ὅτι ἐτέθη ὁ πρῶτος θεμέλιος λίθος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, τὸ ὅποσον θὰ εξασφαλίσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα περισσοτέραν δικαιοσύνην καὶ πραγματικὸν κοινωνικὸν δημοκρατισμὸν.

Γ. Μ. Κανομανώλης

Προεδρία 'Αλ. Σβώλου

Θέμα : Αἱ νεώτεραι περὶ κυριαρχίας θεωρίαι.

Ομιλητής : Γεώργιος Δαμπίρης

(Περὶ ἡ, ψς). Ὁ κ. Λαμπίρης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν τοῦ θέματος ὑπὸ τῆς Βιενναίας ἰδίως σχολῆς τοῦ δημοσίου δικαίου (Kelsen, Verdross, Kunz κ. ἄ) ἀνέλυσε τὴν ἐννοίαν τῆς κυριαρχίας ὡς αὕτη ἀναφανίσθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν σχολαστικῶν τοῦ Μεσαίωνα (Victoria, Suarez)). Ἐξετάζων τὰς θεωρίας τῶν προγοτιανῶν Ayala καὶ Gentilis καὶ μετ' αὐτὰς τοῦ Grotius καὶ τοῦ Bodinus εὗρίσκει διὰ κατὰ τοὺς θεωρητικοὺς ταύτους τοῦ φυσικοῦ δικαίου ὁ ἡγεμὼν ὡς κυρίαρχος ἔχει μὲν εὐρυτέτην ἀρμοδιότητα ἵδῃ νὰ λύῃ διὰ τοῦ πολέμου καὶ ὡς μόνος δικαστὴς τῶν ἰδίων ὑποθέσεων τὰς διαφορὰς του, ἀλλὰ ὑπόκειται καὶ αὐτός εἰς τὰς ἀνωτάτας ἀρχὰς τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ὡς λέγει ὁ Bodinus quod igitur summum imperium in Republica Legibus Solutum diximus, nihil ad divinas aut naturales leges pertinet. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονεῖται διὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ φυσικὸν δίκαιον ἐθεωρεῖτο ὅχι ὡς βανικὸν δίκαιον ἀλλ' ὡς ἰσχυρὸν ἢ το ἕλ. τιμήμα τοῦ θετικοῦ δικαίου. Τὴν κεντρικὴν αὐτὴν γραμμὴν τῆς ἐννοίας τῆς κυριαρχίας ἀκολουθεῖ καὶ ἡ μεταγενεστέρᾳ θεωρία τοῦ φυσικοῦ δικαίου (Pufendorf, Wolff, Leibnitz) μέχρι τοῦ Kant καὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν θεματικὸν τοῦ θετικισμοῦ τοῦ διεθνoῦς δικαίου Moser (Versuch des neueren Europäischen Völkerrechts 1777) ὁ κυρίαρχος δεσμεύεται ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀντικειμένου διεθνoῦς δικαίου στηριζομένου ὅχι ἐπὶ τῆς μονομεροῦς του θελήσεως ἀλλ' ἐπὶ τῆς παραδόσεως (Herkommen). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὁμοῦ τοῦ Vattel (τέλος 18ου αἰῶνος) ἀρχίζει νὰ διατυπώνεται νέα περὶ κυριαρχίας θεωρία, ἡ ὁποία δὲν ἀναγνρίζει οὐδὲνα ὑπεράνω καὶ ἔξω τοῦ κυρίαρχου νομικὸν περιορισμόν. Εἰς τὴν διδασκαλίαν δὲ τοῦ Hegel (Grundlinien der Rechtsphilosophie 1821) εὗρε φιλοσοφικὴν καὶ δυνατικὴν διατύπωσιν ἡ ἀπόλυτος περὶ κυριαρχίας θεωρία. Τὸ κράτος θεοποιεῖται ὅτε τοῦ Hegel καὶ ἐξυμνεῖται ὡς «ἡ ἀπόλυτος δύναμις ἐπὶ τῆς γῆς» δὲν ἔμπορεῖ ν' ἀναχθῇ οὐδὲνα περιορισμόν ὑπεράνω αὐτοῦ. Μόνη ἡ κρατικὴ θέλησις εἶναι πηγὴ τοῦ δικαίου. Τερματίζῃ ὑπῆρξεν ἡ ἄμεσος καὶ ἔμμεσος ἐπίδρασις τῆς θεωρίας τοῦ Hegel εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ διεθνoῦς δικαίου. Οἱ συνεπείστεροι ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας ἠργήθησαν τὴν ὑπαρξίν διεθνoῦς δικαίου (Pütter, Lasson, Seylel), ὡς καὶ οἱ θεωρητικοὶ

της δυνάμεως (Machttheorien, Treitschke, E. Kaufmann), ένφ οι περισσότεροι χωρίς να τολμούν να άμφοσητήσουν την άπαρξιν διεθνούς δικαίου το όποτον αιδινόβιος διεθνής πράξις επέβαλε, προσεπάθησαν να συνδυάσουν την έννοιαν της άπολύτου κυριαρχίας με την άπαρξιν νομικών περιορισμών της Πολιτείας.

Λαμβάνει δέ άφορμήν ο κ. Λαμπέρης ν' αναπτύξη την κλασσικήν θεωρίαν του άυτοπεριορισμού ως την έδίδαξε κυρίως ο μέγας Jellinek, και ν' άποδείξη, ότι δέν είναι δυνατόν λογικώς να νοηθώ πως μία κυρίαρχος θέλησις άυτοδεσμευομένη δέν ήμπορεί μεταγενεστέρως να άπαλλαγώ του δεσμού. Καί αυτός ο Jellinek άναγκάζεται να όμολογήσῃ «άν το διεθνές δίκαιον τυπικώς στηρίζεται εις την θέλησιν του Κράτους και παρ' αύτου λαμβάνει την νομικήν του κύρωσιν, έν τούτοις τούτο (το δ. δ.) άναποκρίνεται εις κάτι, πού υπερβίνει το Κράτος (einem Et was, das über den Einzelstaat hinausgeht)». 'Η περαιτέρω εξέλιξις της θεωρίας του άυτοπεριορισμού ως την διετύπωσεν έξίσως ο άγγινούστατος Wenzel (Juristische Grundprobleme 1920) φθάνει εις το συμπέρασμα, ότι το διεθνές δίκαιον δέν ήμπορεί, να είναι παρά έσωτερικών δικαίων και ότι κατ' ούσίαν ύφίστανται τόσα διεθνή δίκαια όσα και κράτη, και επί ο αυτός κανών δ. δ. ήμπορεί να ίσχύη διά το έν κράτος, ένφ διά το άλλο να έχη κατργγηθώ υπό του έσωτερικού του δικαίου. 'Αλλ' ως εύνόητον, τοιαύτη δ άσκαχλία δέν ήμπορεί να στηρίξῃ τόν θεμελιώδη κανόνα του δ. δ. pacta sunt servanda και κατ' ούσίαν καταλήγει εις την άρνησιν πραγματικώ διεθνούς δικαίου.

'Η άλλη μεγάλη προσπάθεια συνδιαλλαγής της άπολύτου κυριαρχίας με την άπαρξιν διεθνούς δικαίου είναι ή τών Triepel -- Anzilotti, οι έποιοι ένόμισαν ότι ήμπορούν να στηρίξουν το δ. δ. επί της συμφωνίας μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών. 'Αμα σχηματισθώ κοινή θέλησις, κατὰ την θεωρίαν τούτην, διά της συμπτώσεως δύο ή περισσότερων κρατικών θελήσεων, ή θέλησις αύτη είναι υπεράνω των καθ' έκαστον θελήσεων. 'Αλλά και ή θεωρία αύτή (την όποίαν έδέχθησαν και έν 'Ελλάδι οι Σερρέι και Σκριπόλος) δέν άποφεύγει έν τέλει το έλάττωμα της θεωρίας του άυτοπεριορισμού. Διότι άν μόν δεσμεύεται το Κράτος διότι το ήθέλησε, τότε τούτο όφείλεται εις τόν άυτοπεριορισμόν του, άν πάλιν έμποδίζεται ν' άπομακρυνθώ της κοινής θελήσεως λόγω της ύπάρξεως των θελήσεων άλλων Κρατών τότε δεσμεύεται υπό ξένης θελήσεως και ή κυριαρχία του Κράτους δέν σώζεται. 'Αληθώς ή διεθνής συμφωνία διά να καταστή ύποχρεωτική προϋποθέτει την άπαρξιν του κανόνος pacta Sunt Servanda, ως κανόνος κειμένου υπεράνω της θελήσεως

κάθε Κράτους. Καί είναι αξιοσημείωτον ὅτι ὁ Anzilotti εἰς τὴν τελευταίαν ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου του (Corso di diritto internazionale 1923) ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ τοῦτο.

Περαιτέρω ὁ κ. Λαμπέρης ἀναπτύσσει τὰς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἀναπτυχθείσας διδασκαλίας αἱ ὁποῖαι συνεχίζουσι τὴν διακοπέναν παράδοσιν τοῦ διεθνoῦς δικαίου διδάσκουν, ὅτι τὸ διεθνὲς δίκαιον εἰς τὰς ἀνωτάτας τοῦλάχιστον αὐτοῦ βάσεις δὲν ἤμπορει νὰ στηρίζεται εἰς τὴν θέλησιν τοῦ κράτους· ἀλλ' εἶναι ὑπέρτερον αὐτῆς καὶ τὴν δεσμεύει ἀντικειμενικῶς.

Αἱ νέαι αὗται θεωρίαι ἀρνοῦνται τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ Κράτους, δεχόμεναι κατ' οὐσίαν ὅτι κυριαρχία εἶναι ἡ ἀρμοδιότης ἢ ἐπὶ τοῦ διεθνoῦς δικαίου ἀναγνωριζομένη. Δὲν παραγνωρίζει δὲ ὁ ἐμιλητὴς ὅτι παρὰ τὰς σημαντικὰς προόδους ὑπάρχουν εὐρύτατα θέματα ὅπου τὸ δ. δ. ἀναγνωρίζει πλήρη διακριτικὴν ἐξουσίαν εἰς τὰ Κράτη, ὡς ἁκεῖνα εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρεται ἡ περὶ ἀποκλειστικῆς ἀρμοδιότητος διάταξις τοῦ ἀρθροῦ 15 § 8 τοῦ Συμφώνου τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν (domaine réservé). Ἀλλ' ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις τῶν πάσης φύσεως δεσμῶν ποῦ ἐνώνουν τὰ σύγχρονα Κράτη, ἐκ συνεπιτέρευθαι βαθμυδὲν τὴν ἀνάγκην τοῦ νομικοῦ διακανονισμοῦ καὶ τῶν ζητημάτων τούτων.

Ἐκ τῶν νεωτέρων θεωριῶν περὶ κυριαρχίας ὁ κ. Λαμπέρης θεωρεῖ χαρακτηριστικώτερος καὶ ἑξίας (ἰ. ε. π. προσέχῃς α) τὴν θεωρίαν τοῦ Duguit ὁ ὅποιος βεβαιεῖ τὸ διεθνὲς δίκαιον ὡς καὶ κάθε δίκαιον ἐπὶ τῆς règle de droit δεσμεύουσης κυβερνῶντας καὶ κυβερνωμένους. Εἰς τὴν αὐτὴν σχολὴν πρέπει νὰ καταταχθῇ καὶ ὁ κ. Πολίτης τοῦ ὁποίου τὸ βιβλίον «Des limitations de la souveraineté» 1925 θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν καλυτέρων ἐπὶ τοῦ θέματος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη· β) τὴν θεωρίαν τῆς κυριαρχίας τοῦ δικαίου τοῦ Ὑλλανδοῦ Krabbe (Die Moderne Staatsidee 1925) ὁ ὅποιος διδάσκει ὅτι τὸ Κράτος δὲν εἶναι κυρίαρχον ἐνείκε δεσμεύεται ὑπὸ τοῦ δικαίου, προέχοντος οὐχὶ τῆς κρατικῆς θελήσεως ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης νομικῆς συνειδήσεως (Rechtsbewusstsein) γ) τὴν διδασκαλίαν τοῦ Salvioli (Rivista di diritto internazionale 1922) διδάσκοντος ὅτι τὸ διεθνὲς δίκαιον δὲν ἤμπορει νὰ εἶναι δίκαιον παρὰ ἐάν ἱσταται ὑπεράνω ἐλευθων πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται· δ) τὴν θεωρίαν τοῦ Stammerl περὶ παγκοσμοῦ δικαίου (Weltrecht) κατὰ τὴν ὁποίαν εἰν αἱ καθέκαστον κοινωναὶ δικαίου ὀφείλου νὰ ἔχουν μεταξύ των δικαίωμα καὶ ὑποχρεώσεις τότε πρέπει ἀναγκάτως ν' ἀναχθοῦν τὰ δικαίωμα ταῦτα εἰς μίαν ὑπεράνω αὐτῶν ἐδρισκομένην νομικὴν θέλησιν· ε) τὰς ἀνωθενθεῖσας θεωρίας τῶν ὀπσῶν τοῦ φυσικοῦ δικαίου (Gény, Bar, Nelson, Cathrein κ. ἄ.) καὶ στ) τὴν διδασκαλίαν

της Σχολής της Βιέννης ή όποια με επικεφαλής του καθηγητήν Kelsen κατέχει τὰ σημερινά της συγχρόνου περί τὰ θεμελιώδη προβλήματα του δικαίου κινήσεις.

Τὰ βιβλία του Kelsen Souveränität und Völkerecht 1920 και τὸ του μαθητοῦ του Verdross, Einheit des rechtlichen Weltbildes, 1923 αποτελοῦν τὰς κυριωτάτας πηγὰς τῆς νέας διδασκαλίας, ἡ ὁποία μακρὰν κάθε ιδέας φυσικοῦ δικαίου ἢ ἄλλης μετανομικῆς ἐννοίας (ὡς εἶναι ἡ λεγομένη κρατικὴ θέλησις) προσπαθεῖ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ δικαίον τῆς πείρας καὶ καταλήγει εἰς τὸ πείσμα ὅτι τὸ δόγμα τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας ἀποῖν ἐπαιξέν ἀμφύβολου ρόλου εἰς τὴν ἱστορίαν του διεθνούς δικαίου δὲν ἀνταποκρίνεται πλέον εἰς καμμίαν πραγματικότητα.

Καὶ τελειώνει τὴν ἀνακρίνωσιν του ὁ κ. Λαμπρίτης ὡς ἑξῆς:

«Ὁ ρόλος ἐν βλέμμα εἰς τὴν προηγουμένην ἐπισκοπήσιν φθάνομεν εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα: Ἀφ' ἧς ἀπὸ τοῦ μεσαίωνα ἐνεφανίσθη τὸ νεώτερον Κράτος, ἐνεφανίσθη συγχρόνως καὶ μία διεθνὴς ἐννομος τάξις ἡ ὁποία ὑπὸ διαφόρους ἐμφανισθεῖσα θεωρητικὰς μορφὰς τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἐρόθυμζε ὁπωσδήποτε ἴστω καὶ ἀτελὲς τὰς διακρατικὰς σχέσεις ἀναγράφουσα ὡς θεμελιώδη ὑποχρεωτικὸν κανόνα ἀνεξάρτητον τῆς θέλησεως τῶν κρατῶν pacta sunt servanda ἡ κυριαρχία ἀνεπτύχθη ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ φυσικοῦ δικαίου χωρὶς ν' ἀντίκειται εἰς ὑπαρξίν κανόνων ὑπὲρ τὴν θέλησιν τῶν ἡγεμόνων ὡς ὅλον ἐναντίον τῆς ἐπιρροῆς ἀναιρρόπων ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ εἰς αἰῶνος ἐμφανίζεται τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ Κράτους ὡς τῆς ὑπάτης ἐξουσίας ἐπὶ τῇ γῇ. Ἡ θεωρία αὕτη ὡς μόντην λογικὴν συνέπειαν θὰ εἶχεν τὴν ἀρνησίαν τοῦ δ. δ.

Αἱ μεγαλοφυεῖς προσπαθεῖται ἐνός Jellinek, καὶ ἐνός Triepel νὰ συνδυάσουν τὴν κυριαρχίαν μετὰ τὴν ὑπαρξίν διεθνούς ἐν ὅμου τάξεως πρέπει νὰ θεωρηθεὶν τελειωτικῶς ἀποτυγεῖσαι καὶ ἀπὸ 25 ἐτῶν ἡ ἐπιστήμη τοῦ δ. δ. ἀπέδειξε διὰ διαφόρων ὁδῶν ὅτι ἡ ἐννοία τοῦ δ. δ. εἶναι ἀσυμβίβαστος μετὰ τὸ δόγμα τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας τοῦ Κράτους.

Ἡ λεγομένη κυριαρχία κατὰ νομικὴν ἀκρίβειαν εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ δ. δ. ἀναγνωρίζουμένη ἀρμοδιότης τοῦ Κράτους. Τὰ δὲ ὅρια τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῆς εἶναι μεταβλητὰ κατὰ χρόνον παρακολουθεῖν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἔντασιν τῆς διεθνούς ἀλληλεγγύης.

Τὸ σημερινὸν ἰσχύον δ. δ. ἀναγνωρίζει εὐρυτάτην ἀρμοδιότητα εἰς τὴν πολιτείαν καὶ παρὰ τὰς πολλαπλὰς συμβάσεις τὰς ἀναπτυχθεῖσας ἀπὸ τοῦ π. αἰῶνος ὑπάρχει ἀκόμη εὐρὺς κύκλος δράσεως ἀφιόμενος εἰς τὴν πλήρη διακριτικὴν ἐξουσίαν τοῦ Κράτους. Εἰ-

ναί τὰ θέματα τοῦ *domaine réservé* (Politis) τὰ ὅποια τὸ ἄρθρον 15 τοῦ Συμφώνου τῆς Κ.Τ.Ε. ὀρίζει «questions que le droit international laisse à la compétence exclusive des Parties» (ὡς λ. χ. τὸ ζήτημα τῆς παραδοχῆς ἢ μὴ τῶν ξένων, τὸ ζήτημα τῶν οἰκονομικῶν διεξόδων καὶ τῆς κατονομῆς τῶν πρώτων ὁλῶν, τῶν τελωνιακῶν δασμολογιῶν κλπ.). Τὰ θέματα ταῦτα εἶναι βεβαίως σφοδρὰ καὶ ἡ ἑλλειψίς τοῦ διακανονισμοῦ αὐτῶν ἀποτελεῖ τὴν μεγίστην τῶν ἐπιλειῶν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονώμεν ὅτι τὸ δ. δ. ὡς κάθε δίκαιον ὑπόκειται εἰς ἐναεὶν ἐξέλιξιν, καὶ ὅτι ἐκ τῆς προεξέως ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης βαθμυδὲν θὰ προέλθουν τὰ ρεύματα ἐκείνα τῆς παγκοσμίου κοινῆς γνώμης, τὰ ὅποια θὰ ἐπιβάλλουν τὴν νομικὴν βόθμισιν καὶ τῶν ζητημάτων τούτων. Ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ἔχῃ τὸ ζήτημα εἶναι σήμερον γεγονός ὅτι ἡ Νομικὴ Ἐπιστήμη δὲν ἔχει ἀνάγκην τῆς ἐννοίας τῆς κυριαρχίας διὰ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ ἰσχὺν δίκαιον (ἀξιοσημαίωτον εἶναι ὅτι τὸ τελευταίως ἐμφανισθὲν ἐγγλ. δ. δ. τοῦ καθηγητοῦ Strupp δὲν ἀναφέρει τὴν λέξιν κυριαρχία παρὰ διὰ νὰ ἐγλώσῃ, ὅτι δὲν θὰ τὴν συναντήσῃ ὁ ἀναγνώστης πούθενά ἄλλοῦ) (1).

Ἄν ὁ ὅρος κυριαρχία ὡς ἐννοία νομικὴ εἶναι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἰσχύοντος δ. ἀκίνδυνος εἶδοι ὡς εἰς ὅσον δὲ σημαίνει ἄλλο τι ἀπὸ τὴν ὁπῇ τοῦ δ. δ. ἀναγνωρίζομένην ἀρμοδιότητα, ὡς λέξις πρέπει ν' ἀποφευχθῇ εἰδοίη ἢ χρῆσις αὐτῆς συνετέθη ἀφ' ἧς ἐναφανίσθη μὲ κακαλυμμένους σκοποὺς ἀσκήσεως τυραννικῆς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἱμπεριαλιστικῆς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πολιτικῆς.

Παρὰ τὴν Σχιζήφραιον φράσιν αἱ λέξεις εἰς τὸν κόσμον ἰσχοῦν τε ραστίαν ἐπιρροήν.

Διὰ τοῦτο ἡ κυριαρχία εἶναι καιρός, ὡς γράφει ὁ καθηγητὴς Kelsen, ἀπὸ ἐπὶ αἰῶνας ἐπαίξεν ἀμφίβολον ρόλον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Νομικῆς Ἐπιστήμης νὰ ἐξαφανισθῇ τελειωτικῶς ἀπὸ τὸ Λεξικὸν τοῦ δ. δ. (2)

Ὁ κ. Σάβλος κηρύσσει τὴν λήξιν τῆς συνεδρίας.

(1) *Eléments du droit International Public* 1927, σελ. 24.

(2) *Ev Wörterbuch des Völkerrechts* 1925 II σελ. 559.

